

12274

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUR'ÂN-I KERİM AÇISINDAN
İSLÂM DIŞI DİNLER**

Danışman :
Yrd. Doç. Dr. Osman CİLÂCI

Hazırlayan :
Mehmet EŐGİN

KONYA — 1990

Y. Ö.
Yükseköğretim Kurulu
Değerlendirme Merkezi

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
İÇİNDEKİLER	ii
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	
KUR'AN-I KERİM'DE İLAHİ OLMAYAN DİNLER	
A- SABİİLİK	1
1. Sabiî Kelimesinin Anlamı ve Sabiîlerin Menşei	1
a) Harran Sabiîleri ve İnançları	3
b) Betayih Sabiîleri ve İnançları	5
2. Kur'ân-ı Kerim'de Sabiîler	9
B- MÜŞRİKLİK	16
1. Müşrik Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamı	16
2. Kur'ân-ı Kerim'de Şirkin Mahiyeti	21
a) Kur'ân-ı Kerim'de Şirk Koşanların Vasıfları	25
b) Allah'a Şirk Koşulan Şeylerin Durumu	26

	<u>Sayfa</u>
C- MECUSİLİK	32
1. Mecusîliğin Menşei	32
2. Zerdüş'tün Hayatı	34
3. Mecusîlerin İnanç ve İbadetleri	36
4. Kur'ân-ı Kerim'de Mecusîlik	39

İKİNCİ BÖLÜM

HANİFLİK

1. Hanif Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamı	42
2. Kur'ân'da Hanifler	46
3. Hanifliğin İnanç ve İbadetleri	51
a) Haniflikte İnanç Esasları	51
b) Haniflikte İbadet Esasları	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE İLAHÎ OLAN DİNLER

A- YAHUDİLİK	57
1. Genel Bilgiler	57
a) Tevrat'a Göre Yahudilik	59
b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Yahudilik	63
2. Hz. Musa	65
a) Tevrat'a Göre Hz. Musa	65
b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Musa	68

	<u>Sayfa</u>
3. İnanç ve İbadetleri	73
a) İnançları	73
b) İbadetleri	76
c) Bayramları	78
4. Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerle İlgili Bilgiler	80
a) Allah'ın Yahudilere Bahsettiği Nîmetler	80
b) Yahudilerin Uymaları Gereken Hükümler	85
c) Yahudilerin Tevrat'ı Değiştirmeleri	87
d) Yahudilerin Ahitlerini Bozmaları ve Zillete Ugramaları	93
e) Yahudilerin Peygamberleri Öldürmeleri	102
f) Yahudilerin Buzağıya Tapmaları ve Bakara Meselesi	104
g) Yahudilerin Hz. Musa'ya Karşı Gelişleri	109
 B- HİRİSTİYANLIK	 111
1. Genel Bilgi	111
a) İncillere Göre Hıristiyanlık	113
b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hıristiyanlık	115
2. Hz. İsa	118
a) İncil'e Göre Hz. İsa	118
b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. İsa	124
aa) Hz. İsa'nın Annesi Hz. Meryem	128
bb) Hz. İsa'nın Doğumu	131

	<u>Sayfa</u>
cc) Hz. İsa'nın Risaleti ve Mu'cizeleri	137
dd) Hz. İsa'nın Urucu ve Nuzulu Meselesi	144
3. İnanç ve İbadetleri	152
a) Hıristiyan İnançları	152
b) Hıristiyanlıkta İbadet	153
aa) Günlük İbadet	153
bb) Haftalık İbadet	154
cc) Yıllık İbadet	155
c) Hıristiyanlıkta Ayinler	158
4. Kur'ân-ı Kerim'de Hıristiyanlık	161
a) Kur'ân-ı Kerim Açısından Hz. İsa'nın Allah'ın Kulu ve Rasûlü Oluşu	161
b) Kur'ân-ı Kerim Açısından Keffaret Problemi ve Çarmlı Hadisesi	163
c) Kur'ân-ı Kerim Açısından İncillerdeki Tahrif Belirtileri	166
d) Günah Çıkarma Olayı	169
e) Teslis ve Unsurları	171
f) Kur'ân Açısından Teslis	178
 SONUÇ	 183
BİBLİYOGRAFYA	191

ÖNSÖZ

Hz. Adem, ilk insan ve ilk peygamberdir. Din olgusu da Hz. Adem'in tebliği ile başlamış, son peygamber Hz. Muhammed'in tebliği ile kemâl bulmuştur. İnsanoğlunun dünya ve ahiret mutluluğu, son peygamber Hz. Muhammed'in mesajı olan Kur'ân'dadır.

Hz. adem ile Hz. muhammed'in tebligatı arasında din olgusu birçok tahrifata uğramış, amacından saptırılmış, insanlar dunu kendi menfaatleri doğrultusunda yorumlamışlardır. Milletler, peygamberlerle birlikte yaşadıkça, doğru yolda yürümüşler, ancak peygamberler aralarından ayrılınca, tevhid inancından sapmışlardır. Bunun sonucu da birtakım bâtil dinler ortaya çıkmıştır. Allah, insanları hidayete ulaştırmak için her devirde peygamberler göndermiştir. Buna rağmen insanoğlu zaman zaman gerçek yaratıcısını unutarak, birtakım varlıklara tapmıştır. Bu tapmalar sonucunda da tevhid yerine teslis ve benzeri din dışı anlayışlar yerleşmeye başlamıştır.

Cihanşümûl özelliğe sahip Kur'ân mesajı ve Hz. Muhammed'in tebliğâtı, insanoğluna hak ve hakikatı bulmada dâima rehber olmuştur. Kur'ân, kendi dâvet metodu uli onları İslâm'a

çağırarak son vazifesini yapmıştır.

Bu araştırmamızda, "Kur'ân-ı Kerim'de İslam Dışı Dinler"i incelerken, Kur'ân'ın bu bâtıl ve muharref dinlere bakışını objektif olarak göstermeye çalıştık.

Çalışmamda, her konuda yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Osman CILACI'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Konya, Eylül-1990

Mehmet ESGİN

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'in içerdığı konulardan biri de tevhid mücadelesi vermiş olan peygamberler ve bu peygamberlerin toplumlarıdır. Ayrıca Kur'ân, bu toplumların inançları ve sosyokültürel durumları hakkında bize bilgi vermektedir.

Kur'ân, önceki bütün kitaplardan ve peygamberlerden haber vermiştir. Bu muharref kitapların ihtilafı noktalarına açıklık getirerek, değiştirilmiş yerlerini düzeltmiştir. Böylece orjinal mesajlarıyla insanlığa doğru yolu göstermiştir.

Kur'ân-ı Kerim, bütün beşeriyete hitab ederek cihanşümûl oluşunu îlân ediyordu. Bu durumda Kur'ân'ın diğer dinlere ve mensuplarına da hitap etmesi tabii idi. Kur'ân'ın temel mesajında bu durum zaten vardır. Kur'ân'ın dâvet metodunda şiddet ve zorlama yoktur. Kur'ân, tebliğde "Din'de Hürriyet" kapısını açmış ve müsamahayı prensip edinen bir metod takip etmiş, "Dinde zorlama"yı da yasaklamıştır (1).

(1) el-Bakara, 256

Kur'ân-ı Kerim, İslâm'ın dışındaki dinlerin varlığını kabul etmiş ve Hz. Muhammed'e şöyle hatırlatmıştır: "Sen, ne kadar gayret gösterirsen göster, yine insanların çoğu iman ediciler değildir." (2)

"Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündeki kimselerin hepsi topyetün elbette iman ederdi. Böyle iken sen, hepsi mü'min olsunlar diye insanları zorlayıp duracak mısın?" (3)

Kur'ân, bu inanç sahiplerine karşı en insanî ve en mantıkî politikayı takip edip; "Sizin dininiz size, Benim dinim de bana..." (4) prensibiyle, her inanç mensubunu inancıyla başbaşa bırakır ve onlara doğruyu göstererek kendi dâvet metodunu yine kendisi tayin eder. "(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet et, onlarla mücadeleni en güzel yol hangisi ise onunla yap." (5) Bu toleranslı dâvetin muhatapları bütün insanlardı (6).

Bu araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci Bölüm: Bu bölümü "Kur'ân'da İlâhî Olmayan Dinler" teşkil etmektedir. Bu dinlere karşı Kur'ân'ın genel prensiplerini vermeye çalıştık.

Bu bölümde Sabîlik, Müşriklik ve Mecusîlik dinlerini ele alarak, Kur'ân'ın bu dinlere bakışı incelenmiştir. Kur'ân,

(2) Yusuf, 103

(3) Yunus, 99; el-kasas, 56; el-En'am, 35

(4) el-Kafirun, 6

(5) en-Nahi, 125

(6) Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya, 1989, s. 5-6

bu İslâm dışı inanç sistemlerinin varlığını kabul etmekle birlikte, İslâm'ın berrak inanç esasları karşısındaki geçersizliklerini de ortaya koyar. Kur'ân'ın bu toleranslı mesajına herhangi bir zarar vermez. Kur'ân'ın bu tavrı, sapık inanç sahiplerinin hak yola gelmeleri için bir uyarı mahiyetindedir.

Kur'ân'da bizzat temas edilen inançlar; Sabîlik, Müşriklik ve Mecusîlik'tir. Kur'ân'ın bunlara bakışı, tezimiz içinde işlenmiştir. Burada Kur'ân'ın dolaylı olarak bahsettiği Budizm'e de biraz değinelim.

İslâm âlimleri, araştırmalarının neticesinde Budizm'in Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiş olduğu görüşündedirler. Prof.Dr. Muhammed Hamidullah, "İslâm Peygamberi" isimli eserinde; "Kur'ân-ı Kerim'deki "Zül-Kifl'den olan" demektir ki, müslüman müfessirlerin bu kelimeyi Gotoma Buda'nın doğum yeri olan Kapilavastu ile mukayese ederek, onu meçhulden çıkardığını" (7) ifade etmektedir.

Kur'ân'da Budizm'e dolaylı bir işaret de et-Tîn sûresi 1-3. âyetlerdir: "İncir ve zeytine andolsun, Andolsun Sina dağına, Andolsun bu güvenli (Mekke) şehrine ki..." Burada incir ağacından Buda'ya işaret vardır. Çünkü Buda'ya bilgi ve irfan bir incir ağacının altında verildiği için, incir ağacının ancak

(7) Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Çev. M. Sait Mutlu, İstanbul, 1972, s. 458-459

Buda ile ilgisi olduğunu söyleyenler de olmuştur. Budistler bu ağaca; "Buddha Ağacı" adını vermişlerdir (8).

Görüldüğü gibi doğrudan Kur'ân'da Budizm ile ilgili bir açıklık yoktur. Hele inanç ve ibadetleri ile ilgili hiç bir yaklaşım yoktur. Bundan dolayı çalışmamızda bu dini ele alıp incelemedik.

İkinci Bölüm: Bu bölümü "Haniflik" oluşturmaktadır. Kur'ân, Haniflik'i kendi inanç sistemine çok yakın bulur. O'nu İslâm'la eşanlamda kullanarak tevhid inancının sahibi olarak görür. Bu bölümde Haniflik'in inanç ve ibadetlerini inceleyip Kur'ân-ı Kerim'in bu inanç sistemine bakış açısını incelemeye çalıştık.

Üçüncü Bölüm: Bu son bölümde de "Kur'ân'da İlahî Olan Dinler" incelenmiştir. Yahudîlik ve Hıristiyanlık ele alınmıştır. İslam dışı dinlerin tenkidinde Kur'ân'ın, Ehl-i Kitap'a bakışı oldukça ilginçtir. Kur'ân, "Ehl-i Kitap" tabiriyle özellikle Yahudîler'i ve Hıristiyanlar'ı kasteder ve her iki dinin mensuplarını da; peygamberlerin getirdiği Kitap'la, orjinal oluşu nokta-i nazarından, İslâm ve Hakk Din mensupları olarak telakki eder (9).

Böylece Kur'ân, semâvî şeriatlerle ilk orjinalliği yö-

(8) Ahmet Kahraman, Dinler Tarihi, İstanbul, 1984, s. 85

(9) Yunus, 84; Al-i İmran, 52; el-kasas, 53

nünden ters düşmüyor, bilakis geçmiş şeriatlerin te'vid edicisi durumunda görülüyor. Bu bakışı içinde gelen bütün peygamberlerin, indirilen bütün kitapların, kendinden öncekini tasdik ve te'vid üzere geldiklerini Kur'ân bize haber veriyor. Kur'ân, İncil ve Tevrat'ı ve ikisi arasında gelmiş bütün semâvî kitapları doğruluyor. Ve onları te'vid ediyor (10).

Kur'ân-ı Kerim'in genel din politikası, her türlü inanç sahibine karşı "Dinî Mûsamaha" esası üzerine dayanırsa da, "Gözetici-şahit" vasfıyla Ehî-i Kitap'a karşı da vazifesini yapmaktan geri kalmıyor (11).

Araştırmamıza önce Kur'ân'da adı geçen dinleri tespit ederek başladım. Daha sonra bu dinler hakkında genel bilgiler vererek, bu dinlerin inanç ve ibadetlerini özetlemeye çalıştık. Son olarak da bu dinlere Kur'ân-ı Kerim'in bakışını açıklamaya çalıştık.

Çalışmamda; Kitab-ı Mukaddes, çeşitli Kur'ân-ı Kerim tefsirleri ve Dinler Tarihi alanında yazılmış eserler esas alınmıştır. Bunlardan ayrı olarak diğer önemli kaynaklara da müracaat edilmiştir.

(10) el-Maide, 48

(11) Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 9-10

I. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE İLAHÎ OLMAYAN DİNLER

A- SABİİLİK

1. Sabiî Kelimesinin Anlamı ve Sabiîlerin Menşei

Sabiî kelimesi Arapça "Sabee" kökünden gelmekte olup, "bir dinden çıkıp başka bir dine girme" veya "haktan batıla meyletme" manâsına gelmektedir (1).

Sabiîlerin menşe'lerinin ne olduğu üzerinde ihtilaf edilmiş, onları Hz. Nuh'a, Şit'e ve İbrahim peygambere ulaştıranlar olduğu gibi, onları Kitabîlerden olan vahudî ve hıristiyanlığa intisap ettirenler de vardır (2). Fakat su bir gerçektir ki, onların çok eski bir dine sahip olmalarıdır. Kur'ân-ı Kerim de bunu belirtmektedir (3). Zira Kur'ân'da müstakil

(1) Fahrüddin er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, İstanbul, 1308, c.I, s. 548; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arap, Beyrut, 1374/1955, c.I, s. 108; Ebu's-Suud, İrşadu'l-Akli's Selim, Beyrut (trs), c.I, s. 550; İsmail b. Hammad, el-Cevheri, es-Sihah, Mısır, 1956, c.I, s. 59

(2) İsmail Cerrahoğlu, Kur'ân-ı Kerim ve Sabiîler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1962, c. X, s. 106-107

(3) el-Bakara, 62; el-Maide, 72; Hac, 17

din sahipleri arasında zikredilmislerdir. Şehristanî, Sabîfleri İbrahim peygambere tabî olan Hunefa'nın mukabili olduğunu söyler (4). İbni Hazm da onların Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul etmediklerini söyler (5). el-Mes'udî de Harran Sabîflerinin heykelleri arasında, İbrahim'in babası Azer'in de bulunması, onların İbrahim'e muhalefet ettiklerini gösterir. der (6).

Bunlardan anlaşılıyor ki, Sabîflik esas itibarıyla ilahî kaynaklı olması, fakat zamanın geçmesiyle muhtelif dinî, felsefî ve siyasî tesirler altında kalarak değişikliğe uğramış ve gizli iktibas etmiş bir dindir. Bunların tarihçelerini de incelerken, ilk ve sonraki Sabîfler diye ele alınmaktadır. İlk Sabîfler daha ziyade Keldanîler ve Suryanîler'dir. Muhammed Hamidullah da onların manseinin Babilonvalı olduklarını ifade eder (7). Sonraki Sabîfler ise Yunan, Yahudi, İran, Roma ve İslâm tesiri altında kalmış Mezopotamya kavimlerinin enkazıdır. İslâm idaresi altında iken, bunların toplu olarak buldukları yerler Harran ile Basra civarındaki Betayih mıntıkasıdır (8).

(4) Muhammed b. Abdülmelik b. Ahmed eş-Şehristani, el-Milel Ve'n-Nihal, Mısır, 1947, c. II, s. 76

(5) Ebu Muhammed Ali İbni Hazm el-Endulusî, el-Fasl fi'l Milel Ve'l-Ehvai Ve'n-Nihal, Mısır, 1347, c.I, s. 84

(6) Ebu'l-Hasan b. Huseyin el-Mesudi, Murucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher, Mısır, 1948, c.II, s. 247

(7) Muhammed Hamidullah, Le Coran, Paris, 1959, p. 13

(8) İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 105; Ebu'l A'la Mevdudi, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, Çev: Ahmet Asrar, Ankara, 1983, c.I, s. 498-99

Şimdi de hakkında en fazla bilgi sahibi olduğumuz bu Harran ve Mandeeler Sabiîleri hakkında kısa bilgi verelim.

a- Harran Sabiîleri ve İnançları

Harran, put perest olan Suryanîler'in merkezi idi. İslâm devrinde bile bu böyle devam edip, Yunan kültürünün merkezi olarak kalmış, orada felsefe, riyaziye ve astronomi okutulmuştur. Hatta onlar arasında geometri, astronomi, matematik, tarih ve tıp sahasında meşhur şahsiyetler yetişmiştir. Mesela Sabit b. Kurra (221-288) geometrici, Sinan b. Sabit (ö. 331) astronom mütercim ve filozof, el-Battanî (224-317) tarihçi, meşhur matematikçi Cafer el-Hazin ve meşhur kimyacı Cabir de Sabiî idi (9).

İslâm yazarları da en çok bu Sabiîlerden bahsederler. Bu Sabiîlerin ismi, halife Me'mun zamanına tesadüf eder (10). Harran Sabiîleri, Me'mun zamanında imtiyaz elde etmek istemiş, o zaman bir kısmı hıristiyan olmuş, bir kısmı da Müslüman olurken, diğer bir kısmı da kılık değiştirerek kendilerinin Kur'ân'da geçen Sabiîler olduğunu ifade etmişler ve imtiyaz iste-

(9) Ahmet Emin, Duha'l İslâm, Mısır, 1938, c.I, s. 27

Ismail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 108

(10) Hakkı Dursun ve Arkadaşları, Büyük İslâm Tarihi, İstanbul, 1986, c.III, s. 455; Ahmet Emin, Fecru'l İslâm, Mısır, 1955, s. 130; Duha'l İslâm, c.I, s. 270; Muhammed b. İshak b. Ebi Yakub İbnu'n-Nedim, el-Fihrist, Beyrut (trs), s. 445

yerek yaşamaya devam etmişlerdir. Fakat XI. asrın başlarında Harran ve Bağdat'ta çok olmalarına nisbet, bu asrın sonlarına doğru izleri kaybolmaya başlamıştır. Çünkü bunlar putperest gibi telakki edilmişler, ehli kitaba tanınan hak bunlara verilmediği için, tutunamayıp dağılmışlardır.

Müslüman yazarlar ve Avrupalı müsteşrikler de onların putperest olduğunu söylerler (11). Bunlar hiçbir peygambere intisap etmezler, Allah'ın kitap ve suhurlarının hiç birine uymazlar, ehli kitap değildirler. Kestikleri yenmez, kadınları nikah edilmez. Bunların duâları Suryanicedir (12). İbadetleri, her gün üç vakitte namaz kılarlar. Birincisi güneş doğmadan sekiz rekat, ikincisi zeval vakti beş rekat, üçüncüsü ise güneş battıktan sonra beş rekattır. Otuz gün oruç tutarlar. Kurban keserler, ekseri horozdan kesip etini yemezler, yakarlar. Onlar domuz, köpek, eşek, yırtıcı kuş, fasulye, lahanaya gibi yiyecekler yemezler. Sünnet olmazlar. Boşanma ancak hakim kararıyla olur (13).

(11) İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 108; Abdul-Kahir el-Bağdadî, el-Fark Beynel Fırak, Mısır, 1948, s. 177

(12) Ebu Bekr el-Cesses, Ahkamu'l-Kur'ân, İstanbul, 1916, c. III, s. 91

(13) Ibn Nedim, el-Fihrist, s. 442-444; İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 108

b- Betayih Sabifleri ve İnançları

Bunlara, yaşadıkları yere izafeten Betayih Sabifleri, Mandeen, Nazoreen veya Soubba diye isimler de verilmiştir. Güney Irak'ta yaşayıp, Kur'ân'daki esas Sabiflerin bunlar oldukları kanaatine varılmıştır. Bunlar, hıristiyanlığın doğuşundan önce mevcut idi. Bunlar, hıristiyanlığa uyup, vaftizci Yahyu'ya tabi olmuşlardır. Ayrıca bunların yahudilikten yüz çeviren yahudî fırkası da olduğu söylenir. Avrupalı müsteşriklerin ekserisi, Mandeenleri bir hıristiyan tarikatı olarak görmekte-dirler. Buna nispeten bazıları da Kur'ân'daki Sabiflerin bunlar olmadığını söylerler (14).

İslâm yazarları bunlardan Mendeenler diye bahsetmezler. Bunlardan Betayih Sabifleri diye bahsederler. Bu Sabifler, Yahya b. Zekeriyya'ya ve Şit'e intisap ederler. Şit ve Yahya'ya ait olduğunu söyledikleri bazı kitapları vardır. Ebu Hanife'nin ehli kitap sayıp, kestiklerini yemeğe ve kadınları ile evlenmeğe müsaade ettiği Sabifler işte bunlardır (15).

Harran ve Betayih'deki Sabifler'in aynı menşe'den oldukları, onlar arasında bir isim benzerliğinden başka bir ilişki bulunmadığı ve onlarla itikat bakımından da ayrılıklar bulunduğu kaynaklarımızda zikredilmektedir (16).

(14) İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 109

(15) el-Cases, Ahkamu'l-Kur'ân, c.III, s. 91

(16) el-Mesudî, Mürücü'z-Zeheb, c.I, s. 223

Mandeenler bugün halen Irak'ın güneyinde ve İran'da yaşamaktadırlar. Irak hükümetinin beyanına göre bunlar 6468 kişidir. Bunlara İran'dakiler de ilave edilirse, sayıları 6597 olur (17).

Şimdi biraz da Mandeenler'in inanç ve ibadetlerinden bahsedelim.

a- Yaratıcı fikri: Mandeenler, madde aleminden münezze, doğmamış ve doğrulmamış ezeli ve ebedi bir Allah'ın varlığına inanırlar.

b- Alemin yaratılışı: Alemleri yaratan Allah'dır. Arz onlara göre sabit olup, sema yedi tabakadır. Bütün kainat su ve ateşten meydana gelmiştir. Yine bunlara göre hayır ve şerrin faili insandır. Allah'a karşı mes'uldürler.

c- Ölüm: Ölümün fena bulmak için bir intikal olduğuna inanırlar. Ölenin ruhu nur âlemine gider. Kötü ruh azap görür. İyi ruh nimete kavuşur.

d- İbadet: Oruç ve namaz ibadeti vardır. Fakat bugünkü Mandeenler orucu kendilerine haram kılmışlardır.

Kıyam, rukû ve secdesiz olarak toprak üzerinde oturmaktan ibaret olan sabah, öğle ve güneş batmadan kıldıkları üç vakit namazları vardır. Namaz kılmada temizlik şarttır.

(17) İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 109; Bkz. Ebu Mansur Abdu'l Kaahir b. Tahir b. Muhammed el-Bağdadî, el Fark Beyne'l Fırak, Çev: E. Ruhi Fiğlalı, İstanbul, 1979, s. 255, 268; M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1979, c. III, s. 1732

Namazda Cedi burcuna dönerler. Namazları Adem (a.s)'dan yedi vakitten Yahya peygambere kadar üç vakite indirilmiştir.

e- Evlilik: Evlenmek için hususi merasimleri vardır. Eşler arasında eşitlik şart olup, boşanma da caizdir. İki kız kardeş cem edilmezler.

f- Günahları itiraf: Bunlar da hıristiyanlıkta olduğu gibi, günahlarını itiraf ederler. Fakat bu gizli yapılır. Takdis etme vardır. Burada buğday unundan tutsuz ve şarapsız hamur yapılır. Pişirilip kâhin takdis eder ve oradakilere ikram edilir.

g- Kahinleri, dereceleri ve vazifeleri: Dinî sultanın hüküm sürdüğü Sabîlerde, doğumdan ölüme kadar olan şey, kâhinler önünde tamam olur. Din işlerine bakan beş kısma ayrılır. Beşinci dereceye ancak Yahya (a.s) ulaşabilmiştir.

h- Vaftiz: Bu hususî bir merasimdir. Merasimde suya daldırılan şey, mukaddeslik vasfını kazanır. Yiyecekler suya daldırıldıktan sonra helal, çocuk temizlenmiş, günahkar ise bağışlanmış olur.

ı- Bayramları: Sabîlere göre sene 360 gündür ve 12 aya taksim edilir. Sene Nisan ayı ile başlar. Pazar günü işlerini tatil edip, takdis ederler. Ağustos ayının dokuzuncu günü başlayıp 36 saat süren Nur Meliki bayramları vardır. Bugün evlerinden çıkmazlar. Beş gün devam eden Punjo bayramı, yine üç gün devam eden küçük bayramları vardır. Mayıs ayının

on sekizinden yirmi birine kadar devam eder. Bu bayramlarda kurban kesilir.

j- Mukaddes kitapları: Sabifler Adem, İbrahim, Musa ve Yahya (a.s) gibi peygamberlere gönderilmiş olan kitapların suretlerine sahip olduklarını söylerler. Onların bugüne kadar ellerinde bulunan kitapları şunlardır:

1- el-Kinza Rabba: Mahlukâtın yaratılışından bahseden bu kitap Hz. Adem (a.s)'e indirilmiştir.

2- Yahya (a.s)'ın hayatını ihtiva eden, gezegenlerden ve yıldızlardan bahseden kitaplarıdır.

3- Ferah kitabı: Nikah esnasında ve evlenme merasimlerinde kullanılan bir kitaptır.

4- Nefisler kitabı: Cenaze ve ölümleri telkin kitabıdır.

5- Burclar hakkındaki kitap: Şahısların doğumlarıyla ilgilidir. Her şahıs, doğduğu burca göre isim alır.

6- Dinî neşide ve zikir kitabı: Namaz ve diğer ibadetlerinde okudukları zikirleri ifade eder.

7- Zor sefer kitabı: Bazı ruhanîlerin kıssalarından bahseder.

8- Yukarıdaki kitapların dışında, gelenek ve göreneklerini, ayrıca sosyal yaşantılarını da anlatan kitapları vardır.

k- Sabiflere haram olan şeyler: Adam öldürme, zina,

livata, içki, kumar, sünnet olmak, yeminden dönmek, diğer din mensuplarıyla yemek yemek, cenabet iken yeme içme, mavi elbise giyme, yol kesme, namuslu kadına iftira, bayramlarda ve pazar günü iş yapma, yalancı şahitlik, fitne, gıybet, koğuculuk yapmak, faiz, emanete ihanet, borcunu vermemek ve sakal-bıyık kesmek Mandeenler için yasaklanmıştır (18).

2. Kur'ân-ı Kerim'de Sabifler

Kur'ân-ı Kerim'de Sabiflerden üç yerde bahsedilir. Bakara suresinin 62. ayetinde "İman edenlerle Musa dinini kabul edenler, Nasranîler, Sabifler için de Allah'a ve ahiret gününe inananlar ve yararlı işler işleyenler, ecirleri rablerinin katındadır. Onlar için artık korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir." Maide suresinin 72. ayeti de, yukarıdaki ayetle aynı anlamdadır. Yalnız "Sabifler" kelimesi "vav" harfi ile merfu ve "Nasraniler" kelimesi ile yer değiştirmiştir. Hac suresinin 17. ayetinde, "İman edenler, Yahudî olanlar, Sabifler, Nasranîler, Mecusîler, Müşrikler yok mu, Hak Teâlâ herşeye hakiki ile şahittir." diye buyrulmaktadır.

(18) İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 110-112; M. Fatih Kesler, Sabiflik ve Sabifler, Diyanet Dergisi, Ankara, 1988, c.XXIV, s. 69; M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.I, s. 375; c.III, s. 1765, 1752

Acaba bu Sabifler kimlerdir ? Bunların iman edenler, Yahudiler, Sabifler, Nasraniler, Mecusiler ve müşrikler arasındaki yeri nedir ?

Bakara ve Maide surelerindeki ayetlerde iman edenler, Yahudiler, Sabifler ve Nasara diye dört sınıf zikredilmiştir. Buradaki iman edenlerden maksad, hakiki ve samimi müslümanlar olmayıp, görünüşte müm'in, hakikatte ise münafık olan kimse-lerdir. Bu ayet-i kerimelerde anlatılan gruplar tam bir mü-min olsalardı, Cenab-ı Hak kendilerine "gerçekten iman eder-lerse, ahirete inanıp hayırlı iş yaparlarsa, ecirleri ahiret-tedir" şartını koşmazdı. Bu gruplar sadece müşrikler gibi olmayan, neticede tek bir Allah'a yönelen gruplardır. Demek ki Sabifler de bu ayetlerde imana, güzel amele davet edilen gruplar arasında yer almaktadır (19). Ayetlerde Sabifler İslâm'a davet edilmekte olup, inançları hakkında malumat yoktur. Neticede Sabifler, İslâm inançlarına göre hareket edip, İslâm'a tabi olurlarsa, kendileri için hiçbir korkunun olmadığı vur-gulanmaktadır (20).

Kur'ân-ı Kerim'de Sabiflerden bahseden diğer ayet-i kerime, Hacc suresinin 17. ayetidir. Bu ayetin meali şöyledir:

(19) İbn Kesir, Tefsiri Kur'âni'l-Azim, c.I, s. 104; Razî, a.q.e., c.III, s. 50-58; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, Camiu'l Beyan an Te'vili Ayi'l Kur'ân (Tefsiru'l-Taberî), Mısır, 1954, c.II, s. 100 .

(20) Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya, 1989, s. 8

"Doğrusu inananlar, Yahudîler, Sabîfler, Hıristiyanlar, Mecusîler, putatapanlar arasında kıyamet günü Allah kesin hüküm verecektir. Doğrusu Allah herşeye şahittir." Bu âyet-i kerimede Sabîfler, bur grup olarak zikredilmektedir. Bu ayet-i kerime Sabîflerin kendi inançlarının hak olduğu konusundaki yanlış kanaatlerinin de kıyamet günü ortaya çıkacağını açık bir şekilde belirtmektedir (21).

Sabîflerin hangi dine mensup olduklarını daha evvelki konuda zikretmiştik. Burada biraz da konuyla ilgili eski müfessirlerimizin görüşlerini aktaralım. Mucahid, Hasan el-Basri ve İbn Ebi Necih, onları Mecusîler, Yahudîler arasında bir taife olarak zikrederler (22). Katade, onların meleklerle ibadet ettiklerini ve günde beş vakit namaz kıldıklarını (23), el-Leys ise onların dininin Nasara dinine benzediğini, yalnız kiblelerinin Cenub rüzgarının estiği yer olduğunu nakleder (24). et-Taberî, tefsirinde Sabîfler hakkındaki görüşlerini üç rivayette toplamıştır: "Birincisi Sabîfler, Yahudî ve Nasara değildirler, onların dini de yoktur. Veya onlar Yahudîlerle Nasara arasındadır. Musul civarında otururlar. La-ilahe illallah derler, ibadetleri, kitapları ve peygamberleri

(21) Mehmet Aydın, a.g.e., s. 9

(22) er-Razî, Mefatihü'l-Gayb, c.I, s. 549

(23) er-Razî, a.g.e., c.I, s. 549

(24) İbn Hazm, Lisanu'l-Arap, c.I, s. 107

yoktur, ancak tevhid kelimesini söylerler. İkincisi Sabîfler meleklerle ibadet ederler, namaz kılıp Zebur okurlar. Üçüncüsü ise, onlar ehli kitaptırlar" (25). Sıhah sahibi ise, Sabîflerin ehli kitaptan bir cins olduğunu zikretmiştir (26). Bazı müellifler, kendilerini Nuh (a.s)'ın dini üzere olduklarını zanneden Sabîflerin, yanılmış olduklarını zikrederler (27). Sabîflerin, Nuh (a.s)'ın kardeşi Sabi b. Lamek'e veya İbrahim (a.s) devrinde yaşayan Sabi b. Mari'ye ya da İdris (a.s)'ın torunu Sabi'ye nisbet edildiğine (28) dair rivayetler de vardır.

Görüldüğü gibi İslâm âlimleri Sabîfleri, ilahî bir dinden ayrılan bir fırka olarak, dünyadaki bütün batıl dinlerin kaynağında Sabîflik olduğunu vurgulamışlardır. İbni Meymun da aynı istikamette görüş bildirmiştir (29). Bu görüşü aktaran âlimler, Sabîfleri dört fırkaya ayırmakta, bu fırkalara bağlı olarak onların dört dönemi geçirdiklerini ifade etmektedir. Bu dört fırka şunlardır:

1- Eshab-ı Ruhaniyat : Kainatı yaratan Allah'a ulaşabilmek için aracı olarak ruhanîleri (melekleri) kabul ederler.

(25) et-Taberî, Tefsiru'l-Taberi, c.I, s. 145-147

(26) el-Cevherî, es-Sıhah, c.I, s. 59

(27) İbn Hazm, Lisânu'l-Arap, c.I, s. 107

(28) İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 113

(29) İbn Meymun, Delaletu'l-Hairin (Neşri: Hüseyin Atay), Ankara, 1974, s. 584-585

İnsandan peygamber olmaz, ancak Allah'a yakın olan ruhanilerden (melek) peygamber olabilir.

2- Eshab-ı Heyakil : Bunlar, peygamber olarak melekleri kabul edip, bunları da görünür şeyler olarak düşünürler ve gökteki gezegenleri, meleklerin heykelleri sayarak onlara tapmaya başlarlar. Bunlara "Abede-i kevakib" de denir.

3- Eshab-ı Eşhas : Bunlar meleklerin suretleri olarak kabul edilip tapılan gezegenlerin, bazen görünüp, bazen kaybolmalarından dolayı, bu gezegenlere yeryüzünde suret ve heykeller yapmış ve onlara tapmışlardır. Bunlara "Abede-i Esnam" da denebilir.

4- Eshab-ı Hululiyye : Herşeyi yaratan Allah'ın zatında bir olduğu halde, gezegen ve şahıslarda görünerek (onlara hulul ederek) çoğaldığına inananların görüşüdür.

Bu dört fırkaya bağlı olarak Sabiîlerin dört dönem geçirdikleri de ifade edilmektedir.

- 1- Başlangıçta ilahi bir dinden ayrılma
- 2- Meleklerle tapma (ruhanilere)
- 3- Yıldızlara tapma
- 4- Putlara tapma (30).

(30) İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., c.X, s. 106-107; M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.III, s. 1761

Yukarıdaki dört maddede topladığımız Sabiîlerin hem ehli kitap denecek cihetleri hem de putperest ve müşrik yönleri vardır. Bu özelliklerinden dolayı, İslâm devleti içindeki Sabiîler, İslâm hukuku yönünden çeşitli durumlar arzemişlerdir. Bu hususta Ebu Bekr el-Cassas şöyle malumat vermektedir: "Sabiîlerin ehli kitap olup olmadıklarında ihtilaf vardır. Ebu Hanife'den nakledilen görüşe göre, onlar ehli kitaptır. Talebeleri Ebu Yusuf ve Muhammed ise, onlar ehli kitap değildir diyorlar. Ebu Hanife'nin ehli kitap olarak kabul ettiği Sabiîler, Betayih civarındaki Mandeenlerdir. Ebu Yusuf ve Muhammed, Sabiîleri ayırmadan hem Harran, hem de Betayih civarındakileri aynı tutup, Ebu Hanife'nin görüşüne muhalif fetva vermişlerdir" (31).

Sabiîleri ehli kitap olarak kabul edenler, Ebu Hanife gibi, onların kestiklerini yemekte ve kadınlarının nikahlanmasında bir beis yoktur, demektedirler (32). Buna muhalif olanlar, İbni Abbas, Mucahid, Ebu Yusuf ve Muhammed gibileri ise, kestikleri yenmez ve kadınları da nikah olunmaz görüşündedirler (33). Fakihler, Sabiîlerin kafir olup olmadıklarında ihtilaf etmişlerdir. Bunların ekserisi, hayvan kesme, kadın

(31) el-Cassas, Ahkamu'l-Kur'ân, c.II, s. 338

(32) el-Cassas, a.g.e., c.III, s. 91

(33) İbn Kesir, a.g.e., c.I, s. 104

ve cizyedeki hükümleri, Nasara'da olduğu gibi demişlerdir (34). Ama dinimiz şüpheli şeylerden kaçınmamızı istediği için, sıhhat bakımından böyle şüpheli şeylerden kaçınmak daha evladır.

Neticede, İslâm âlimlerinin bir kısmı Sabîfleri ehli kitap olarak kabul ederlerken, diğer bir kısmı ise onları müşrik olarak değerlendirmektedir.

Yine biz, Sabîflerin İslâm hukukundaki yerini belirttikten sonra, Kur'ân-ı Kerim'deki yerini de belirterek konumuza son verelim.

Kur'ân-ı Kerim'in, Sabîfleri diğer dinlerin mensupları arasında sayması, onların ehli kitap arasına dahil etmek demek değildir. Eğer onları ehli kitaptan addedersek, mecusî ve müşrikleri de tereddütsüz olarak ehli kitap arasına sokmamız gerekir.

Bakara ve Maide suresindeki ayetlere bakılır ve Sabîf kelimesinin lügat manâsı da gözönünde bulundurulursa; Sabîfler, "İslâm, Yahudî ve Nasara dinlerinden hariç olanlar" manâsını ifade etmiş olur. Hacc suresindeki âyet dikkate alınır, Sabîflerin mecusî ve müşriklerden de ayrı oldukları görülür(35).

(34) el-Bağdadî, el-Fark Beyne'l-Fırak, s. 331

(35) İsmail Cerrahoğlu, a.q.e., s. 115

Neticede, Kur'ân'ın bahsettiği Sabîflerin Harran Sabîfleri ile alâkası yoktur. Burada yani Kur'ân'daki Sabîfler, Betayih bölgesinde yaşayan Ebu Hanife'nin ehli kitap dediği Mandeenlerdir.

B- MÜŞRİKLİK

1. Müşrik Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamı

"Müşrik" kelimesi lügatte "ortak koşmak" anlamına gelen "şerike" fiilinden müştak îf'al babından ism-i faildir. el-işrak "Allah'a ortak koşmak", eşrake billah ise "Allah'a küfretti" anlamına gelmektedir. Müşrik, Allah'a küfreden, ona ortaklar koşan ve O'nu inkâr eden kimselerdir.

Istılah anlamında ise müşrik; açıktan açığa Allah'a şerik koşan, sayısız ilahlara inanan, onları O'na ortak itti-haz eden Müslüman, Yahudi, Sabîf, Hıristiyan ve Mecusî olmayan, şirki din olarak kabul eden, putlara tapan putperestlerdir (36).

(36) M. Ali Kapar, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti, İstanbul, İlim Yayınları, 1987, s. 11-12; Bkz. İbn Manzur, Lisānu'l-Arap, XI, 363; el-İsfahanî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân, Beyrut (trs), s. 259; Firuzabādî, Necmüddin Muhammed b. Yahya, el-Kamûsü'l Muhit, Mısır, 1301, c.III, s. 308; Ahmet Saim Kılavuz, İman-Küfür Sınırı, İstanbul, 1982, s. 60

Bazı âlimlerimiz şirk ile küfür birbirinin aynıdır derken, bazıları da ayrı anlamda kullanmışlardır. Fakat işin aslı şudur: Küfür, şirkten daha umumîdir; şirki de içine almaktadır. Bu manâda şöyle bir kıyas yapabiliriz: "Her müşrik kâfirdir, fakat her kâfir müşrik değildir." Çünkü Yahudîler ve Hıristiyanlar, kafir oldukları halde müşrik değildirler. Kur'ân bu gerçeği şöyle açıklamaktadır:

"Kitap ehlerinden ve putperestlerden olan inkarcılar, kendilerine apaçık bir belge, içinde kesin ve en doğru hükümlerin bulunduğu arınmış sayfeleri okuyan, Allah katından bir peygamber gelene kadar dinlerinden vazgeçecek değildirler..." (37). Bu âyet-i kerimede Allah ehli kitabı müşriklerden ayrı zikretmiş, müşrikler ile ehli kitabı kafirlerden iki ayrı grup olarak bahsetmiştir.

İbn Hazm'a göre şirk ile küfür aynı manâya gelen iki ayrı kelimedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de ehli kitaptan da şirkin sadır olduğu açıklanmıştır. O halde Yahudî ve Hıristiyanlar da müşriktirler. Zira Hıristiyanlar, baba-oğul-ruhu'l-kudsden oluşan üç esası ilah tanıyorlar. Yahudîler de hahamların haram dediği şeyleri haram, helal dediklerini de helal kabul ediyorlar, onlara rabb isnadında bulunuyorlardı (38).

(37) el-Beyyine, 1-4

(38) İbni Hazm, el-Fasıl Fi'l Milel ve'l Ehva ve'n-Nihal, c.III, s. 222

Taberî, Arap putperestlerinin herhangi bir kitaba malik olmadıklarını ve bundan dolayı da kitap ehlerinden sayılacaklarını bildirmiştir (39). Çünkü müşrik (putperest), şirki din olarak kabul eden kimsedir ve onun inancının aslında şirk vardır. Ehli kitap ise, dinlerinde şirk mevcut olmasına rağmen, onların aslında şirk yoktur.

Kur'ân-ı Kerim'de, İslâm'ın dışında sayılan dinlerden (40) sadece müşrikler cizye alınmayan kesimdir. Cizye alınması hususunda Hacc suresinin 17. ayetinde zikredilen dinler arasında "cizye vererek kendi dinlerinde ve beldelerinde kalma veya harbetme" gibi iki tercihten yararlanmayanlar sadece putperestlerdir (41).

Böylece Kur'ân-ı Kerim, İslâm dışı dinleri zikrederken, müşrikleri diğer gruplardan ayırarak bunlara farklı muamele uygulamıştır. Bunun sebebi Allah'a eş koşmayı din olarak itihaz etmeleridir.

Âlimlerimiz şirki de durumlarına göre sınıflandırmışlardır. Bunlardan İbni Teymiye ve öğrencisi İbnü'l Kayyum el-Cevziyye, şirki ikiye ayırmışlardır (42). Tasnifleri şöyledir:

(39) et-Taberî, Tefsiru't-Taberî, c.II, s. 100

(40) el-Hacc, 22; Bakara, 62

(41) Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim, Kitabu'l Harac, Bulak, 1302, s. 128-129

(42) A. Saim Kılavuz, İman-Küfür Sınırı, s. 60

1- Allah'ın rububiyetinde şirk : Allah'ın rabb olmasında O'na bir ortak tanımak, sıfat ve fiillerinde bir başka mutlak kudret sahibinin varlığını kabul etmektir. Şu âyet-i kerime bu nev'i şirkten zikredilir:

"(Habibim onlara) de ki: Allah'ı bırakıp da göklerde ve yerde zerre kadar birşeye sahip olmadığı, her ikisinde de bir ortaklığı bulunmadığı ve hiçbiri Allah'a yardımcı olmadığı halde tanrı olduklarını ileri sürdüklerinizi yardıma çağırırsanıza !" (43)

2- Uluhiyette şirk : Allah'ın ilah olmasında ortak kabul etmek, ibadet ve duâlarda Allah'dan başkası için ibadet ve duâ etmek demektir. Bu tip şirk el-Fatiha suresinde "Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dilerim" (44) âyetiyle iptal edilmiş ve yasaklanmıştır (45).

Daha başka bir sınıflandırmayı da Kur'ân ışığında İzmirli İsmail Hakkı yapmıştır. Buna göre, tevhide zıt olan şirkin birtakım çeşitlerinin olduğunu zikrederek, şu tasnifi yapar:

(43) es-Sebe, 22

(44) el-Fatiha, 4

(45) Bkz. İbni Teymiye, Şeyhu'l İslâm Ahmed b. Abdulhalim, İktidau's-Sıratı'l Mustakim Muhalefetu Ashabi'l Cahim, Neşir Muhammed Hamid el-Faki, Mısır, 1950, s. 356; ez-Zebidî, Murteda Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzak, İthafu Sadeti'l-Müttekin bi Şerhi Esrarı İhyâi Ulumi'd Din, Mısır, (trs), c.II, s. 270

1- Şirk-i İstiklâl : İki müstakil ilâh kabul edenlerin şirkidir. Mecusî ve müşriklerin şirki gibi. Seneviyye yani Dualistler de bu gruptandır.

2- Şirk-i teb'id : Allah'ın bir olduğunu söylemekle beraber, ilahlardan terkip olduğuna inananların şirkidir. Teslis inancı gibi.

3- Şirk-i takrib : Alemin yaratıcısının bir olduklarını söyledikleri halde, Allah'a yaklaşmak ve O'na ulaşmak için heykellere, putlara tapanların şirkidir. İlk dönem cahiliyye Arapları ve Veseniyye denilen putperestler bu gruba dahildir. Kur'ân'da buna örnekler çoktur (46).

4- Şirk-i taklid : Başka birini taklid ederek Allah'dan başkasına, putlara ibadet edenler.

5- Şirk-i esbab : Eşyanın tabiatının, hakiki müessir olduğuna inananların şirkidir. Tabi'iyînin ile tabî olanların şirkleri buraya dahildir (47).

Şirkin manâsı ve mahiyeti Kur'ân'da, bununla kimlerin kastedildiği, böylece anlaşılmış olmaktadır. Bu manânın hangi inanç ve mensupları kapsadığını bundan sonraki konularımızda daha iyi anlaşılacaktır.

(46) Bkz. el-En'am, 71, 136, 139; İbrahim, 30; el-A'raf, 191, 192, 197; el-Hacc, 12, 13, 73; Meryem, 81; Sebe, 21

(47) İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, İstanbul, 1341, c.II, s. 102-

2. Kur'ân-ı Kerim'de Şirkin Mahiyeti

Kur'ân-ı Kerim, hiçbir dine karşı göstermediği şiddeti bu dine karşı göstermiştir. Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Arabistan'da, bu devrede taştan, tahtadan, madenden yapılmış heykellere, yontulmamış taşlara, ağaçlara, hayvanlara ve birçok başka şeylere tapan kabîleler vardı.

İşte Kur'ân nazil olduğu dönemde bizzat temas ettiği itikad şekillerinin başında putperestlik gelir. Kur'ân-ı Kerim, putperestliği yine kendi ölçüleri içinde tenkid eder ve kendi din politikası hududları içinde olayları müzakere eder ve ölçüyü hiçbir zaman kaçırmaz. Allah(cc), elçisini ve mü'minleri bir defa daha, Kur'ân-ı Kerim'in bu genel din politikası içinde davranmaya şu ifadelerle çağırır (48):

(48) Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, s. 8

Bkz. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, c.I, s. 458

Kur'ân-ı Kerim'in İslâm dışı inanç sistemlerine karşı genel politikası şöyledir: "Kur'ân, İslâm dışı inanç sistemlerinin varlığını ve onların müntesiplerinin mevcudiyetini tasvip etmeyerek; yer yer ve fazla teferruata girmeden bu inanç sistemlerinin tutarsızlıklarını ve İslâm'ın berrak itikad esasları karşısındaki gerçeksizliklerini de göstermiştir. Kur'ân-ı Kerim'in bu tavrı, O'nun toleranslı politikasına halel getirmez. Çünkü Kur'ân'a göre, hiç kimse inancından dönmeye zorlanamaz. Kur'ân'ın bu tenkidi tavrı, sapık inanç sahiplerinin Hakk yola gelmeleri için sadece bir ikaz hüviyeti taşır." Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara karşı yazdığı reddiyeler, s. 7

"Müşriklerin, Allah'dan başka taptıkları putlara sövmeyin ki, onlar cehaletle tecavüz ederek Allah'a sövmesinler." (49)

Kur'ân-ı Kerim'in müşriklere genel bakış açısının arkasından, bunların Kur'ân'da zikredilişine geçelim.

"Müşrik" kelimesi, müşrik olarak Kur'ân-ı Kerim'de iki defa (50), el-müşrikun olarak altı defa (51), el-müşrikîn şekliyle otuz altı kere (52), müşrike haliyle iki yerde (53), el-müşrikat olarak da üç yerde (54) geçmektedir. Ayrıca müşriklerin sıfatları çeşitli kalıplar halinde pekçok ayette bildirilmiştir (55).

Kur'ân'da müşriklerin Allah'a ortak koşmaları; putlara tapmak (56), cinleri ortak koşup O'na oğul ve kız isnat etmeleri (57), putların isimlerini çocuklarına ad olarak vermek (58), Allah'a batıl zan ve isnadlarda bulunmak (59), Allah'a

(49) el-En'am, 108

(50) el-Bakara, 221; en-Nur, 3

(51) el-En'am, 121; et-Tevbe, 28-33; Yusuf, 106; Nahl, 100; Saf, 9

(52) el-Bakara, 105, 121, 135; Al-i İmran, 67, 95; el-En'am, 14, 23, 79, 106, 137, 161; et-Tevbe, 1-7, 17, 36, 113; Yunus, 105; Yusuf, 108; Hicr, 94; Nahl, 120-123; Hacc, 31; Kasas, 87; Rum, 31, 42; Ahzab, 73; Gafir, 84; Fussilat, 6; Şura, 13; Fetih, 6; Beyyine, 1-6

(53) el-Bakara, 221; en-Nur, 3

(54) el-Bakara, 221; Ahzab, 73; Feth, 6

(55) Bkz. Muhammed Fuat Abdulbaki, el-Mu'cemü'l Müfehres Li'elfazi'l-Kur'âni'i-Kerim, Beyrut, 1945, s. 379-381

(56) Hacc, 30; Ankebut, 17, 25; Araf, 191, 195; Yunus, 8

(57) el-En'am, 100

(58) A'raf, 190

(59) el-En'am, 138

ve bu putlara hisse ayırmak (60) şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca müşriklerin inanç ve ibadetlerinden putların Allah ile kendi aralarında faydasız bir şefaathçi olarak tanındığına dikkat çekilmiştir (61).

Genel olarak küfür zümresi içerisinde müteala edilen müşriklerin vasıfları; putlardan yardım beklemek (62), Allah'ı ve âyetlerini yalanlamak (63), peygamberlere ve meleklere düşman olmak (64), kıyameti inkâr etmek (65) şeklinde tavsif edilmiş, ayrıca onların haksız yere mal gasbeden (66), ahde vefasızlık gösteren (67), hakka kulak tıkayan (68), zalim olmaları (69), yalancılar (70) ve hain kişiler (71) oldukları bildirilmiştir. Bundan dolayı müşriklerin asla dost edinilmemesi (72) ve onlardan yardım istenilmemesi de (73) emredil-

(60) el-En'am, 136

(61) el-En'am, 94; Rum, 13; Zümer, 3

(62) er-Rad, 14

(63) el-A'raf, 37

(64) el-Bakara, 98; Hacc, 44

(65) İsrâ, 98; en-Nisa, 137; Ra'd, 5; Gaşiye, 23

(66) el-Bakara, 160-161

(67) et-Tevbe, 12

(68) el-Bakara, 19

(69) Kaf, 24-25

(70) İnşikak, 22

(71) Hacc, 38

(72) en-Nisa, 84, 89

(73) en-Nisa, 89

miştir.

Kur'ân-ı Kerim, Müslümanlara müşriklerin putlarına sövmemelerini (74), kendi din ve inançlarıyla başbaşa bırakmalarını (75) öğütlemiş, yakın akraba dahi olsa şirk ehline istigfarda bulunmalarını yasaklamıştır (76).

Yine Kur'ân'da müşriklerin tapmış oldukları putların güçsüzlüğü beyan edilmiş ve taptıklarıyla beraber kıyamette mutlaka Cehennem'de olacakları (77) ve amellerinin kendilerine hiç bir fayda vermeyeceği (78) bildirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de putların ismi, Senem olarak beş defa (79), Vesen olarak üç defa (80) ve Nusub olarak da üç defa (81) zikredilmiştir (82).

Böylece Kur'ân'ın, müşriklerin inançlarına bakış açısını, müşriklerin sıfatlarını ve putlarını, putlarıyla olan münasebetlerini ve beklentilerini açıkca bize bildirmektedir.

(74) el-En'am, 108

(75) Kafirun, 1-6

(76) Tevbe, 113

(77) es-Sebe, 22, 27; Fatır, 14, 40; Ahkaf, 4; Yunus, 34; Tevbe, 17

(78) ez-Zümer, 65

(79) el-En'am, 74; A'raf, 138; İbrahim, 35; el-Enbiya, 57; eş-Şuara, 71

(80) el-Hacc, 30; Ankebut, 17, 25

(81) el-Maide, 3, 90; Mearic, 43

(82) M. Ali Kapar, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti, s. 12-14

Ayrıca Kur'ân bize, müşriklerle nasıl ilişkide ve tebliğde olacağımızın yolunu çizip, onlarla olan münasebetlerimize sınırlar getirip, çizdiği yoldan gitmemiz konusunda sorumluluk yükler.

En son olarak bize, şirk koşmanın günahların en büyüğü olduğunu gösterir. Şirkin, Allah tarafından bağışlanmayacağını ve şirkin en büyük zulüm olduğunu bildirmiştir (83).

a) Kur'ân-ı Kerim'de Şirk Koşanların Vasıfları

Kur'ân-ı Kerim, müşrikleri putlardan yardım bekleyen (84), Allah'ı ve âyetlerini yalanlayan (85), peygamber ve meleklerle düşman olan (86), kıyamet gününü inkâr eden (87), haksız yere mal gasbeden (88), ahde vefasızlık gösteren (89), hakka kulak tıkayan (90), zâlim (91), yalancı (92) ve hain (93)

(83) en-Nisa, 48, 116; Lokman, 13; el-Beyyine, 6

(84) er-Ra'd, 14

(85) el-A'raf, 37

(86) el-Bakara, 98; el-Hacc, 44

(87) el-İsra, 98; en-Nisa, 137; er-Ra'd, 5; el-Gaşiye, 23

(88) el-Bakara, 160-161

(89) et-Tevbe, 12

(90) el-Bakara, 19

(91) el-Kâf, 24-25

(92) el-İnşikak, 22

(93) el-Hacc, 38

kişiler olduklarını bildirmiştir. Bundan dolayı müşriklerin asla dost edinilmemesini (94) ve onlardan yardım istenmemesini de (95) Kur'ân bize bildirmektedir.

Yine Kur'ân-ı Kerim müşrikleri, Allah'a ortak koşmaları, putlara tapmak (96), cinlere ortak koşup O'na oğul ve kız isnad etmek (97), putların isimlerini çocuklarına ad olarak vermek (98), Allah'a batıl zan ve isnadlarda bulunmak, Allah'a ve putlara hisse ayırmak ve putları kendilerine faydasız şeffaatçi olarak da (99) bize tanıtmaktadır.

b) Allah'a Şirk Koşulan Şeylerin Durumu

Müşrikler, Allah'ın dışında ilahlar edinmişlerdi. Bu edindikleri putların ne kendilerine, ne de kendi dışındakilere hiç faydası yoktu. Biz burada, bu biçare putların acizliğinden bahsedeceğiz.

(94) en-Nisa, 84, 89

(95) en-Nisa, 89

(96) el-Hacc, 30; Ankebut, 17, 25; A'raf, 191, 195; Yunus, 18

(97) el-En'am, 100

(98) el-A'raf, 190

(99) el-En'am, 94, 136, 138

Allah Teâlâ burada, müşrikleri ayıplamakta ve yermektedir. Allah ile beraber O'nun dışında eşlere, putlara tapmışlardır. Halbuki bunlar; Allah'ın yarattıklarıdır, yetiştirilmişlerdir, yapılmışlardır. Hiçbir şeye sahip değillerdir. Ne zarar ne de fayda verebilirler, kendilerine tapanlara yardım edemezler. Bilakis onlar, cansızdırlar, hareket edemezler. Onlara tapanlar; kulakları, gözleri, güçleri ve kuvvetleri ile onlardan daha mükemmeldirler. Bu sebeptedir ki; "Kendileri -yaratılmışken- birşey yaratamayan şeyleri mi ortak koşuyorlar ? Tapınılan şeylerden birşey yaratmayan ve buna güç yetiremeyen şeyle mi O'na şirk koşuyorsunuz ?" buyurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette; "Ey İnsanlar; size bir misâl verilmektedir. Şimdi onu dinleyin: Şüphesiz ki sizin, Allah'ı bırakıp taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar, ama sinek onlardan birşey kapsa, onu kurtaramazlar. İsteyen de aciz, istenen de... Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Muhakkak ki Allah kuvvetlidir, güçlüdür." (100) buyurmak suretiyle, onların ilahlarının hepsi toplanmış olsalar dahi bir sineği bile yaratmaya güçlerinin yetmeyeceğini haber vermiştir. Bilakis şayet sinek, onların yiyeceklerinden küçük birşey alıp uçsa, bunu ondan kurtarmaya da güçleri yetmez. Sıfatı ve hali böyle olana nasıl olur da rızık versin ve yardım istensin diye ibadet edilebilir ? Bu sebeptedir ki

Allah Teâlâ; "Kendileri yaratılmışlar, yapılmışlardır. Nitekim İbrahim Halil de 'Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz ?' " (101) demişti.

"Halbuki bunlar, ne onlara (kendilerine ibadet edenlere) yardım edebilir, ne de (kendilerine bir kötülük yapmak isteyenlere karşı) kendilerine bir yardımları olabilir. "Nitekim İbrahim Halil kavminin putlarını kırmış, onlara ağır hakaretler etmişti. Allah Teâlâ; "Nihayet üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu." (102) âyetinde bunu haber vermektedir. Başka bir âyette de şöyle buyurur: "Hepsini paramparça edip içlerinden büyüünü, ona başvursunlar diye sağlam bıraktı." (103)

Allah Rasûlü Medine'ye geldiğinde, genç bir müslüman olan Muâz Amd Ebn Cemûh ve Muâz İbn Cebel, geceleyin müşriklerin putlarını gizlice alır, onları kırar, telef eder; kavimleri bununla ibret alsın ve kendi kendilerine dönerek düşünsünler diye onları dul kadınlara yakacak olarak verirlerdi. Kavminin seçkinlerinden olan Amr İbn Cemûh'un bir putunu, tepesi üstüne çevirir, pisliğe bularlardı. Amr İbn Cemûh gelir ve yapılanları görür; yıkayıp temizler ve yanına bir kılıç koyarak, "Şundan yardım al, şununla yardımlaş" derdi. Onlar tekrar yaptıklarına dönerler, o da aynı şekilde yapardı. Nihayet

(101) es-Saffat, 95

(102) es-Saffat, 93

(103) el-Enbiya, 58

bir gün onu aldılar, ölü bir köpek eniği ile birlikte bir ipin ucuna bağlayıp, bir kuyuya saldılar. Amr İbn Cemûh gelip bunu görünce baktı, anladı ki üzerinde olduğu din batıldır. Şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki sen, ta'zim edilen bir ilâh olsaydın; elbette bir köpekle birlikte bir ipte asılı olmazdın." Sonra müslüman oldu, hem de ne güzel müslüman. Uhud günü de şehid edildi.

"Onları doğru yola çağırırsanız da; size uymazlar..." Bu putlar, kendilerine duâ edenin duâsını işitmezler. Onların yanında onlara duâ eden ile onu atan birdir, eşittir. Nitekim İbrahim (a.s); "Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun ?" (104) demişti. Sonra Allah Teâlâ onların (putların) kendilerine ibadet edenler gibi kullar olduklarını, onlar gibi yaratılmış olduklarını zikreder. Bilakis insanlar, onlardan daha kâmindirler. Çünkü onlar işitir, görür, elleriyle tutar, yakalarlar. Halbuki onlar, bunlardan hiçbirini yapamazlar. "Çağırın ortaklarınızı... Bana karşı onlardan yardım isteyin, beni bir göz açıp kapayacak kadar bile geri bırakmayın, bütün gücünüzü kullanın. Elinizden gelirse; bana tuzak kurun ve göz açtırmayın. Muhakkak ki benim dostum Kitap indirmiş olan Allah'dır ve O, sâlihleri dost edinir. Allah bana yeter, O benim yardımcımdır. Dünya ve ahirette O'dur. Benim dostum O, benden sonraki her sâlih

(104) Meryem, 42; Hûd, 54-56

kişinin dostudur. Bu Hûd (a.s)'ın da onlara söyledikleri gibidir ki, o şöyle demiştir: "Doğrusu ben Allah'ı şahit tutuyorum. Siz de şahit olun ki, sizin Allah'dan başka şirk koştüğünüz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birden tuzak kurun bana, sonra da hiç mücadele etmeyin. Ben, sadece benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayanıp, güvendim. Yürüyen hiçbir canlı yoktur ki; O, alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır senin Rabbin." İbrahim Halil de şöyle demişti: "Neye tapmış olduğunuzu görüyor musunuz ? Siz ve geçmiş atalarınız, doğrusu onlar düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi müstesnâ ki O, yaratmıştır beni ve beni doğru yola O eriştirir..." (105)

Hz. İbrahim, babasına ve kavmine de şöyle demişti: "Şüphesiz ben, sizin taptığınız şeylerden uzağım. Beni yaratan müstesnâ, şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir ve O'nu, ardından iman edeceklerle devamlı kalacak bir miras olarak bırakır. Belki artık doğru yola dönerler." (106)

Allah Teâlâ'nın "Onu bırakıp da taptıklarınız ise..." âyeti, daha önce geçen kısmı te'kid içindir. Ancak bu, hitâb sigası iledir. Orada ise gayb sigası ile idi. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ; "Size yardım edemedikleri gibi, kendilerine de yardım edemezler." buyurmuştur.

(105) eş-Şuara, 75, 78

(106) ez-Zuhruf, 26, 28

Allah Teâlâ'nın "Onları hidayete çağırırsanız; duymazlar bile, onları sana bakar görürsün, ama görmezler ki..." Şayet "...ama görmezler ki" âyeti; "Onları çağırırsanız, çağırmanızı işitmezler." (107) âyeti gibidir. Allah Teâlâ; "Onları sana bakar görürsün, ama görmezler ki" âyetinde "Onlar sana bakar" buyurmuştur ki, onlar cansız oldukları halde bakıyormuş gibi tasvir edilmiş, resmedilmiş gözlerle seni karşılar, sana bakarlar. Bu sebeptedir ki onlara, akıllılara davranıldığı gibi davranmıştır. Zirâ onlar, insan gibi tasvir edilmiş resimlerdir. Böylece; "Onları sana bakar görürsün" âyetinde, onlar hakkında akıllı olanlar (akıl sahipleri) hakkında kullanılan zamir kullanılmıştır. Süddî, burada müşriklerin kastedildiğini söyler ki; Mücahid'den de bu görüşün benzeri rivayet edilmiştir. Ancak birinci görüş daha evlâ olup, İbn Cerîr bunu tercih etmiştir. Katâde'nin kavli de böyledir (108).

(107) Fatır, 14

(108) İbni Kesir, Tefsir el-Kur'ân el-Azîm, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), İstanbul, 1983, VII, 3193.

Bkz. Sebe, 22, 27; Fatır, 14, 40; Ahkaf, 4; Yunus, 34; Tevbe, 17

C- MECUSİLİK

I. Mecusîlik'in Menşei

Mecusîliğin kurucusu Zerdüşt'tür. Kelimenin aslı "Zarath-Ushtra"dır. Bunun Lâtinleşmiş şekli "Zarathustra", Yunancası "Zoraaster"dir. Kurduğu dine de Zoraastrizm veya bu dindeki tanrı Ahura-Mazda'ya istinaden "Mazdaizm" veya ülkeye istinaden "Parsizm" denir. Araplar, bu din mensupları için "Mecusî" tabirini kullanmışlardır. İbadetlerinde kullandıkları ateş yakma âdetinden dolayı "Ateşperest" olarak da isimlendirilirler (109).

Bu din, ismini kurucusundan alır. Kurucusu Zerdüşt'tür. İran dinleri içerisinde, tek tanrı inancına yer vermesi bakımından en ilgi çeken bu dindir. Bu din, bugünkü İran'ın güneybatısında yaşayan İran'ın en eski kavimlerinden Persler'de görülmektedir (110).

"İran'da çok sayıda din mevcut idi. Bunlar, aralarında mücadele halinde idiler. Sasanîler devrinde (226-650) bu din-

(109) Ekrem Sarıkcıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul, 1983, s. 104

(110) Mehmet Altay Köymen ve arkadaşları, Tarih Kitabı, İstanbul, 1990, s. 60
Bkz. Ebu Hanife Ahmed b. Davud ed-Dinaveri, el-Ahbaru't-Tıval, Mısır, 1911, s. 26

lerin (Mecusîlik, Maniheizm ve Mitraizm) mücadelesinin şiddetlenmesi üzerine, Bahram I. Maniheizm'i yasakladı. Sasanîlerin mahalli kabîlelerinde eski Fars geleneğini yürüten ateş kültü rahipleri "Herbat"lara karşı Mecusî geleneği rahipleri "Mobatlar" üstünlük kazandılar. Kendilerine mahsus Zernavist gelenek içinde Zerdüştiliği yaşatan Mecusîler olduğundan, bu din böylece Sasanî imparatorluğunun Erdeşir zamanında devlet dini oldu. Ancak bu saf Zerdüştilik değil, tahrife uğramış şekliyle devlet dini olarak kabul edildi.

Sasanî imparatorluğu, Müslümanlar tarafından feth olunduktan sonra bu din yine de kendini korumayı az da olsa başardı. Mecusî geleneği Mobatlar tarafından korundu. Hatta XIX. yy.da Pehlevî dilinde eski metinler düzenlendi. Ne de olsa mensupları gittikçe azaldı. İran, müslüman olmasına rağmen, eski İran geleneği ortadan kalkmadı. Bu ortamda doğan İslâm mezheplerine eski inançlarını sokmayı başardılar. Meselâ, Cebriyye'de, Şîî imam ve mehdî-i Muntazar (Beklenen Mehdî) doktrinlerinde, derviş geleneklerinde bu izler görülebilir.

641'de İran, Müslümanlar tarafından alınınca, buradaki Zerdüştiler'in bir kısmı Hindistan'a göç ettiler. Bunlara "Parsîler" denir. İran'da kalanlara da "Ceber" adı verilir. Parsîler XV. yy.da İran'dakilerle irtibat kurup Pehlevî literaturunu aldılar. Böylece Şapur II. zamanında tertiplenen Avesta, eski materyalleri genişletmiş oldular. Daha sonra

XIX. yy.daki reform hareketi ile değişiklik yaptılar.

Günümüzdeki Parsîlik, kuvvetli Manoteist karakterlidir. Merkezi âyine dayanan tanrı sembolü ateştir. Kültün tapınakları vardır. Bütün âyinler rahibler tarafından yürütülür (111).

2. Zerdüşt'ün Hayatı

Zerdüşt kelimesi (Zoroaster), Zarathustra'nın Yunanca karşılığıdır (Zorath: Güzel, doğru; Ustra: Develer demektir. Güzel develere sahip olan anlamını ifade eder. Halk dilinde Zerdüşt, yaşayan yıldız olarak nitelendirilir.) Zerdüşt'ün doğumu ve nereli olduğu kaynaklarda ihtilaflıdır. Bazıları M.Ö. 100 yılında, bazıları M.Ö. 200 yılında, İran kaynaklarına göre M.Ö. 630 yılında Horasan bölgesinde doğduğunu, annesinin Dugdova, babasının Poyruşaspa olup, Spitama sülalesine mensup olduğunu rivayet ederler (112).

-
- (111) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, 1988, s. 80
Bkz. Ümer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, 1947, s. 199-201; Menmet Taplamacıoğlu, Dinler Tarihi, Ankara, 1966, s. 127; Ahmed Mithat Efendi, Tarih-i Edyanı, İstanbul, 1329, s. 276; Hervé Rousseau Dinler, Çev. Osman Pazarlı, İstanbul, 1970, s. 164
- (112) Ekrem Sarıkcıoğlu, a.g.e., s. 107-108; Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 76

Fakat muteber olan doğumunun M.Ö. 570 (113) olduğu, babasının Azerbaycanlı, annesinin Rey'li olduğu görüşüdür (114).

Zerdüşt, yirmi yaşından sonra ruhi değişiklik geçirir. Sık sık dağlara ve ıssız yerlere giderek kendisine has bir inziva hayatına başlar. Tahminen otuz-kırk yaşları arasında, bir bahar bayramında, Daitya (Amu-Derya) nehri kenarında Vohu-Manah isimli bir melek kendisine görünür ve "Ulu tanrı Ahura-Mazda'nın vahyini getirdiğini müjdeler. Böylece Zerdüşt, peygamberlik vazifesine başlar (115).

Zerdüşt, kendisine ilk vahyin gelişini, melekle karşılaşmasını şöyle anlatır:

"İyi ruhla kendimi kaybettiğimde, kimsin, kime aitsin? diye bana sordu. O'nun birinci sualine, ben Zerdüşt'üm. Yalancıların hakiki düşmanıyım, fakat doğru insanların da güçlü bir destekçisi olmak isterim, dedim" (Yasna, 43, 47).

Zerdüşt, memleketinde on yıl kadar tebliğ etti ve bir başarı sağlayamadı. Nihayet doğu illerine hicret etmeye karar verir ve Kavi Viştaspa'nın ülkesine sığınır. Burada kendisine tebliğ etmeye de izin verilir. Fakat burada da Şaman ve rahiplerin iftiralarına uğrar. Kendisini sihirbaz, büyücü olarak

(113) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e.; s. 73

(114) Muhammed Hamidullah, Konferanslar, Erzurum, 1975, s. 34

(115) Ekrem Sarıkcıoğlu, a.g.e., s. 108; Seyyid Süleyman Nedvi, Hz. Muhammed Hakkında Konferanslar, Çev. Osman Kesicioğlu, Ankara, (trs), s. 39-40

suçlayıp zindana atarlar.

Sonunda hükümdarın sevdiği atını hastalığından kurtarır ve serbest bırakılır. Zerdüşt, Horzem'e gelir. Burada tebliğde bulunur. Dinini yayar ve kökleştirir. Burada asillerin de sevgisini kazanıp sarayın mensuplarını da vaazlarıyla etkiler.

Viştaspa'nın bu dini kabul etmesiyle herşey kolaylaşır. Bu din, ülke ve ülke dışına da yayılır. Fakat komşu ülkeler rahatsız olurlar. Bazı ülke insanları Viştaspa'nın ülkesine göçmeye başlar. Buna son vermek isteyen Turan ülkesi beyi Arcataspa, Viştaspa'nın ülkesine hücum eder, Zerdüşt'ü yakalar ve öldürür. Zerdüşt öldüğünde 77 yaşında idi (116).

3. Mecusîlerin (Zerdüştlerin) İnanç ve İbadetleri

Zerdüşt, çok tanrıçılığa karşı tek tanrıçılığı müdafâ etmiştir. Bununla birlikte bu dinde iyilik, kötülük, hayır, şer gibi durumlar, bir Dualizm'in varlığını göstermektedir. Temelde tek tanrıci bir dinken, zamanla dejenere olarak tek tanrıçılıktan uzaklaşmıştır.

Zerdüştlüğün kutsal kitabı Zend-Avesta'dır. Fakat Zend-Avesta'nın da aslından bir eser kalmamıştır. Bu kitap, on iki

(116) Ekrem Sarıkcıoğlu, a.g.e., s. 108-109

kitaptan meydana gelmiştir. Zerdüşt, bu kitabı tanrı Ahura-Mazda'dan aldığını söylemiştir. Demek oluyor ki Avesta, kitabın asıl adıdır ve muhtelif asırlara ait metinlerin derlenmesinden meydana gelmiştir. Zend ise Avesta'nın bir çeşit şerhidir. Zend kelimesi Pehlevîce "yorum ve şerh" demektir. Neticede "Avesta'nın Yorumu" manâsını ifade etmektedir (117).

Bu düşünce ve Zerdüşt'ün kutsal kitabı bu şekilde devam etmeyip bozulmuştur. Ahura-Mazda manevi bir varlık olarak düşünülürken, sonraları telakki değişerek Zerdüşt'ten önce olduğu gibi, onun nuru ateşin ihtiva ettiği yaratılış, bir ışık olarak düşünülmüş ve böylece ateş kültü Mecusîlik'te önemli bir inanç haline dönüşmüştür.

Zerdüştlük'te cennet ve cehennem inancı vardır. Öldükten sonra dördüncü günü muhakeme edilir. O önce Çinvad köprüsünden geçecektir. Bu köprü, bu âlemden ötekine götürür. Dinsiz, bu köprüden geçemeyip cehenneme düşer. Dindar kimse ise geçer ve cennete ulaşır. Bu, bizim inancımızdaki Sırat Köprüsü'nü hatırlatmaktadır. Bu da bize tevhid inancının varlığını göstermektedir.

Zerdüştlük'te ateş, semavî aydınlığın ezeliyetinin, lâyetenahiliğin, kutsiliğin yeryüzündeki şeklidir. Bütün mah-

(117) Osman Cılacı, Dinler Tarihi Ders Notları, Konya Yüksek İslâm Enstitüsü, 1977-1978, Konya, 1977, s. 276; Ahmed Mithat, a.g.e., s. 276

lukatın hayatı canlı bir ateşten ibarettir. Ateş, Ahura-Mazda'nın oğludur. Zerdüşt, çocukluğunda ateşten çıkartılmıştır. İlk ateşgedeleri (Zerdüşt dininin ma'betleri) Zerdüşt'ün inşa etmiş olması muhtemeldir (118).

Zerdüştlük'te doğru yaşama, ahlâkî emirlere uyma esastır. Ahlâk emirleri, iyi düşünce, iyi söz, iyi iş diye özetlenir. Zina yasaktır. Bazı cinsi konular ve ölü bedene temas kirlenmeye yol açar; özel âyinler gerektirir. Sığır eti yemek de yasaktır.

Zerdüşt'ten sonra rahipler, dini temizlik idealini ateşle sembollendirdiler. Sasanîler devrinde hükümdarın sarayında millî birliğin sembolü olarak devamlı bir kutsal ateş yakma geleneği vardı (119).

İran, Müslümanlar tarafından feth edilip Müslüman olduktan sonra da eski inanç ve geleneklerinden bazılarını devam ettirdi. Bu bölgede ortaya çıkan İslâm mezheplerinde bu eski inanç ve geleneklerin izlerine rastlamak mümkündür.

(118) İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1940, s. 616; Ümer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, 1947, s. 199-201

(119) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 21; Mehmet Taplamacıoğlu, a.g.e., s. 127; Ahmet Emin, Fecru'l İslâm, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Ankara, 1976, s. 168-170; M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.III, s. 2000-2001; VI, s. 4077

4. Kur'ân-ı Kerim'de Mecusîlik

Kur'ân-ı Kerim, Mecusîler'den (Zerdüştlerden) bir defa olarak bahseder. Kur'ân-ı Kerim, onların inançlarından ve dini ve ictimai tatbikatlarından bahsetmez.

Kur'ân-ı Kerim'deki Mecusîler'den şöyle bahseder:

"Doğrusu, inananlar ve Yahudîler, Sabîler, Hıristiyanlar, Mecusîler, puta tapanlar arasında kıyamet günü Allah kesin hüküm verecektir. Doğrusu Allah herşeye şahitti." (120)

Bu âyet-i kerimede bahsedilen gruplar, bağlı bulunduğu inanıp gönül verdiği dini savunmakta, kendilerinin hak üzere bulduklarını iddia etmektedirler. Oysa birbirinden farklı inançlar, hükümler ve prensipler taşıyan bunca dinlerin hepsinin hak olduğu iddia edilemez. Çünkü Hakk bir'dir. Birkaç değildir. Bu dünyada sözü edilen gerçeği anlayıp, hâlâ görüş ve iddiasında ısrar edenlere diyecek pek söz kalmamıştır. Kıyamet günü Allah, hakkı-haklıyı seçip ayıracak, batılda bulunanlara da gerçeği öğretip hadlerini bildirecektir. İlgili âyet bilhassa bu hassas noktaya parmak basıyor ve delilsiz, dayanıksız iddiada bulunanları uyarıyor.

Bu âyet-i kerime aynı zamanda Mecusîlik dininin batıllı-

ğına işaret ediyor. Yine Kur'ân-ı Kerim'de çok açıklık olmasına rağmen, Hz. Peygamber(s.a.v)'in Mecusîlere ehli kitap muamelesi yaptığına dair rivayet vardır (121). Hz. Peygamber (s.a.v)'in Bahreyn ve Hacer valisine yazmış olduğu bir mektupta, Mecusîlerle ilgili olarak şöyle demiştir:

"Onları İslâm'a davet et, şayet müslüman olurlarsa, bizimle aynı haklara ve vazifelere sahip olacaklardır. Reddeni cizye ödemekle mükellef tutacaksın; onların kestiği hayvanı yemeyeceğiniz gibi, kadınlarıyla da evlenmeyeceksiniz." (122) İslâm'ı kabul etmeyen Mecusîler, cizye ile muamele, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sonraki devirlerde de devam etmiştir (123).

Bu konuda Şehristanî şu bilgiyi vermektedir:

Zerdüşter (Mecusîler), "İbrahim'in sahifeleri" içinde ilmi ve ameli hükümler bulunması ve Allah tarafından gösterilmesi bakımından kitap hükmünde iken, daha sonraları Mecusîler, bu sayfalardan birtakım tahrifat yapmışlar ve bu yüzden Allah,

(121) İmam-ı Ebu Yusuf, Kitabu'l Harac, Çev. Ali Üzek, İstanbul, Üzek Yayınları, 1970, s. 212; Ahmet Emin, Fecru'l İslâm, s. 168; el-Bağdadî, el-Fark Beyne'l Fırak, s. 331

(122) Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Çev. M. Sait Mutlu, İstanbul, İrfan Yayınları, 1972, c.I, s. 456; M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.III, s. 1581, 2000; IV, s. 2509

(123) İ. Ebu Yusuf, Kitabu'l Harac, s. 129-130; Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, s. 9

bu sayfaların hükümlerini kaldırmıştır. Bu bakımdan Mecusîlerle ticaret akdi caizdir. Fakat kestikleri yenmez, kadınları ile evlenilmez (124).

Böylece Mecusîler'in İslâm hukukundaki yeri de anlaşıl-mış olmaktadır.

(124) Şehrîstânî, el-Milel, c.I, s. 555

II. BÖLÜM

HANİFLİK

1. Hanif Kelimesinin Lugat ve Terim Anlamı

"el-Hanef" kelimesi lûgatte, ayağın eğriliğine, sağ ayağın baş parmağının sola, sol ayağın baş parmağının sağ tarafa eğik olmasına veya sırcı parmak tarafından olan kısımla ayağın sırtından yürüme mânâsına gelir (1). Ayrıca bunlardan başka doğruluk, istikâmet ve bir şeyden meyâletme anlamında da kullanılmıştır (2).

Bu kelimedden türeyen "hanif" sıfatı ise, meydana gelen en geniş mânâsıyla, delâletten sapan, doğruluğa yönelen veya şirkten uzaklaşan demektir. Çoğulu da "hunefâ"dır (3). A. Jeffery de, "hanif" kelimesini lugatlerin tam ifade edemediğini

(1) İbn Manzur, Lisanu'l Arab, Beyrut, 1955, c.IX, s. 56; Bkz. el-Cevherî, es-Sıhah, Mekke, 1956; Zebidî, Tacu'l Arûs, Mısır, 1306, VI, 77; Ebu'l Hasan Ahmed İbn Faris, Mu'cemu Makayisi'l-Luga, Kahire, 1366, c.II, s.110; Mahmud İbn Ahmed ez-Zencanî, Tezhibu's Sıhah, Mısır, 1952, s.530

(2) İbn Manzur, a.q.e., c. IX, s. 50

(3) İbn Manzur, a.q.e., c.IX, s. 56-58

belirtip, neticede bu kelimenin kötüden iyiye gitmek manâsını ifade ettiğini belirtir (4).

Ayrıca bu kelime Kur'ân'da tekili "hanif", çoğulu "hunefa" şeklinde (5) olup, Hadis-i Şerifler'de "hanifiyye" olarak geçer (6). "Tehannüf" ve "tehannüs" kelimelerinin de "hanif" kelimesiyle ilgisi olduğunu bazı eserlerde görmekteyiz (7).

Kelime bu şekilleri ile İslâm'dan önce Suryanice, İbranice, Aramice dillerinde kullanılmıştır. Fakat bu kelime tamamı ile Arap diline ve Kur'ân-ı Kerim'e ait bir tabirdir. Arapça ile akraba olan diğer bazı Sami dillerinde hanif, hunefa, tahannüf ve tahannüs kelimelerine bazı noktalarda benzeyen kelimeler mevcuttur. Ancak bu kelimeler, Kur'ân'ın kullandığı anlamın tamamen zıddına bir anlama sahiptirler. Müsteşriklerin büyük bir kısmı, İslâmî terim olarak hanif vb. kelimelerin Arapçaya geçtiğini ve putperest ve benzeri manâlara geldiğini iddia etmektedirler (8). Bunlardan R. Bell, hanif kelimesinin Suryanice "hanpe" den Arapça'ya geçmiş olup; dinsiz, putperest demek olduğunu (9), R. A. Nicholson İbranice "hanef" in dinsiz,

(4) Artur Jeffery, The Foreign Vocabulary of the Qur'an, Kahire, 1937, s. 113

(5) el-Bakara, 155; el-Hacc, 31

(6) Ahmed b. Hanbel, Müsned, İstanbul, 1982, c.V, s. 266

(7) Şaban Kuzqun, Hz. İbrahim ve Haniflik, Ankara, 1985, s. 110

(8) Saban Kuzqun, a.q.e., s. 110

(9) Richard Bell, Introduction to the Qur'an, Edinburq, 1958, page, 12

murdar anlamına geldiğini (10), L. Caetani kelimenin İbranice ve Aramice'de "ahlaksız" ve "dinsiz" manâsına, Suryanice'de ise "murdar" anlamına geldiğini, ancak daha sonraları "yalancı" manâlarında kullanıldığını belirtir (11).

M. Abduh, batılı birkısım müsteşriklerin, Arapça'yı iyi bilmediklerini, bundan dolayı da yanlışlığa düştüklerini belirtir (12). Hanif kelimesinin Arapça menşeyli bir kelime olduğunun en iyi delili, onun Arap gramerinde A'cemi (yabancı) bir kelime olarak kabul edilmeyip, cer ve tenvinli olarak kullanılışıdır.

Müslüman âlimler de hanif kelimesine çeşitli manâlar vermişlerse de, verilen bu manâlar bir birine zıt değil, bilakis bir birini tamamlayan ve bir birine çok yakın manâları ifade etmektedirler. Şöyle ki; Muhammed b. Ka'b el-Kurezi (ö.108/726) ve Ebu Zeyd, "hanif" kelimesine "doğru yolda olanlar" (13), Mücahid (ö.103/721) ve Ebu Ubeyde (ö.210/825) "cahiliyye devrinde putlara tapmayıp, Hz. İbrahim'in dinine tabî

(10) Reynold A. Nicholson, A. Litary History of the Arabs, Comorindeye, 1941, pag, 149

(11) L. Caetani, İslâm Tarihi, Çev. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1924, c.II, s. 29
Bkz. Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 111, 147

(12) Muhammed Reşit Rıza, Tefsiru'l Menar, Mısır, 1954, c.I, s. 480-481

(13) Fahrüddin er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, c.I, s. 747

olanlar (14), el-Ahfeş (ö.221/835) "müslümanlar" (15), Katede (ö.117/735) ve el-Ferra (ö.207/822) "sünnet olanlar" (16), İbn Abbas (ö.68/687), el-Hasan (ö.110/728) "hacçı ifa edenler" (17), ez-Zeccâci "beyti hacceden, gusul yapan, sünnet olan kimselerdir. Ne zaman ki İslâm geldi, hanif kelimesi müslüman manâsında kullanıldı" (18) demektedirler. Ebu'l Aliye (ö.93/711) "namazda kibleye yönelenler" (19), Ebu Kılabe (ö.104/722) "bütün peygamberlere inananlar" (20) ve İbni Kesir (ö.774/1372) "Allah'ın birliğine şahadet etmek, anne, kız, teyze ve hala gibi yakınlarla nikahlanmayı ve Allah'ın haram saydığı diğer şeyleri haram saymak ve sünnet olmaktır" (21) manâlarını vermişlerdir.

Yukarıdaki görüşlerden et-Taberî, M. Abduh gibi müfessirler, şu neticeye varırlar: Hz. İbrahim(a.s)'in dinine yönelmek ve onun milletine ittiba etmektir. Ayrıca Hz. İbrahim'in sünnetlerine uymaktır. Hz. İbrahim'den cahiliyye devrine ulaşan pekçok sünneti vardır. Onlardan bazıları şunlardır: Maz-

(14) Muhammed İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'ân (Tefsiru't Taberî), c.III, s. 104; İbn Manzur, a.g.e., c. IX, s. 57

(15) İbn Manzur, a.g.e., c.IX, s. 57

(16) et-Taberî, Tefsiru't-Taberî, c.III, s. 104

(17) İsmail İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, c.I, s. 186

(18) İbn Manzur, a.g.e., c.IX, s. 58

(19) et-Taberî, Tefsiru't-Taberî, c.III, s. 104; İbn Kesir, a.g.e., c.I, s.186

(20) İbn Kesir, a.g.e., c.I, s. 167

(21) İbn Kesir, a.g.e., c.I, s. 187

maza, istinşak, bıyık kesmek, saç taramak, misvak kullanmak, istinca, tırnak kesmek, koltuğu ve kasığı tıraş etmek, sünnet olmak, üç talak, hıtbe, hacc, umre, tavaf, vakfe, kurban, gusûl, ölüyü yıkama, kefenleme, hırsızın elini kesme, yolkesiciyi asmak, akidleri yerine getirmek ve ölü eti yemekten imtina edinmek (22) gibi hususlar da Hz. İbrahim'in sünnetlerindedir (23).

Netice olarak hanif kelimesinin İslâmiyetteki manâsının, İslâm'dan önceki devre ile sıkı münasebeti bulunduğundan, bu kelimeyi şöyle hülâsa edebiliriz:

Esnam ve evsana tapmaktan ve batıl akidelerden sakınarak, bütün peygamberlerin yaptıkları gibi tevhid, ihlas ve doğruluktan ayrılmayarak, Allah'ın dininde toplanmaya çalışmaktır. Türkçe'de bu kelime "hakperest, doğruya yönelen" diye tercüme edilir.

2. Kur'ân'da Hanifler

"Hanif" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'in yedi suresinde on defa, çoğulu olan "hunefa" ise iki surede iki defa geçmektedir.

(22) et-Taberî, Tefsiru't-Taberî, c.III, s. 9, 12; Reşid Rıza, a.g.e., c.I, s. 460-481

(23) İsmail Cerrahoğlu, Kur'ân-ı Kerim ve Hanifler, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1964, c. XI, s. 91

Kur'ân'da geçen hanif lafzının delalet ettiği manâyı daha iyi anlayabilmek için, bu lafzın geçtiği âyetlerin meallerini zikredelim:

"Onlar, Yahudî ve Hıristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız. De ki (Habibim) doğruya yönelmiş olan ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine uyarız." (24)

"İbrahim, Yahudî ve Hıristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir müslimdi, puta tapanlardan değildi." (25)

"De ki: Allah (sözün) doğru(sunu) söyledi. Onun için dosdoğru olan İbrahim'in dinine uyun. O, puta tapanlardan değildi." (26)

"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir." (27)

"Şüphesiz ki ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana dosdoğruca çevirdim. Ben puta tapanlardan değilim." (28)

"Şüphesiz Rabbim beni doğru yola, gerçek dine, doğruya

(24) el-bakara, 135

(25) Al-i İmran, 67

(26) Al-i İmran, 95

(27) en-Nisa, 125

(28) el-En'am, 79

yönelen ve puta tapanlardan olmayan İbrahim dinine iletmiştir de." (29)

"Ve yüzünü doğruya yönelmiş olarak dine çevir, sakın puta tapanlardan olma." (30)

"Muhakkak ki İbrahim, Allah'a yönelen ve O'na boyun eğen bir önderdi. Puta tapanlardan değildi." (31)

"Sonra (Habibim) sana: Muvahhid bir müslüman olarak İbrahim'in dinine uy. O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik." (32)

"Allah'a eş katmayan, tertemiz muvahhidlerden olun, her kim Allah'a eş koşarsa, yükseklerden düşüp kuşlar tarafından kapışılmış, yahut rüzgar tarafından uzak bir yere sürüklenip götürülmüş olur." (33)

"Sen yüzünü dosdoğru dine, tam bir ihlas ile çevir. (Bu din) Allah'ın o fitratıdır ki, İnsanları onun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yarattığı değiştirilmez. En doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler." (34)

(29) el-En'am, 161

(30) Yunus, 105

(31) en-Nahl, 120

(32) en-Nahl, 123

(33) el-Hacc, 31

(34) er-Rum, 34

"Oysa onlar, doğruya yönelerek dini yalnız Allah'a has kılarak, O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekatı vermekle emrolunmuşlardı. Dosdoğru olan din de budur." (35)

Yukarıda geçen meallerden anlaşılacağı üzere, bu kelime Kur'ân'da on iki defa geçmekte, hakiki ve saf din mensuplarına işaret olarak kullanılmıştır. Hanif kelimesinin asıl ifade ettiği manâ, "eğriyi bırakıp doğruya giden" demek olup, örf'de İbrahim milletine isim olmuştur. el-Hanifiyye'de İbrahim peygamberin dinini ifade eder. Kur'ân'da on iki defa geçen bu kelime sekiz defa müşrikliğe mukabil İbrahim dini için (36), bir defa mutlak olarak (37), üç yerde de tevhid ve ihlas ile dinde salâh ve doğruluk (38) manâsında zikrolunmuştur (39).

"Kur'ân-ı Kerim'deki; "milletle İbrahim'e hanifen" (Hanif olarak İbrahim'in dini) (40) ifadesinden, hanifliğin başlıbaşına bir din olduğu anlaşılmaktadır. Buna mukabil Fr. Buhl, Kur'ân'daki bu âyetlerden (41) Hanifliğin müstakil bir din olduğunu söylemenin yanlış olacağını ifade etmiştir (42).

(35) el-Beyyine, 5

(36) el-Bakara, 135; Al-i İmran, 67, 95; en-Nisa, 125; el-En'am, 79, 161; en-Nahl, 120, 123

(37) el-Hacc, 31

(38) Yunus, 105; er-Rum, 30; el-Beyyine, 5

(39) İsmail Cerrahoğlu, Kur'ân-ı Kerim ve Hanifler, İlahiyat Fak. Der., XI/88

(40) el-Bakara, 135

(41) Bkz. Al-i İmran, 60; er-Rum, 30; el-En'am, 79; Yunus, 105

(42) Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 148

Fakat, En'am suresindeki; "Rabbim beni doğru yola, gerçek dine, hanif olarak İbrahim'in dinine iletti" âyetinden, Hanifliğin gerçek bir din olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Müfessirlerimiz de Kur'ân-ı Kerim'in bu âyetlerinden; "hanif" kelimesinin Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği müstakil bir dinin özel adı olduğu gibi, aynı zamanda bütün peygamberlerin tebliğ ettiği gerçek din, tevhid inancı manâsında kullanıldığını ifade etmişlerdir (43).

Netice olarak diyebiliriz ki; Kur'ân-ı Kerim'de geçen "hanif" kelimesinin ifade ettiği manâ, bir taraftan şirkte olanlara, diğer taraftan ise ehli kitap olarak tanınan Yahudî ve Hıristiyanların tahrif etmiş oldukları dinlerine muhalif olan bir dine işaret etmektedir. Aynı zamanda Hz. İbrahim'in müşrik ve Hıristiyan olmaktan uzak tutarak, Allah'a temiz bir tarzda kulluk etmenin bir mümessili olarak gösterilmektedir.

(43) Taberî, Tefsiru't-Taberî, c.III, s. 107; Fahrüddin er-Razi, a.q.e., c.V, s. 373; Kurtubî, el-Cami' Li Ahkâmî'l-Kur'ân, Mısır, 1967, c.II, s. 132-133

3. Hanifliğin İnanç ve İbadetleri

a) Haniflikte İnanç Esasları

Hız. İbrahim (a.s), Kur'ân-ı Kerim'de ve Kitab-ı Mukad-des'te muvahhidlerin başkanı olarak takdim edilmektedir. Bu bakımdan Haniflik dininin tek yaratıcı fikrinin mevcut olduğu kesindir (44). Ayrıca Allah'ın birliğini aklî delillerle isbat etmektedir (45).

Haniflik'te Allah'a imanın yanında melek ve şeytan inancı da vardır. Kur'ân-ı Kerim, Lut (a.s)'un kavmine giden meleklerin, İbrahim'e uğradıklarını haber verir (46). İbrahim (a.s)in, babasını ikna etmek için; "babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan Rahman'a isyan etmişti" (47) dediğini bildirir. İslâm Tarihi kaynaklarında İbrahim (a.s)ın gerek oğlu İsmail'i kurban edişi ve gerekse hacı esnasında şeytanla karşılaştığı, onunla mücadele ettiğini açıkça nakleder (48).

Haniflik dininde, "kitaplara iman" esasının var olduğunu

(44) eş-Şuara, 78-81; el-Bakara, 127

(45) el-En'am, 74, 81; es-Saffat, 85-99; Enbiya, 64-68; Al-i İmran, 258

(46) Hûd, 69-76

(47) Meryem, 44

(48) Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, Tarihu'r-Rasûl ve'l-Mülûk, Mısır, 1960, c.I, s. 273

Kur'ân-ı Kerim'den anlamaktayız. Kur'ân-ı Kerim iki yerde, İbrahim'e verilen sahifelerden bahsedildiği gibi, O'nun ailesine Kitap ve hikmetin verildiği de bildirilmektedir (49).

Haniflik dininin tebliğcisi olan ilk peygamber İbrahim (a.s)'dır. Başta İsmail ve İshak (a.s) olmak üzere, Hz. İbrahim'den sonra Musa'ya kadar gelen bütün peygamberler, Hz. İbrahim'e gelen hükümlerle amel etmişlerdir (50). Şehristanî, Hz. İbrahim'in davetinin umûmî olduğunu, o zamana kadarki davetlerden daha yaygın ve mensubu olduğunu ifade ettikten sonra, Hicaz, Filistin, Harran ve Sümer ülkesinin yanı sıra O'nun davetinin bütün Acem ülkelerine yayıldığını, bütün Acem meliklerinin ve halkının Hz. İbrahim'in yaşadığı sırada Hanif dinini benimsediklerini belirtir (51). Kur'ân'da ismi geçen Zül-karneyn, Himyerli bir melik olup, İbrahim (a.s) zamanında yaşamış, kendisi peygamber olmayıp, İbrahim (a.s)'ın ordu kumandanıdır. Ka'be'nin inşasında yardımcı olmuş, Ye'cuc ve Me'cuc'e karşı mücadelelerde bulunmuştur (52).

Hikmet Tanyu, İslâm öncesi Türklerde görülen "Gök tanrı inancı", İbrahim (a.s)'ın Haniflik inancına çok benzediğini

(49) en-Necm, 36-37; el-A'la, 19; en-Nisa, 54

(50) Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 160

(51) Şehristanî, el-Milel, c.I, s. 559-577

(52) Kehf, 82-96

söylemektedir (53).

Haniflik'te melek, kitap ve peygamber inancı ile birlikte ahiret, cennet, cehennem, hesap ve kitap inançları da vardır (54).

b) Haniflikte İbadet Esasları

İslâmiyet'e göre Haniflik, İbrahim (a.s.)'ın tebliğ ettiği dinin adıdır. Son Haniflerin durumuna bakarak, Hanifliğin sadece aklî hükümlere dayandığını, ibadet vb. hükümlere sahip olmadığını söylemek doğru değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim açıkça İbrahim ve İsmail'in namaz, zekat ve diğer ibadetleri yaptığını bize haber vermektedir (55). İbadet hükümleri bakımından bir din için en gerekli olan şey, İbadethanedir. İşte yeryüzündeki ilk ma'bedi, yâni Ka'be'yi inşa eden Hz. İbrahim'dir (56).

Haniflikteki ibadetleri kısaca belirtelim:

Hac : Ka'be'nin inşası bittikten sonra Allah(cc), İbrahim (a.s.)'a insanları Hacc'a çağırmasını emretmiştir (57).

(53) Hikmet Tanyu, Türklerin Dini Tarihçesi, İstanbul, 1978, s. 14

(54) eş-Şuara, 82-87; İbrahim, 41

(55) Meryem, 55

(56) Al-i İmran, 96

(57) el-Hacc, 27

Müfessirlerimiz de İbrahim (a.s)'ın birtakım kelimelerle imtihan edilmesi ile maksadın, Hacc'ın menasıkı olduğunu bildirirler (58). Burada bunu uzun uzun anlatamayacağız. Çünkü İslâm Tarihi kaynakları İbrahim (a.s)'ın haccı ile Hz. Muhammed (s.a.v)'in haccı arasında büyük bir benzerlik olduğunu belirtirler (59).

Kurban : Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İbrahim için oğlunu kurban etmesi bir imtihan olarak zikrolunmakta, buna karşılık oğluna bedel olarak bir koçun kendisine gönderilmesi bildirilmektedir (60). Bundan sonra Hz. İbrahim, oğlu yerine koçu kurban etmiş ve hayvan kurbanı, onun dininin bir ibadeti haline gelmiştir. Yine diyebiliriz ki, İbrahim (a.s)'ın kurbanı ile Hz. Muhammed (s.a.v)'in kurbanı, esas bakımından bir birlerine benzemektedir (61).

Namaz : Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İbrahim ile İsmail'in namaz kıldığına dair açık beyanlar vardır (62).

Bakara suresi 125. âyetin ifade ettiği manâya göre Haniflik dininde ibadetlerin nasıl bir tertiple icra edildiği

(58) Reşit Rıza, Menar, c.I, s. 453

(59) İbni İshak, Muhammed b. Yesar, Siretü İbn İshak, M.Hamidullah neşri, Kon-
ya, 1981, s. 73

(60) es-Saffat, 106-107

(61) Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 174; Reşit Rıza, Menar, c.I, s. 454

(62) Meryem, 37-40; el-Bakara, 125

anlaşılmaktadır. İbrahim (a.s) Ka'be'yi inşa ettikten sonra insanları Hacc'a çağırdığı zaman O, bir günde beş vakit namaz kılmış, bu kılışı kendine Cebrail (a.s) öğretmiştir. Yine Hacc vazifesine bizzat Cebrail (a.s) rehberlik ederek O'na öğretmiştir (63).

İslâmiyet'te, namazların son ka'delerinde tahiyattan sonra önce Hz. Muhammed'e sonra Hz. İbrahim'e salat ve selâm getirilmektedir. Yahudîlikte de aynı durum vardır. Her iki dinin, günlük ibadetlerinde O'nun dini ile irtibatını açıkça göstermektedir (64).

Zekat : İslâm ve Yahudî kaynakları, Hz. İbrahim'in salih ameller işleyen, hayırsever, özellikle misafirperver bir kimse olduğunu bildirmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerden O'nun zekatla memur olduğunu anlıyoruz. Ancak O'nun zekat ibadetinin şekil ve mahiyeti hakkında teferruatlı bilgimiz yoktur (65).

Oruç : Haniflik dinindeki oruç hakkında Kur'ân'da bilgi yoktur. Fakat Hadis-i Şerifler'de bilgi mevcuttur. Bir Hadis-i Şerif'de Hz. İbrahim'in, her ayın üç gününde oruç

(63) en-Nahl, 123; İbn İshak, Sire, s. 79; İbn Kesir, Tefsirü'l Kur'âni'l-Azim, c.I, s. 172; Şehrîstanî, el-Milel, c.II, s. 249

(64) Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 177

(65) Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 178

tuttuğu belirtilmektedir (66).

Sünnet : Sünnet, İbrahim (a.s)'ın dini Haniflik'te ön planda olan ibadetlerden biri olup, İslâmiyet onu aynen benimsemiştir. Hz. İbrahim'den önce de sünnet vardı.

Kur'ân-ı Kerim'de İbrahim (a.s)'ın sünneti hakkında bilgi yoktur. Ancak Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir Hadis-i Şerif'te, Hz. Muhammed (s.a.v) O'nun seksen yaşında Şam bölgesinde sünnet olduğunu bildirmektedir (67).

Yukarıda bahsettiğimiz inanç ve ibadetlerin dışında, Haniflik'te haram ve helâllerle ilgili hükümler, cezaî hükümler ve ticari düzenlemeler de mevcuttu. Meselâ hırsızın elini kesmek, eşkıyayı asmak, andlaşmalara uymak, ölü eti yememek gibi hükümler Haniflik'te mevcuttu (68).

(66) İbni Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, Beyrut, 1966, c.I, s. 118

(67) Ebu'l-hasan Müslim b. el-Hallac b. Müslim el-Kuşeyri, Sahih-i Müslim, İstanbul, 1981, c.II, s. 1639

(68) et-Taberî, Tefsiru't Taberî, c.III, s. 9-12

III. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE İLAHÎ OLAN DİNLER

A- YAHUDİLİK

1. Genel Bilgiler

Yahudîlik, yaşayan ilahi dinlerden mensubu en az olanıdır. Bugün yeryüzünde on beş milyon civarında Yahudî vardır. Bunun altı milyondan biraz fazlası Amerika'da, üç buçuk milyonu da Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır (1). Bu milleti ifade etmek için "Yahudî", "İbranî" ve "İsrailoğulları" tabirleri kullanılır. Nitekim 1948'de kurdukları devletin adı da "İsrail"dir. Nüfusu ise üç buçuk milyon civarındadır (2).

Yahudîliğin, Dinler Tarihi'nde özel bir yeri bulunmakta ve bu din, en eski ilahi kaynaklı din olarak nitelendirilmektedir. Bununla beraber Yahudîlik, Babil sürgününden bu

(1) Mehmet Aydın, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitabı, İstanbul, 1988, s. 47

(2) Türk ve İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1981, c.I, s. 269

yana millî bir din haline gelmiştir. Ancak bu din, tek tanrıya, vahye dayanan kutsal kitaba ve peygambere yer vermesiyle millî dinlerden; millileştirilip bir ırka tahsis edilmesiyle de ilahi dinlerden farklı bir karakter arzeder.

Yahudiliğin tarihçesine geçmeden önce, Yahudilerin anıldığı "Yahudî", "İbranî" ve "İsrail" terimleri hakkında kısa bir bilgi verelim.

"Yahudî" sözü, Hz. Yakub'un en büyük oğlunun adı olan "Yuda" veya "Yehuda"dan türetilmiş (3), daha sonra da bu adla anılmıştır.

"İsrail" kelimesi, "Güreşte yenen", bir çarpışmada "üstün gelen" veya "Tanrı'ya karşı kuvvetli" anlamlarına gelmektedir (4). "İsrail" kelimesi bu anlamıyla Tevrat'ta kullanılmıştır (5)

"İbranî" ismi ise, Filistin'e göç eden Yahudilere, Filistin'in yerli halkı olan Kenanlılar tarafından "nehri geçen" anlamında "İbranî" denilmiştir (6).

(3) Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, İstanbul, 1976, c.I, s.28 et-Taberî, Tarîhu't-Taberî, c.I, s. 320

(4) Dinler Tarihi Ansiklopedisi, c.II, s. 361; Felicien Chaleye, Dinler Tarihi, Çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960, s. 162

(5) Tekvin, XXXII, 22-32; İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1951, s. 1128

(6) Mehmet Aydın, Osman Cılacı, Dinler Tarihi, s. 56

Neticede bu isimlerin hepsi Yahudî milletinin adıdır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, Yahudîleri bu isimlerin yanında "Ehl-i kitap" tabiriyle de zikretmektedir.

a) Tevrat'a Göre Yahudilik

Sami ırkından sayılan İbranîler'in Sumer ülkesinin Ur şehrinde çıktıkları ileri sürülür.

Tanrı (Yahve), Abraham'a (Hz. İbrahim, M.Ö.2000), Kenan diyarına göç etmesini emreder (7). O da bu emri yerine getirir. Ölümünden sonra yerine oğlu İshâk, torunu Yakub geçer. Yakub'un başkanlığında İsrailoğulları yaşayışlarını devam ettirirken, kardeşleri tarafından kıskanılması sonucu kuyuya atılan Yusuf, daha sonra onlarca kuyudan çıkarılıp Mısır'a giden bir kervana satılır (8). Oğulları, babalarına kardeşlerini bir canavarın yediğini söylerler ve onun kana batırılmış entarisini gösterirler (9).

Yusuf, Mısır'da Firavun'un bir memuru olan Potifar tarafından satın alınır. Potifar'ın karısı Yusuf'a aşık olup

(7) Tekvin, XI, 31; XII, 5

(8) Tekvin, XXXVII, 25

(9) Tekvin, XXXVII, 33

ilgisine karşılık göremeyince iftira ederek onu hapse attırır (10). Yusuf, hapiste iken, Firavun'un gördüğü bir rüyayı tabir ederek hapisten kurtulur ve Firavun'un yanına, önemli bir mevkiye yükselir (11). Daha sonra Filistin'da bulunan babası Yakub ve kardeşlerini Mısır'a getirtir. İsrailoğulları böylece Mısır'a yerleşmiş olur (12). Mısır'da önceleri rahat bir hayat geçirmekte olan Yahudîler, zamanla büyük sıkıntılara, köleliğe düşerler (13). Onları bu sıkıntıdan kurtarıp "Arz-ı Mev'ud"a (Vaad olunmuş toprak, Filistin) döndüren Moşe (Hz. Musa) olmuştur (M.Ö.1250) (14).

Bu arada Hz. Musa (a.s) kazara bir Mısırlı'yı öldürür. Olay duyulunca Medyan diyarına gider. Orada Midyan başkahin'in sürülerini otlatır ve kızı Tsippora ile evlenir (15). Sürülerini otlatırken Harabede kendisine "ateş alevi"nde görünen Rabb, Mısır'daki İsrailoğulları'nı kurtarmak için güven verir (16).

Musa (a.s) böylece İsrailoğulları'nı Mısır'da Firavun'un elinden eza ve cefa görmekten kurtarmakla görevlendirilir.

(10) Tekvin, XLIX, 20

(11) Tekvin, XLI, 40

(12) Tekvin, XLVII, 1

(13) Çıkış I, 12-13

(14) Çıkış II, 1-7

(15) Çıkış II, 21

(16) Çıkış III, 1-22

Musa (a.s) Mısır'a gelir, amansız bir mücadeleye girer. Fakat Firavun buna müsaade etmez. Harun da kendisine yardımcı verilmiştir.

Bundan sonra iş mucizelere kalmıştır. Hz. Musa, mucizelerini gösterir (17). Yine de Firavun yumuşamaz. Bunun üzerine Yahova Firavun ve halkına çeşitli musibetler verir (18). Firavun da İsrailoğullarını salıverir. İsrailoğulları Kızıldeniz istikametinde Filistin'e doğru yönelirler. İsrailoğullarını salıveren Firavun pişman olur ve arkalarına düşer. Kızıldenizi geçemeyen Firavun, ordusuyla boğulur (19).

Hz. Musa (a.s), Firavun'un ordusuyla birlikte boğulmasından sonra Yahudîleri Sina'ya getirir. Burada, Sina dağında Hz. Musa (a.s)'ya Tevrat ve on emir verilir. Yahudîler, Sina çölünde kırk yıl dolaştılar. Musa (a.s)'dan sonra Yeşu, onları Filistin'e götürdü (20). Filistin'de hakimler ve krallar devrinden sonra, Kral David (Hz. Davud, M.Ö.1013-973), Kudüs'ü aldı (21) ve Yahudîlerin en parlak devresini başlattı. Oğlu Kral Şelomo (Hz. Süleyman, M.Ö.973-933), babası tarafından hazırlatılan yere Kutsal Ma'bed'i yaptırdı (22). O zamana

(17) Çıkış VII, 9-12

(18) Çıkış XII, 29

(19) Çıkış XIV, 28

(20) Tesniye, XXXIV, 9

(21) I. Krallar, I, 1

(22) I. Krallar, V, 5-13

kadar bir çadırda muhafaza edilen ve içinde "On Emir" tabletleri bulunan Kutsal Ahid Sandığı, ma'bed'in bir odasına kondu.

Hız. Süleyman (a.s)'ın ölümünden sonra, krallık güneyde Yuda (Yahuda), kuzeyde İsrail olmak üzere ikiye ayrıldı. On kabîle, İsrail; ikisi de Yuda krallığına tabi oldu. Önce İsrail krallığı Asurlular tarafından M.Ö.721'de, sonra da Yuda krallığı Babiller tarafından M.Ö.586'da yıkıldı (23). Ma'bed tahrip edildi ve Yahudiler Babil'e sürgün edildi. Sürgünde Yahudî halkı, Ezra'nın etrafında birleşti ve M.Ö.538'de Kudüs'e döndü. Ma'bed, M.Ö.520'den sonra yeniden onarıldı.

Yahudî tarihinde Kudüs, İskender'den sonra Agidler, Selefikiler'in eline geçti. Ma'bed, M.Ö.168'de yağma edildi. Makkabiler, yeniden hakimiyeti sağladılarsa da, M.Ö.63'de başlayan Roma esareti devresi, M.S.70'de Romalı Kumandan Titus'un Kudüs'ü ve bu arada Ma'bed'i de yıkıp yakmasıyla sonuçlandı. Yahudiler, dünyanın her tarafına dağıldılar. Ma'bed'den arta kalan batı duvarı (Ağlama duvarı), yüzyıllarca onlarda millî ve dinî şuuru ayakta tutmuştur. Mesih inancının verdiği ümit, onlarda bu şuurun devamlı varlığını sürdürmesini sağlamıştır (24).

(23) Hakkı Dursun Yıldız ve arkadaşları, Tarih Kitabı, s. 44

(24) Bkz. Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 111-114;

Mehmet Aydın, Osman Cılacı, Dinler Tarihi, Konya, 1980, s. 59

Ahmet Kahraman, Dinler Tarihi, İstanbul, 1984, s. 108

b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Yahudilik

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudîler'den "Ben-i İsrail", "Yahûd" vb. deyimlerle bahsedildiği gibi, bir kısmı da bazı peygamberler konu edilirken, (Hz. yakub gibi) Yahudîler de konu edilir. Ayrıca "Ehl-i Kitap" deyiminin genel dairesine Yahudîler de girmektedir (25).

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudîlerle ilgili âyetlerde şu bilgileri çıkarabiliriz: Yahudîlere verilen nimetler, fesatçılıkları, sözlerinden dönmeleri, çok mal sevmeleri, zillete, meskenete uğramaları, bazı peygamberlere ve salih kişilere iftira atmaları-öldürmeleri, Yahudîlerin uymaları gereken hükümler ve Kur'ân'ın Yahudîlere tavsiyeleri... gibi özellikler gözümüze çarpmaktadır (26).

Kur'ân-ı Kerim'de, Yahudîlerin tarihçesiyle ilgili olarak, Hz. Musa (a.s)'ya kadarki devre hakkında yer alan bilgileri şöyle özetlemek mümkündür:

(25) el-Bakara, 40, 61, 63, 74, 63-86, 122, 133, 211, 234, 246, 251; Al-i İmran, 49, 93; el-Maide, 12-13, 15, 20, 26, 32, 70-72; A'raf, 127-129, 138, 141, 145; Yunus, 84, 86, 90, 93; İsrâ, 2, 8, 101, 103-104; Ta-ha, 47, 71, 81 ...

(26) Afif Abdül-Fettah Tubbara, Yahudî Menşei ve Karakteri, Çev. Mehmet Aydın, İstanbul, 1978, s. 17

Hz. İbrahim (a.s), Allah (c.c)'ın seçkin kıldığı peygamberlerden biridir (27). O, ne Yahudi ne de Hıristiyandır. O, müşriklerden de değildir. Allah'ı bir tanıyan, gerçek müslümanlardandır (28). Hz. İsmail (a.s) ve Hz. İshak (a.s), Hz. İbrahim(a.s)'in oğullarındandır. Hz. Yakub da Hz. İshak'ın oğludur (29). Hz. Yakub'un en sevgili oğlu Hz. Yusuf'dur (30).

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yusuf (a.s)'ın rüyasında on bir yıldızla güneşi ve ay'ı gördüğünü ve onların Hz. Yusuf (a.s)'a secde ettiklerini bize anlatır. Bu olayı duyan babası Yakub, rüyasını kardeşlerine anlatmamasını, şeytanın insanın apaçık bir düşmanı olduğunu söyler (31).

Böylece kardeşleri tarafından kiskanılan Hz. Yusuf için komplo kurmaya teşebbüs edilir. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kuyuya bırakmaları üzerine, Hz. Yusuf yoldan geçen bir kervan tarafından kuyudan çıkarılır. Ve Mısır'a götürülerek satılır. Mısır'da uzun bir hayat hikayesinden sonra Hz. Yusuf, Firaun'un en yakınları arasında yer alır. Hattâ Maliye Nezaretî'nin başına geçirilir.

(27) Al-i İmran, 33-34; Meryem, 58, 59

(28) Al-i İmran, 67, 95; Meryem, 43-47

(29) En'am, 84, 87

(30) Yusuf, 8

(31) Yusuf, 4-7

Hz. Yusuf, böyle bir makama ulaşırken, Kenan ülkesi kıtlık içinde kıvranıyordu. Babası Yakub da Yusuf'un hasretinden gözlerini kaybetmişti. Kenan diyarındaki "İsrailoğulları", Mısır'a yiyecek almak için gelmişler ve Yusuf'un huzurunda durmuşlardı. Yusuf onları derhal tanımıştı. Onlar ise kardeşleri Yusuf'u tanımamışlardı. Bu şekilde İsrailoğulları Mısır'a üç defa gelmişlerdi. Son seferde Hz. Yusuf, kardeşlerine başından geçenleri anlatarak, babaları Hz. Yakub'u Mısır'a getirmelerini ister (32).

İsrailoğulları böylece Hz. Yusuf (a.s) zamanında Mısır'a yerleşmiş olurlar. Daha sonra Firavun'un zulmüne uğrarlar. Uzun bir esaret devresi başlar. Neticede onları bu sıkıntıdan Hz. Musa (a.s) kurtarır.

2. Hz. Musa (a.s)

a) Tevrat'a Göre Hz. Musa (a.s)

Mısır'da Yahudiler çoğalmaya başlayınca, Firavun bundan endişelendi. Onların çoğalmalarını önlemek için, her doğan erkek çocuğun öldürülmesini emretti. Musa, böyle bir devrede dünyaya geldi. Annesi O'nu ancak üç ay kadar saklayabildi.

(32) Yusuf, 7-100

Sonra onu ziftle sıvanmış bir sepete koyup ırmağa attı. Firavun'un kızı, onu ırmakta buldu; saraya getirdi ve orada büyüttü (33).

Musa, gençlik yıllarında Yahudîlerin yanlarına gider, onların şikayetlerini dinlerdi. Yine bir gidişinde, Mısırlılardan birinin bir Yahudiyi dövdüğünü gördü. Yahudiyi koruyarak Mısırlıyı öldürdü. Olayın duyulması üzerine Musa Midyan'a kaçtı. Orada Midyan kahininin kızı ile evlendi (34). Kahinin sürüsünü otlatırken, Tanrı'nın meleği Horeb'de bir çalı ortasında ateş ona göründü. Yanan çalının ateşi bir türlü bitmek bilmiyordu. Bunu merak edip geri dönen Musa'yı çalının ortasından Allah çağırıp şöyle dedi: "...Ben, babanın Allah'ı, İbrahim'in Allah'ı, İshak'ın Allah'ı ve Yakub'un Allah'ıyım. Ve Musa yüzünü örttü; çünkü Allah'a bakmağa korkuyordu. Ve Rab dedi: Gerçekten Mısır'da olan kavminin sıkıntısını gördüm. Onların feryadını işittim; çünkü onların acılarını bilirim. Ve şimdi gel ve benim kavmimi, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmak için seni Firavun'a göndereyim (35).

Böylece Musa, Yahudileri Mısır'dan çıkarmak üzere görevlendirilmiş oldu. Kardeşi Harun da ona yardımcı verildi. Bu görevi yerine getirmek üzere Musa, Mısır'a geri döndü.

(33) Çıkış I, 8-22; II, 1-7

(34) Çıkış II, 11-17

(35) Çıkış III, 1-3

İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp, Kenan diyarına götürmek isteğine Firavun karşı çıktı. İkisi arasında mücadele başladı. İş, mucize göstermeye kadar vardı. Firavun, bütün sihirbazlarını topladı. Onlar da bütün hünelerini ortaya koydular. Musa'nın âsâsı kocaman bir yılan olup onların bütün sihirlerini yuttu. Bütün bunlara rağmen Firavun, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmalarına izin vermedi. Bunun üzerine Rab Yahve, Mısırlılara belâ vereceğini, insandan hayvana kadar bütün ilk doğanları öldüreceğini bildirdi. Firavun, bu işlerin vukû bulduğunu görünce, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmalarına izin verdi.

İsrailoğulları, Kızıldeniz'e doğru yola çıktılar. Ancak Firavun verdiği karardan pişman olarak, onların arkasına düştü. Kızıldeniz'e gelince Musa elini denize uzattı, sular yarıldı. İsrailoğulları geçti; sonra tekrar Musa elini uzattı, sular eski haline döndü. Ve Firavun ile ordusu boğuldu (36).

İsrailoğulları, Mısır'dan çıkışlarının üçüncü ayında Sina çölüne geldiler. Orada Allah, Sina dağından Musa'yı çağırarak onlara verdiği nimetlere karşı İsrailoğullarının iyi bir kavim olma sözünü almak üzere onu görevlendirdi. Musa, emri yerine getirdi, sözü aldı ve Rabbe bildirdi. Üçüncü gün, Tanrı, Sina dağının üzerine, dağın tepesine, ateş içinde indi ve Musa'yı yanına çağırdı. Ve O'na "On Emir" verdi (37).

(36) Çıkış VII, 9-12; XII, 12-14; XIV, 21-31

(37) Çıkış XIX, 1-25

Musa, İsrailoğullarını çetin ve uzun bir mücadele devresinden sonra va'dedilen topraklara yaklaştırdı ve yüz yirmi yaşında iken öldü (38).

b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Musa (a.s)

Hz. Musa, Yüce Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği, kendisine Kitap verilen büyük peygamberlerden biridir.

İsrailoğulları Mısır'da çoğalıp varlık sahibi olunca; Firavun, bunu önlemek için mallarını ellerinden aldı, onları esir yaptı ve yeni doğan erkek çocuklarının öldürülmesini emretti (39). Musa doğunca, annesi onu bir müddet sakladı. Daha fazla saklayamayacağını anlayınca, Allah(c.c)'ın ilhâmı üzerine onu bir sandık içinde suya bıraktı. Firavun'un adamları onu buldu. Karısının isteği üzerine çocuk öldürülmedi. Musa'nın annesi ona süt annesi oldu. Musa büyüyüp ergenlik çağına ulaşınca, ona Allah tarafından hikmet ve ilim verildi (40)

(38) Yesniye XXXIV, 1-12; Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 117; Mehmet Aydın, Osman Cılacı, Dinler Tarihi, s. 56; Ahmet Çelebi, Yahudilik, İstanbul, 1978, s. 45; Ekrem Sarıkcıoğlu, Dinler Tarihi, s.190

(39) el-Bakara, 49-50; Kasas, 4

(40) Kasas, 7-14

Hz. Musa, halkın haberi olmadan bir gün şehre indi. Biri kendi soyundan, diğeri de düşman iki adamı döğüşürken gördü. Kendi soyundan olan adam ondan yardım isteyince, onun yardımına koştı ve onun düşmanına bir yumruk attı. Adam öldü. Mazlumu korurken olsa da, bu durum onu üzdü ve Allah'dan af diledi. Olay duyuldu. Hakkında öldürölme kararı alındığını haber alınca, orayı terketti. Medyen'e gitti (41). Orada evlendi. Kayınpederiyle kararlaştırdıkları süreyi tamamlayınca, ailesi ile birlikte yola çıktı. Sina dağına yöneldiğinde karanlık bir gecede yolunu şaşırdı. Isınmak ve yolunu bulmak için ateşin bulunduğu tarafa gidince; "Ben şüphesiz senin Rabbinim, ayağındakini çıkar, çünkü sen, kutsal bir vadi olan tuvâ'dasın." diyen bir hitapla karşılaştı. Orada ayrıca kendisine Allah'tan başka tanrı olmadığı, O'na ibadet etmesi, dosdoğru namaz kılması bildirildi. Âsâsı ile ilgili mu'cize verildi ve Firavun'a gitmesi emredildi. Kardeşi Harun da ona yardımcı kılındı (42).

Hz. Musa (a.s) ve Hz. Harun (a.s), Allah(c.c)'ın emrini Firavun'a tebliğ ettiler ve İsrailoğullarının serbest bırakılmalarını istediler. Firavun, teklifi kabul etmediği gibi, Hz. Musa'nın peygamberliğini de tuhaf karşıladı. Firavun, Hz. Musa ile Allah'ın "Alemlerin Rabbi" olması konusunu tartıştı (43).

(41) Kasas, 15-22

(42) Kasas, 29-32; Ta-ha, 9-49

(43) A'raf, 104-105; Şuara, 18-28

Firavun, Hz. Musa (a.s)'dan peygamberliği ile ilgili mu'cize göstermesini istedi. Hz. Musa (a.s), âsâsını yere bıraktı, o da bir ejderha oluverdi. Bunun üzerine Hz. Musa, Firavun ve adamlarını ülkesinden kaçırmak isteyen bir büyücü olarak suçlandı. Firavun'un bütün büyücüleri, hünelerini göstermek üzere toplandı. Hz. Musa'nın âsâsı, onların hünelerini sergiledikleri ip ve değnekleri yutuverdi. Bu durum karşısında bütün büyücüler, hep beraber secdeye kapanıp "Alemlerin Rabbi"na, Musa ve Harun'un Rabbına iman ettik." dediler. Firavun bunun üzerine iman eden sihirbazların hepsinin ellerini ve ayaklarını çaprazlama kesmekle tehdit etti. Fakat hiçbiri kararından vazgeçmedi (44).

Firavun, Hz. Musa (a.s)'yı Mısırlıların dinini değiştireceği endişesiyle öldürmek istedi; fakat ailesinden iman eden biri, bunu engelledi. Sonunda Hz. Musa'ya kavmini gece yarısı yola çıkarma emri geldi. Bunun üzerine Hz. Musa kavmini Mısır'dan çıkardı. Firavun ve adamları, onları takibe başladı. Hz. Musa'nın beraberindekiler, yakalanma korkusuna kapıldı. Yüce Allah ona âsâsını denize vurmasını emretti. Hz. Musa, âsâsını denize vurunca, deniz ikiye ayrıldı. Hz. Musa ve adamları karşıya geçti. Onları takibeden Firavun ve beraberindekiler ise boğuldu (45).

(44) el-A'raf, 106-126

(45) el-Mü'min, 26-34; eş-Şuara, 52-67; Yunus, 90-92

Hz. Musa ve İsrailoğulları, Firavun'un zulmünden kurtulup, yollarına devam ettiler. İsrailoğulları, putlara tapan bir kavim görünce, Hz. Musa'dan kendilerine öyle bir tanrı yapmasını istediler. Hz. Musa onlara; "Sizi âlemlere üstün kılmış olan Allah'tan başka bir tanrı mı arayacağım?" dedi. Onlara Firavun'un zulmünü ve Allah(c.c)'ın yardımını hatırlattı. Sinâ'ya vardıklarında yiyecek-içecek sıkıntıları başladı. Allah, onlara su, kudret helvası ve bildircin ihsan etti (46).

Yüce Allah(c.c), Hz. Musa'ya Tür-i Sîna'ya çıkmasını, orada otuz gün oruçlu olarak ibadet etmesini emretti. Hz. Musa bu süreyi tamamlayınca, ona on gün daha oruç tutması ve ibadetlerini tamamlaması emredildi. Hz. Musa, bütün bunlardan sonra, Allah'ın cemâlini görmek istedi. Yüce Allah da bunun imkânsız olduğunu; dağa bakmasını, tecellî ettiğinde dağ dayanabilirse, onun da kendisini görebileceğini bildirdi. Hz. Musa (a.s), dağa baktığında Cenâb-ı Hakk'ın tecellisi sonucu, onun yerle bir olduğunu gördü, düşüp bayıldı. Kendine geldiğinde, tevbe etti. Yüce Allah, ona, uymaları gereken bütün kuralları ihtivâ eden levhaları verdi. Kavmine bu levhaları getirdiğinde, onların bir altın buzağı yaparak taptıklarını gördü. Daha önce verdikleri sözden döndükleri için onlara kızdı. Kavminden tevbe etmelerini istedi. Onlar da tevbe ettiler. Yüce Allah (c.c), tevbelerini kabul etti (47).

(46) el-A'raf, 138-141, 160

(47) el-A'raf, 142-145; et-Tâhâ, 83-97; el-Bakara, 54

Hz. Musa (a.s) getirdiği levhalardaki hükümleri kavmine tebliğ etti ve onları ıslaha devam etti. Ancak onlardan şiddetli bir itiraz gördü. O zaman Yüce Allah, 'Tür-i Sîna'yı onların başına indirmekle tehdit etti. Onlardan namaz kılacaklarına, zekat vereceklerine ve peygamberlerine uyacaklarına dair söz aldı. Ancak İsrailoğulları, sıkıntıda iken söz verip sıkıntı biter bitmez sözlerini unuttular ve bunu da alışkanlık haline getirdiler (48).

Filistin görüldüğünde, Hz. Musa va'dedilen topraklara dönebilmek için orada bulunanlara mücadele etmeleri gerektiğini İsrailoğullarına söyledi. Ancak onlar, Hz. Harun (a.s) hariç, onu tek başına bıraktılar. Bunun üzerine Hz. Musa, Rabbine duâ edip, kendileriyle fâsıkların arasını ayırmasını istedi. Allah (c.c) da; "Muhakkak orası kendilerine kırk yıl haram edilmiştir. Onlar, (oldukları) yerde serserem serserem dolaşacaklardır. Artık o fâsıklar güruhuna karşı tasalanma." (49) buyurdu.

Bundan sonra İsrailoğulları, çöllerde yollarını kaybettiler. Bir kısmı helâk oldu, bir kısmı da yıllarca çöllerde dolaştılar. Allah (c.c)'a karşı gelmeleri, O'nun âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri, onlara

(48) el-Bakara, 63-65; 83-88

(49) el-Maide, 20-26

uymamaları ve taşkınlık yapmaları yüzünden İsrailoğulları gazâba uğradılar (50).

3. İnanç ve İbadetleri

a) İnançları

Yahudilik'te iman esasları çok açık olarak Tanah'da bulunmaz, daha ziyade günlük hayat ve ibadetlerde kendini gösterir. Onlar için önemli olan Tevrat'da bildirilen şeriatın yaşanmasıdır. En önemli iman ise Allah'ın varlığına ve birliğine imandır. Allah birdir; âlemin yaratıcısı ve sahibidir. Tanrı görülmez, resmi ve heykeli yapılamaz. Bununla beraber ona yorulmak, güreşmek ve dinlenmek gibi insanî nitelikler verilir. O, millî bir tanrıdır. Tanrı'nın birliği Tevrat'ta şöyle ifade edilir. "Dinle ey İsrail . Tanrınız Rabb, bir tanrıdır." (51)

Allah'ın adı Tevrat'ta "Yahve" (Yehova) ve "Elohim" olarak geçer. Ancak telaffuz edilmez, "Adonay" (Rabb) kelimesi kullanılır.

(50) el-Bakara, 61; el-Fatiha, 7; Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 118-120; Mehmet Aydın, Osman Cılacı, Dinler Tarihi, s. 72-75; M. Asım Köksal, Peygamberler Tarihi, Ankara, 1990, c.II, s. 7-11; et-Taberî, Taberî Tarihi, c.I, s.199-205

(51) Tesniye VI, 4

Allah- kendi iradesini peygamberler vasıtası ile insanlara bildirmiştir. İnsana da iyiyi yapabilmek için hürriyet vermiştir. Yahudi dininde de peygamberlik müessesesi millî bir karakter arzeder. Zira Ben-i İsrail, peygamberlerini Yahudî peygamberi olarak kabul ederler. Tanrı, insanları aydınlatmak için "Nebîler"i görevlendirmiştir. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ın bir bölümü, Nevi'im (Nebiler) adını taşır. Yahudilikte en önemli yer, Hz. Musa'ya aittir. Çünkü Tora (Tevrat) ona verilmiştir. Bunlarda peygamberlik telakkisi çok değişiktir. Meselâ, sadece Hz. Musa'ya inanmak, iman yönünden yeterlidir. Gaibden haber veren bir kimse peygamberdir. Bazen kahinleri peygamberlerden üstün tutarlar. Yine peygamberler yaşayış ve davranış bakımından insandan farksızdır. Bunlar da kötülük yapar, günah işleyebilirler.

Bunlarda melek inancı vardır. Ahiret inancı da Daniel kitabına kadar rastlanmaz. Ahiret inancı Daniel kitabında şöyle ifade edilir: "Ve yerin toprağından birçoğu, bunlar ebedî hayata ve şunlar utanca ve ebedî nefrete uyanacaklar ve anlayışlı olanlar gök kubbesinin parıltısı gibi, birçoğunu salâha döndürenler de yıldızlar gibi ebediyen ve daima parlayacaklar (52).

Yahudiler'de kâzâ ve kader inancı, bütün olayların Tanrı'nın çizdiği bir gâyeye doğru yöneldiğini, insana düşen

vazifenin bu gâyenin tahakkuku için çalışmak olduğu istikametindedir.

XIII. yüzyıla kadar belli bir inanç sistemine sahip olmayan Yahudiler, Tevrat'ı tefsir eden din bilginleri sayesinde, İslâm ve Hıristiyanlıktaki gibi iman esaslarını belirlemişlerdir. Bu bilginlerden Rabbi Moşe ben Maymon (Maymonides: M.S. 1135-1204), Yahudiler için şu on üç esası bir araya getirmiş ve bu esasları içinde bulunduran inanç sistemi günümüze kadar benimsenmiştir. Bu on üç esas şöyledir:

Tam bir îmanla inanırım ki;

- 1- Allah, varolan herşeyi yarattı ve onlara O hükmeder.
- 2- Allah birdir ve ondan başka tanrı yoktur.
- 3- Allah'ın bedeni yoktur ve hiçbir şekilde tasvir edilemez.
- 4- Allah'ın başlangıcı yoktur ve nihayeti de olmayacaktır.
- 5- Yalnız Allah'a duâ etmeliyiz.
- 6- Peygamberlerin bütün sözleri doğrudur.
- 7- Hz. Musa, bütün peygamberlerin en büyüğüdür.
- 8- Elimizde olan Tora, Allah tarafından Hz. Musa'ya verildiğinin aynıdır ve değiştirilmemiştir.
- 9- Dinimiz ilahi bir dindir ve değiştirilemez.
- 10- Allah, insanların bütün hareket ve düşüncelerini bilir.

11- Allah, emirlerini ifa edenleri mükafatlandırır ve emirlerini yerine getirmeyenleri cezalandırır.

12- Allah, Mesih'i (Maşiah) gönderecektir ve geciktiği halde yine beklerim.

13- Ruhum ölümsüzdür ve Allah dilediği zaman ölümleri hayata kavuşturacaktır.

Bu esaslardan biri olan Mesih inancı, Yahudiler için çok önemlidir. Mesih, ergeç gelip, Yahudileri kurtarıp, dünyada barışı sağlayacaktır. Böylece Tanrı'nın krallığı kurulacak ve Yahudilerin dünya hakimiyeti ülküsü gerçekleşmiş olacaktır. Mesih inancı dolayısıyla Yahudiler arasında sayısız Mesihler ortaya çıkmıştır (53).

b) İbadetleri

Yahudiler, ibadetlerini "Sinagog"larda yaparlar. Sinagog, Kudüs'deki Ma'bed'in yıkılmasından sonra Yahudilerin tapınak olarak kullandıkları yapılara verilen addır. Bizde "Havra" olarak bilinir. Sinagoglarda rulo halinde el yazması Tevrat tomarlarının saklandığı Kudüs'e yönelik bir kutsal bölme

(53) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 130-132; Ahmet Kahraman, Dinler Tarihi, s. 125-127; Mehmet Aydın, Osman Cılacı, Dinler Tarihi, s. 66; Ekrem Sarıkcıoğlu, Dinler Tarihi, s. 197-199

vardır. Sinagoglarda Yahudilerin dini ve millî sembollerinden biri olan yedi kollu şamdan (Menora) bulunur. Onların bir diğeri sembolleri de, Kral David'in mührü olarak kabul edilen iki üçgenden meydana gelmiş altı köşeli bir yıldızdır.

İbadet esnasında en önemli zaman, Tevrat rulolarının bohçalar içinden çıkarılması ve haham tarafından okunmasıdır. Sinagog'da Yahudiler sesli bir şekilde Tevrat parçalarını okurlar. Yahudilerde ibadet sadece Sinagog'da değil, evlerde de yapılır. Evlerde, giriş kapısının arkasında "Mezuza" denilen uzun bir boru içine rulo halinde konmuş Tevrat'tan cümleler yazılı, muhafazalar asılıdır. Eve giriş ve çıkışta Yahudiler, "Mezuza"ya dokunup, parmaklarını öperler. İbadet sırasında Kudüs'e dönülür; başa bir takke, sırta da bir cübbe alınır. Kadınlar, ibadete katılmaz. Ancak başları örtülü olarak ibadeti seyredebilirler.

Yahudiler'de ibadet günlük ve haftalık olmak üzere ikiye ayrılır. Günlük ibadet; sabah, öğle ve akşam yapılır. Haftalık ibadet; Cumartesi günü Sinagog'da olur. Pazartesi, perşembe günleri tevbe duâları yapılır. Cenaze duâları ise haftanın belirli günlerinde cenaze olmasa dahi yapılır.

Günde üç vakit olarak yapılan günlük ibadet, on üç yaşını doldurmuş en az on kişinin katılmasıyla yapılır. Mecburi hallerde fert, tek başına da duâ yapabilir. Haftalık Cumartesi ibadeti ise, Cuma akşamı güneşin batışıyla başlar, Cumartesi

akşamı sona erer. Bu Sinagog'da yapılır. O gün ateş yakmak, çalışmak, hattâ taşıt kullanmak yasaktır.

Yeni doğan çocuk, sekizinci günü sünnet edilir. Çocuk, on üç yaşında bluğa erer, koluna ve başına kayış takılır, törenlere ve ibadetlere katılır. Nikâh, dinîdir. Cumartesi, resmî tatil günüdür.

Kurban, Yahudî dininin temel ibadetlerindendir. Hz. Süleyman Kudüs'te Kutsal Ma'bed'i yaptırdığında özel kurban kesme yerleri de yaptırmıştır. Kurbanı hahamlar keser. Bunun ayrı bir teşkilatı vardır. Ma'bed'in yıkılmasıyla bu kurban âdeti de ortadan kalkmıştır.

Yine Yahudîlerin her cuma günü gözyaşı dökmeleri de bir ibadet sayılır. Bu, Kudüs'ün yıkılışına yas tutmaktır.

c) Bayramları

Yahudîler'in önem verdikleri dinî ve millî bayramları vardır. Bunların en önemlileri şunlardır:

1- Yomkippur : Tevbe ve istiğfâr günüdür. O gün oruç tutulur ve akşama kadar ibadet edilir.

2- Roş Aşana (Roş ha-şana) : Yılbaşı, iki gün devam eder. Yılbaşından itibaren on günlük bir tevbe süresi vardır.

3- Pesah (Fısıh) : Mısır'dan çıkışı hatırlatan sekiz günlük bir bayramdır. Bu sürede mayasız ekme yenilir.

4- Şavuot : Haftalar bayramı veya On Emir verilişi bayramı. İki gündür.

5- Sukot : Çadırlar bayramıdır. Yahudîler'in çölü gezerken çadırlarda yatıp kalkmalarını hatırlatır. Yedi gündür.

6- Simha Tora : Tevrat'ın hatim bayramıdır. Her yıl Tevrat hatmedilir ve sonunda bayram edilir.

7- Purim : Şeker bayramı. Bu küçük bir millî bayramdır. Bu, Yahudîler'in İran'da Ester adlı Yahudî kızının sayesinde katliamdan kurtulmalarını hatırlatır.

8- Hanuka : Kandil bayramı. Suriye kralı Antiyokus'a karşı Yahudîlerin zaferini hatırlatır. Sekiz gün sürer.

9- İsrail İstiklâl Bayramı : Yahudî kavmine göre kutlanır. Bu takvim ay yılına göredir. Başlangıcı M.Ö.3760'dır (54).

(54) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 132-135;

Mehmet Aydın, Osman Cılacı, Dinler Tarihi, s. 66;

Ekrem Sarıkcıoğlu, Dinler Tarihi, s. 200-202;

Ahmet Kahraman, Dinler Tarihi, s. 128-131

4. Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerle İlgili Bilgiler

a) Allah'ın Yahudilere Bahsettiği Nimetler

İnsanlık tarihinde mal sevgisi ile şöhret bulmuş ve mal elde etmek için hırs göstermiş özelliği ile isim yapmış millet Yahudilerdir.

Hz. Musa'nın peygamber olarak geldiği bu millete Allah, sayısız nimetler vermiştir. Sıkıntılardan, zulümlerden, açlık ve susuzluktan kurtarmıştır. Allah bunları kızgın çöllerde dahi aç ve susuzluktan kurtarmıştır. Fakat bunlar fırsat buldukça isyân etmişler, nimetlere karşı nankörlük etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim bunlara nimet verilmesini şöyle anlatır:

"Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size olan sözü-mü yerine getireyim ve yalnız benden korkun." (55)

"Elinizde bulunan Tevrat'ı tasdik ederek indirdiğim Kur'ân'a inanın; O'nu ilk inkâr eden siz olmayın, âyet'lerimi hiçbir değere karşılık değiştirmeyin ve yalnız benden korkun."(56)

Allah Teâlâ, İsrailoğullarına İslâm'a girmelerini, salât

(55) el-Bakara, 40; Bkz. M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.I, s. 334-335
et-Taberi, Tefsiru't-Taberi, c.I, s. 92

(56) el-Bakara, 41

ve se'âmın en üstünü kendisi üstünde bulunan Hz. Muhammed'e tabii olmalarını emrederek, kendilerini tahrik için ataları İsrail'i, yâni Allah nesibi Yakub (a.s)'u hatırlatıyor:

"Size verdiğim nimeti hatırlayın."

Mücahid der ki; Allah'ın İsrailoğullarına verdiği nimet, onların üzerinden hayâyı kaldırması, kendilerine menn ve selvayı (57) indirmesi ve Firavun hanedanının köleliğinden kurtarmasıdır. Ebu'l Aliye der ki; Allah'ın nimeti, kendilerinden nebiler ve rasûller yaratması ve bitap indirmesidir. Ben derim ki; bu Musa (a.s)'ın şu sözü gibidir: "Ey kavmim, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizden nevvamberler var etmiş ve sizi krallar kılmıştı ve size âlemlerden hiçbirine verilmemiş olan şeyi vermişti." (58) Yani kendi zamanlarındaki hiçbir kimseye olan şeyleri.

Muhammed İbni İshak der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbni Abbas'dan nakletti ki, o; "Size verdiğim nimeti hatırlayın." (59) âyeti konusunda şöyle demiş: Size ve ataları-

(57) Menn ve Selva, Allah'ın verimsiz arazide İsrailoğulları'na doyurmak için verdiği nîmetlerdi. "Menn" kudret helvası, "Selva" ise bildircına benzeyen Yalve kuşu idi. Bu nîmetler İsrailoğulları'na kırk yıl açlık ve susuzluk çektirmedi. Tefhimu'l-Kur'ân, II, 67; Hak Dini Kur'ân Dili, I, 360; Bkz. Çıkış XVI, 7-9; 31-32; Yeşu V, 12; Sayılar XI, 7-9; 31-32.

(58) el-Maide, 20

(59) el-Bakara, 40

nıza vermiş olduğum lütfümü, nitekim onları bu sayede Firavun'un ve kavminin esaretinden kurtarmıştı.

"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size olan sözümü yerine getireyim."

İbni Abbas dedi ki; Hz. Muhammed geldiğin de, O'na inanmak üzere sizden aldığım ahdimi yerine getirin ki, ben de size onu tasdik ve ona ittiba etme konusundaki va'dimi yerine getireyim. Sizin sonradan gelen nesillerinizin işledikleri suçlar neticesinde boynunuza koyduğum ağırlıkları ve zincirleri üzerinden kaldırıp atayım.

"Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğim (Kur'ân)'a iman edin." Bundan kasıt, Kur'ân-ı Kerim'dir. O Kur'ân, Allah'dan gelen hakkı ihtiva etmekte ve kendinden önce geçen Tevrat ve İncil'i tasdik etmektedir. "O'nu inkâr edenlerin ilki..." kavline gelince; bununla İsrailoğulları'ndan O'nu ilk inkâr edenler kastedilmiştir. Çünkü İsrailoğullarından önce Kureyşli kâfirlerden ve diğerlerinden birçokları Kur'ân'ı inkâr etmişlerdir. Bilindiği gibi İsrailoğullarından ilkin Kur'ân'a muhatap olanlar Medine Yahudileri'dir (60).

"Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın." (61).

(60) İbni Kesir, a.g.e., II, 318-320

(61) el-Bakara, 47

Allah Teâlâ, İsrailoğulları'nın geçmişlerine ve atalarına verdiği nimetlerini ve kendilerine peygamberler göndererek, kitaplar indirerek zamanlarındaki diğer milletlere üstün kılmasını hatırlatıyor. Nitekim Kur'ân'da; "Biz onları bir bilgiye dayanarak âlemlere tercih etmiştik." (62)

"Hani Musa kavmine; Ey kavmin, Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler yaratmış ve sizi hükümdarlar kılmıştı ve size âlemlerden hiçbirine ve-rilmemiş olan şeyi vermişti, demişti." (63)

"Ve sizi âlemlere üstün kıldık." (64) âyeti konusunda kitap, peygamber ve hükümdarlık verilerek o zamandaki âlemlerden üstün kılınmışlardı.

Son Peygamber Hz. Muhammed'i red ve inkâr edecek kadar körleşen İsrailoğulları'na geçmişte sunulan üstün nimetler hatırlatılıp; Davud ve Süleyman peygamberler devrinde altın çağlarını yaşadıklarına işaret ediliyor. Ayrıca Allah'ın onlardan aldığı söze dikkatler çekiliyor. Tevrat'ta son peygamberin bazı sıfatları açıklanarak, O'na iman etmelerinin gereği üzerinde duruluyor. İsrailoğulları, bu ahde vefa etmiş olsalardı, Allah da onları hem dünyada hem de ahirette aziz kılacağına dair söz vermiş bulunuyordu. Ne yazık ki onlar,

(62) el-Furkan, 32

(63) el-Maide, 20

(64) el-Bakara, 47

Tevrat'taki bu ahdi inkâr ederek, ilâhi buyruğun dışına çıktılar (65).

"Biz onları (İsrailoğulları'nı) ayrı ayrı oymaklar olarak on iki topluluğa, ümmete ayırdık. Kavmi kendisinden su istediğinde Musa'ya; 'Âsânla taşa vur' diye vahyettik. Ondan on iki pınar sızıp fışkırdı. Böylece her bir topluluk su içeceği yeri öğrenmiş oldu. Üzerlerine gölge olarak da gölge çektik ve onlara kudret helvası ile baidırcın indirdik (sonra da şöyle dedik); size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyin. Onlar bize zulmetmedi ama kendi nefislerine zulmediyorlardı." (66)

Burada Allah Teâlâ, İsrailoğulları'nın teşkilatlanmasına işaret eder. Allah, Hz. Musa'ya İsrailoğulları'nı Sina çölünde toplamayı ve toplumun sayımını yapmayı emretmişti. Emir gereği sayıldılar. Bu buyruk gereğince sayıldılar ve Hz. Yakub'un on çocuğu ve Hz. Yusuf'un da iki oğlunun zürriyeti de dahil edilerek, İsrail kavmi on iki aşirete ayrıldı. Her bir aşiretin başına bir lider seçildi ve aşiretin dinî, ahlâkî, toplumsal, kültürel ve askerî durumuyla yakından ilgilenmesi ve On Emir tatbîk edilmesi için babadan oğula geçecek şekilde lider yapıldılar. Bu teşkilatlanmaları, İsrailoğulları için Allah'ın en büyük lûtfu idi.

(65) Celal Yıldırım, Tefsirli Kur'ân-ı Kerim, İzmir, 1984, c.I, s. 17

(66) el-A'raf, 160

Bu ikrâmın bir devamı olarak burada üç tane daha nîmet zikredilmiştir:

1- Sina Yarımadası'nda kaldıkları sürece, mucize olarak su ihtiyaçlarının sağlanması.

2- Çölün kavurucu sıcağından korunmak için gökyüzünün bulutlarla kaplı olması.

3- Çölün ortasında İsrailoğulları'nı olağanüstü beslemek için kudret helvası ve bildircin eti gibi yiyecekler göndermesi.

Eğer hayatları için zaruri olan bu düzenlemeler yapılmamış olsaydı, yaklaşık iki milyondan oluşan bu büyük topluluk sıcak, açlık ve susuzluktan helak olacaktı (67).

b) Yahudilerin Uymaları Gereken Hükümler

Yahudilerin şeriati Tevrat'ta belirtilmiştir. Fakat bunu zamanla tahrif edip kendi arzularına göre yorumlamışlardır.

Yahudiler, İslâm'ın kendi şariatlarını nesh ettiğini görünce, oldukça kin beslediler. Meselâ Aşure orucu gibi yine

(67) Ebu'l-A'la Mevudî, Tefhimu'l-Kur'ân, (Çev. Yusuf Karaca ve arkadaşları), İstanbul, 1987, c.II, s. 102-103; Bkz. Fahrudin er-Razi, Mefatuhu'l-Gayb Çev. Suat Yıldırım ve arkadaşları, Ankara, 1988, c.II, s. 442-470; et-Taberî, Tefsiru't-Taberî, c.I, s. 59

Tevrat'taki birçok hükmü Kur'ân, yahudilere bildirmiş, fakat kabul etmemişlerdir.

Cenâb-ı Hakk; Hz. Musa vasıtasıyla onlardan, on hususa riayet edeceklerine dair söz almıştır. On Emir şöyle sıralanabilir:

- 1- Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceklerdi.
- 2- Anne-babaya itaat edecekler ve onlara güzel muamelede bulunacaklardı.
- 3- Anne-baba gibi akrabalara da iyi muamele edeceklerdi.
- 4- Babaları ölmüş yetim çocuklara iyilik edeceklerdi.
- 5- Geçimlerini temin edemeyen yoksul ve düşkünlere de iyilik edeceklerdi.
- 6- İnsanlara güzel söz söyleyeceklerdi.
- 7- Namazı dosdoğru kılacaklardı.
- 8- Zekat vereceklerdi.
- 9- Birbirlerinin kanlarını dökmeyeceklerdi.
- 10- Yekdiğerlerini vatanlarından çıkarmayacaklardı (68).

Bu hususlar İsrailoğulları'na tebliğ edildikten sonra, Cenâb-ı Hakk şöyle ferman buyurdu:

"Size verdiğim emirlere kuvvetle sarılın ve onları cid-

(68) el-Bakara, 83-84; Çıkış XX, 2-17; M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.I, s. 398; er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, Çev. Suat Yıldırım ve arkadaşları, c.III, s. 180-186

diyetle yerine getirin. Onlardaki hükümlerimizi belleyip ince ve derin manâlarını iyice düşünün. Umulur ki, bu sayede azâptan korunur, iki cihanda da saadete erersiniz." (69)

İsrailoğulları, kendilerine tebliğ edilen "On Emir"e riayet edeceklerine dair hep birden söz verdiler. Zaten buna bir nev'i mecburdular da. Zira Nûrdağı neredeyse başlarına düşecek vaziyette dehşet ve heybetle tepelerinde duruyordu. Fakat daha sonra bu tehlikeli an geçince; "Kulağımızla dinledik, kalbimizle isyân ettik" (70) dediler.

c) Yahudilerin Tevrat'ı Değiştirmeleri

Tevrat, Yahudilere Hz. Musa (a.s) vasıtasıyla gönderilen ilâhi bir kitaptır. Yahudîlerin uyması gereken hükümleri içermektedir.

Yahudîlerin, sapıklıkları ve Allah'a karşı edepsizlikleri o dereceye ulaştı ki; ilahi kitaplarındaki kelimeleri bile değiştirmeye başladılar. Tevrat'taki ibarelerin asıl maksadını tahrif etmeye, onları aykırı manâlarla te'vil etmeye teşebbüs ettiler. Tevrat'ta mevcut olan son risalete ait ifade

(69) el-bakara, 63

(70) el-Bakara, 93

ve delillerin nicelerini yok ettiler. Son ilahi kitabı da tasdik eden nice şeriat ve ahkâmı imha ettiler. Her iki kitabın da aynı olduğunu, aynı kaynaktan geldiğini gösteren nice delilleri değiştirdiler. Nefislerine uyarak Kitap'taki ibareleri tahrif ettiler. Zannettiler ki Hz. Muhammed(s.a.v)'in risaletine zarar gelir. Ama bu hevesleri boşa çıkmıştır. Yahudiler Kitab'ı tahrif etmeyi alışkanlık haline getirdiler. Dinden kurtulmak isteyen insanların arzularına göre ve her devrin iktidar mensuplarının heveslerine göre ilâhi ahkâmı değiştirdiler (71).

Kur'ân-ı Kerim bu gerçeği şöyle ifade eder: "Yahudi olanlardan öyleleri var ki, kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar. Dillerini eğip bükerek Dîn'i taşıyorlar; 'İşittik ve isyân ettik', 'Dinle, dinlemez olası" ve "Raina" diyorlar. 'İşittik ve itaat ettik', 'Dinle ve unzurna' deselerdi, elbette kendileri için daha iyi, daha doğru olurdu. Fakat Allah'ı inkârlarından dolayı onları lanetlemiştir. Pek az inanırlar."(72)

Müfessirlerimiz, bu âyetteki "kelimelerin yerlerini tahrif ederler" (73) 'den şu üç sonucu çıkarmışlardır (74):

Bunlardan birincisi: Kitabın kelimelerinde değişiklik

(71) Seyyid Kutub, Fizılal-il Kur'ân, Çev. Bekir Karlığa ve arkadaşları, İstanbul, 1974, c.III, s. 258

(72) en-Nisa, 46; Bkz. el-bakara, 75, 79, 95, 174; Al-i İmran, 65, 78; el-Maide, 13, 41-43

(73) en-Nisa, 46

(74) M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.II, s. 1362; er-Razi, Mefatihü'l Gayb, c.VII, s. 64; Mevdudi, Tefhimü'l Kur'ân, c.I, s. 325

yapmaları, yâni bir lafzı diğeri bir lafızla değıştirmeieri, meselâ onlar, Tevrat'taki "Reb'a" (orta boylu) kelimesini kaldırıp, bunun yerine "ademi tavil" (uzun boylu) ifadesini; "recm" kelimesini kaldırıp, onun yerine de "had" kelimelerini koymaları gibi.

Buna göre şayet, "Harfleri ve kelimeleri doğuda ve batıda, meşhur ve tevatür derecesine ulaşmış bir kitapta bu tahrif yapılabilir mi ? sorusu sorulursa, buna cevaben de ulema: "O zaman Yahudiler az idiler, kitabı tanıyıp bilen ulema da son derece az idi. Bu sebepten dolayı onlar böyle bir tahrifi yapabilmışlardır." cevabını vermişlerdir. Hatta Yahudiler din adamlarına öyle bağlanmışlardır ki, onları Rabb edinenler bile olmuştur (75).

İkincisi: Yanlış yorumlarla Kitab'ın anlamını değıştirmektedir ki, buna tefsiri izahda yapılan bir tahrif-i manevi de denir. Fahrüddin Razi; "Nitekim zamanımızdaki ehl-i bid'at de fikirlerine muhalif olan ayetlerde böyle yapıyor." (76) demektedir.

Üçüncü tahrif şekilleri ise; yalnız kitaba değıl, bir söz söyledikleri zaman duydukları ve kalblerinde bildikleri gibi dos doğru söylemeyip, tahrif ederek söylemeleridir. Nitekim Yahudiler, Hz. Peygamberimiz (s.a.v)'in huzuruna gelirler,

(75) et-Tevbe, 31, 34

(76) er-Razi, Tefsir-i Kebir Tercümesi, c. VIII, s. 65

bazı şeyler sorarlar, yanından çıktıkları zaman peygamberin sözlerini tahrif ederek dağıtmaya çalışırlardı (77). Kur'ân-ı Kerim'den buna misal verelim: Allah'ın emirleri okunduğunda " *ليس* " (işittik) diyorlar ve sessizce içlerinden " *ليس* " (karşı çıktık) diyorlardı. Veya " *ليس* " (itaat ettik kelimesini öyle bir telaffuz ediyorlardı ki, " *ليس* " gibi duyuluyordu (78).

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'le konuşurken, O'nun dikkatini çekmek için " *اسمع* " (bizi dinle) diyorlar ve arkasından birçok anlamlara gelebilecek olan " *عسى* " sözlerini ekliyorlardı. Bu söz; "Sen o kadar saygıdeğer bir insansın ki, sen istemesen yanında kimse söz söylemez" anlamına geldiği gibi, "Sen birşey söylenmeye değmezsin" veya "Allah seni kahretsin" anlamlarına da gelebilir. Dillerini eğip bükmelerine gelince; onlar, bununla şunu kastediyorlardı: İşit ey işitme-yesi ! Zaten işitici de değilsin ! Yâni " *راعيا* " kelimesi ile de " *راعيا* " vasfına meylediyorlardı (79).

Müfessirlerimizden Mücahid, İbn Zeyd, Dahhak ve İbn Abbas da aynı fikirdedirler (80).

(77) M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.II, s. 1362

(78) Mevdudi, Tefhimu'l Kur'ân, c.I, s. 325

(79) Mevdudi, a.g.e., c.I, s. 325

(80) Seyyid Kutub, Fizılal-il Kur'ân, c.III, s. 259; er-Razi, a.g.e., c.VIII, s. 66-67; M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.II, s. 1364; İbni Kesir, a.g.e., c.IV, s. 1724; et-Taberi, Tefsiru't-Taberi, c.I, s. 97-98, 107

Kur'ân bunu arzettikten sonra ehli kitaba, kendilerini Kitap'dan nasip verilenlere daha münasip olan metod ve edebi takrir ediyor. Herşeye rağmen hidayete, güzel mükafatlara, ilahi hayır ve fazilete karşı onları davet ediyordu.

Hz. Musa (a.s) öldükten sonra Mukaddes Kitab'ın başkası tarafından yazılmaya devam edildiği de görülmektedir. Allah tarafından vahyedildiği kabul edilen Kitab'a bir insan tarafından kolayca âyet eklenebilmesi diğer bölümlerin de kolayca tahrif edilip sapık fikirlere ilahi emir görüntüsünün verildiği açık ve seçiktir (81). Yine Tevrat'ın tahrif olduğunu kendi iç muhteviyatındaki çelişkiler de bize göstermektedir. Bu çelişkileri şöyle özetleyebiliriz:

1- Tevrat adı ile tanınan mevcut kitap, Yakub'un İsrail adını alışı "Allah'la uğraşan" veya "Allah'ı yenen" anlamında kullanılmaktadır (82).

2- Tevrat'ın Hz. İbrahim'e isnad ettiği farklı ifadeler de Tevrat'ın tahrife uğradığının en açık delillerini teşkil eder. Buna göre Hz. İbrahim, karısını; Mısır'da "kızkardeşim" diye tanıtır (83).

(81) Hayrullah Ürs, Musa ve Yahudilik, İstanbul, 1966, s. 37

(82) Tekvin XXXV, 10

(83) Tekvin XII, 10-13

Aynı olayı Tekvin'in 20. babı Çera da gösterir (84). Tekvin'in 26. babı ise, olayın geçtiği yer olarak Gerar'ı belirtir (85).

3- Bir yerde Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in yaşı on altı gösterilirken, bir başka yerde İsmail henüz bir çocuk olarak zikredilir (86).

4- Tevrat'a göre; Tanrı Yahova Mısır'dan çıkarken Yahudiler'e, komşularının malını çalmayı tavsiye eder (87). Böyle bir ifadeyi kullanan kitabın, Hz. Musa'ya vahyedilen Tevrat olması mümkün değildir.

5- Hz. Musa'nın ölümü ve gömülüğü olayının, Tesniye'de zikredilmesi de, Tevrat'a insan elinin uzandığını gösteren çok önemli belgedir (88).

6- Hz. Lût (a.s) hakkındaki iftira ise çok daha çirkin-dir. Tevrat'ın ifadesine göre Hz. Lût'a, kızları şarap içirmişler ve onu sarhoş ederek, onunla zina etmişlerdir (89).

Böylesine değişikliklere ma'ruz kalan, tenakuz ve man-

(84) Tekvin XX, 1-3

(85) Tekvin XXVI, 1-9

(86) Tekvin XXV, 8, 16; 16, 21; 14-16

(87) Çıkış III, 21-22

(88) Tesniye XXXIV, 5-12

(89) Tekvin XIX, 30-36

tıksızlıklarla dolu olan bir kitap, "Kutsal Kitap" sayılabilir mi ? (90).

Ayrıca Birunî Hazretleri, Yahudilerin İbranca Tevrat'ı karşısında Hıristiyanlar arasında kullanılan "Yetmişler Çevirisi" diye adlandırılan Yunanca bir Tevrat olduğunu, bunun doğruluğuna Yahudilerin itiraz ettiğini, ayrıca bir de Samiriler'in Tevrat'ı bulunduğunu söylemektedir (91).

d) Yahudilerin Ahitlerini Bozmaları ve Zillete Ugramaları

Kur'ân-ı Kerim, İsrailoğulları'ndan Allah'ın kendine itaat etmek üzere nasıl ahid aldığından, bu ahidi nasıl bozduklarından, neticede Allah'ın rahmetinden uzaklaşmayı hak ettiklerinden bahseder.

"Andolsun ki Allah, İsrailoğulları'ndan sapasağlam söz almıştı. Biz, içlerinden on iki de kefil dikmiştik. Allah (onlara) demişti ki; 'Ben muhakkak sizinle beraberim. Celâlim

(90) Mehmet Aydın, Osman Cılacı, Dinler Tarihi, s. 76

(91) Günay Tümer, a.g.e., s. 230.

Samirîler'in (Şomranini) Tevrat'ı ve Yahudi Tevrat'ı arasındaki tutarsızlıklar için Bkz. Hikmet Tanyu, Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi, İlahiyat Fakültesi Derqisi, Ankara, 1967, c.XIV, s. 115-124; Bkz. Delhili Rahmetullah Efendi, İzharu'l-Hakk Tercümesi, (Çev. Ümer Fehmi Efendi, Nuzhet Efendi), İstanbul, 1972, s. 103.

hakki için, eğer namazı kılar, zekatı verir, peygamberime inanır, onlara kuvvetle yardım eder, Allah'a güzel bir ödünç ile ikraz ederseniz, elbette sizden (sadır olan) kusurları örterim. Herhalde sizi, altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Artık içinizden kim bu (mîsakdan) sonra nankörlük ederse o, muhakkak dümdüz bir yolun ortasından sapmıştır. Buna rağmen, onlar (verdikleri) o kadr-i teminatı çözüp, bozmuş oldukları içindir ki biz, kendilerini rahmetimizden kovduk, kalplerini kaskatı yaptık. Onlar kendileri (Allah tarafından) konulan yerlerinden (kaldırıp) değiştirirler. Onlar nasihat ve ihtar edildikleri şeylerden (hakikaten) bir nasip almayı da unuttular. İçlerinden birazı müstesnâ olmak üzere sen, onlardan daima bir hainliğe muttali olup duracaksın..." (92)

Allah Teâlâ, bu iki âyet-i kerimede İsrailoğullarından kendine itaat konusunda nasıl söz aldığını açıklıyor. Sonra onların üzerine bu söze karşılık on iki kefil de diktiğini beyân ederek; namazlarını dosdoğru kılar, zekatlarını verirler, bütün peygamberlerine inanırlar ve onlara yardım ederler, hayır yollarda Allah'ın verdiğinden infak ederlerse, onlara yardım ve nusretini esirgemeyeceğini vaad etmiştir. Bütün bunları, İsrailoğulları yaptıkları takdirde, Allah onların kötülüklerini affedecek, kendilerini nîmetler dolu cennetine koyacaktır. Fakat kim de bundan yüz çevirir de küfre giderse o,

(92) el-Maide, 12-13; Bkz. el-Bakara, 83, 93, 246; A'raf, 104, 169

dosdoğru yoldan sapmıştır. İşte İsrailoğulları da Allah'a verdikleri sızden döznmüşler ve Allah'ın rahmetinden uzak kalma durumunu hak etmişlerdir. Onların kalblerini de sertleşmiş, Hakk için yumuşamamıştır. Böylece peygamberi öldürmüşlerdir (93). Yine Kur'ân-ı Kerîm, olaydan şöyle bahseder:

"Fakat (onların) verdikleri o sağlam sözleri bozmaları, Allah'ın âyetini inkâr ederek kâfir olmaları, peygamberi haksız yere öldürmeleri ve 'kalblerimiz perdelidir' demeleri sebebiyle(dir ki, biz kendilerine lânet ettik). Hayır, Allah onların kalbleri üzerine, küfürleri yuzünden mühür basmıştır. Artık onlar, birazı müstesnâ olmak üzere iman etmezler." (94)

"Hani İsrailoğullarından 'Allah'dan başkasına ibadet etmeyin; anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, miskinlere iyilik yapın; insanlara güzellikle söyleyin; dosdoğru namaz kılın, zekat verin' diye söz almıştık. Sonra -içinizden pek azınız müstesnâ olmak üzere- yüz çevirdiniz. Vi siz hâlâ yüz çevirenlerdensiniz.

Bir vakit de sizden 'Kanlarınızı dökmeyin, nefislerinizi kendi yurtlarınızdan çıkartmayın' diye kat'i söz almıştık. Siz de sonra ikrar vermiştiniz. Ve hâlâ şehadet edip duruyorsunuz.

(93) Afif Abdu'l-Fetteh Tabbarcı, Kur'ân Açısından Yahudi Menşe'i ve Karakteri, (Çev. Mehmet Aydın), Konya, 1978, s. 86-87

(94) en-Nisa, 155; M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.III, s. 1514

Sonra siz onlarsınız ki, kendi kendilerinizi öldürürsünüz. Ve sizden olan bir fırkayı da yurtlarından çıkartırsınız. Onların aleyhinde günahla, düşmanlıkla birleşip yardımlaşırırsınız. Eğer size esir olarak gelirlerse, kendileriyle fidyeleşirsiniz. Halbuki onların yurtlarından çıkartılması, size haram kılınmıştı. Yoksa siz, Kitab'ın bir kısmına inanıyorsunuz da, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz ? O halde sizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında zilletten başkası değildir. Kıyamet gününde de onlar, azabın en şiddetlisine itileceklerdir. Allah, yaptıklarınızdan asla gâfil değildir.

İşte onlar ahirete karşı, dünya hayatını satın almış kimselerdir. Bu yüzden kendilerinden azab kaldırılıp, hafifletilmeyecek, yardım da yapılmayacaktır." (95)

İsrailoğulları'nın Allah'a verdikleri sözden döndükleri hatırlatılırken, mîsak meselesine de işaret edilmişti. Bu kısımda o mîsakın bazı hükümlerini tafsilatlı olarak görüyoruz. Önceki âyette, mîsak ile; Allah'ın İsrailoğulları'ndan dağın gölgesinde almış olup, kuvvetle tutunmalarını ve içindekilerini hatırlamalarını emrettiği ahdin kastedildiğini görmüştük. Şüphe yok ki bahis mevzuû mîsak, Allah dininin değişmeyen prensiplerini ihtiva etmekteydi. Bu prensipler aynı zamanda İslâm'ın getirdiği ve Yahudiler'in onları beğenmeyip, inkâr yo-

luna saptıkları prensiplerin de aynısı idi.

Allah'ın İsrailoğulları'ndan almış olduğu mîsak (kuvvetli söz), şu hususları ihtivâ ediyordu:

1- Allah'tan başkasına ibadet etmemek. Bu prensip haddi zatında mutlak tevhid akidesinin birinci kâidesidir.

2- Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere ve fakirlere iyilik etmek.

3- İnsanlara karşı iyi şeyler söylemek. Bunların başında da "Ma'rufu emir, münkeri nehiy" prensibi gelir.

4- Namaz ve zekat farizeleri. Netice itibariyle bunlar İslâm'ın da getirmiş olduğu esas farize ve prensiplerden ibarettir. Bu prensiplerden iki hakikat ortaya çıkıyor:

a) Allah'ın göndermiş olduğu dinlerin birliği ve son dinin daha önceki dinlerin getirmiş olduğu esasları kabul etmesi.

b) Bu dinin (İslâmiyet'in) Yahudileri daha önceden, Allah'a vermiş oldukları ahidlere çağırdığı halde, Yahudilerin o hakikatler karşısında inatçı bir tavır takınmaları. İşte burada, bu utanç verici durumda âyetin akışı, hikâye üslûbundan hitâb üslûbuna dönüyor. Ve İsrailoğulları'na dönüyor. Halbuki bir müddet önce İsrailoğulları'nı bırakmış, mü'minlere hitâbetmeye başlamıştı. Şu anda sözün tekrar İsrailoğulla-

rına karşı yöneltilmesi, onları daha perişan ve daha gülünç bir duruma düşürüyor:

Sonra -içinizden pek azınız müstesnâ olmak üzere- yüz çevirdiniz. Ve siz hâlâ yüz çevirenlerdensiniz." (96)

Milletleri ayakta tutan, onları çöküntüye ve gerilemeye götürmeyen, iki kişinin bile münakaşa etmediği en önemli bağ; şüphesiz ki ahlâktır. O, ilâhi hidayetın bıraktığı esaslardan biridir. Dinler, sadece onu yaymaya çalışmıştır. Bir millet ne zaman bu hidayet ışığının gösterdiği yoldan yürümüşse, her tarafa sulh ve selâmet hakim olmuştur. Bunun içindir ki, bir toplumda ahlâkın çöküşü, o topluma yok olmayı gerekli kılmıştır. Yahudîler bu ilahî ışığa ters düştükleri için zillet ve zulme uğramışlardır. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim:

"Yehûd üzerine zül ve hakaret kondu. Binaenaleyh; her nerede bulunsalar zelil ve hakir görülürler. Ancak Allah'a imanla habl-i metin olan Din-i İslâm'a yapışsınlar veyahut nasla muahede akdeder, cizye verirlerse bu iki surette üzerlerinden zillet kalkar, Allah'ın gazabıyla dönerler. Ve onlar üzerine meskened kondu ve zillet kendilerine yapıştı. Binaenaleyh; züill-ü meskenet onlardan ayrılmaz, hattâ kuvvet bulacakları asla ümid olunmaz." (97)

(96) el-Bakara, 83; Bkz. er-Razi, Tefsir-i Kebir Tercümesi, c.VIII, s. 573-541

Seyyid Kutub, Fizılal-il Kur'ân, c.IV, s.169-174

(97) Al-i İmran, li2

İşte şu Yehûd üzerine züill-ü meskenetin nâzil olmasının sebebi; Allah'ın âyetlerine onların küfredip bîgayr-ı hakkın birçok nebîler katletmeleridir. Şu katlin ve küfrün sebebi; onların bütün bütün isyan edip itaat-i ilâhiyeden çıkmalarıdır. Halbuki onlar, hudud-u ilâhiyeye tecavüzle zulmettiler. Binaenaleyh; züill-ü hakarettten kurtulamazlar.

Tefsîr-i Hazin'de beyân olunduğu veçhile Yehûd üzerine züill-ü meskenet'in darb olunmasıyla murad üzerlerine yapışmış ve sıvanmış gibi zilletin onlardan ayrılmamasıdır. Her taraflarını ihata edip boş yerleri kalmadığına işaret için " " kelimesi varid olmuştur. Çünkü darb; içinde olan şeyi kubbe-siyle ihata eden çadıra veya odaya denir. Yehûd'un züill-ü meskenetleriyle murad; onların kâtil ve esir olunmaları ve mallarının emval-i ganîmet olması ve kendilerinin her nerede görülürse ve ne kadar zengin olsa hakîr ve perişan bir halde görülmeleridir. Binaenaleyh; Yehûd milleti üzerine şu azapların cümlesi vaki olmuştur.

Halble murad; Allah'dan ve mü'minlerden ahđ almak ve zimmet altına girmektir. Zirâ; Allah'ın Resûlüne ve Kitab'ına imanla ahid altına girer ve habl-i metin olan Dîn-i İslâm'a yapışırsa, mü'minlerle beraber mü'min olur ve katil ve esaret gibi zilletten kurtulurlar. Binaenaleyh habl-i metine sarılmayan Yehûd milleti, dünyanın neresinde ve kürre-i arzın hangi köşesinde bulunursa bulunsun, hakîr görülürler ve hiçbir

diyârda bir hükümete ve bir padişaha malik değillerdir. Bi-naenaleyh; sözü dinlenir, muteber bir reisleri yoktur. Şu halde âyetin manâsı aynıyla vaki ve hariçte görülen âsârla müeyyedir.

Yehûd üzerine arız olan musibet üçtür ki, onlar da zillet, meskenet, gazabullah'dır. Bunların cümlesine sebep; onların küfürleri ve enbiyayı katilleridir. Lâkin züill-ü meskenete sebep; enbiyayı bîgayr-ı hakkın katille küfrün mecmuudur, yalnız küfür değildir. Zira; yalnız küfür olsa, bilumum kâfirlerin zelil ve hükümetten mahrum olmaları lâzım gelirdi. Halbuki öyle değildir. Şu halde yalnız küfür, zillete sebep olmaz. Belki yalnız enbiyayı katil, zillete sebep olabilirse de, küfrün inzimamıyla zillet daha ziyade olur.

Gerçi zaman-ı saadetle bulunan ve Kur'ân'ın nüzulünden ve hükümet-i İslâmiye'nin teşekkülünden sonra olan Yahudiler enbiyayı katletmemişlerse de, âbâ ve ecdadını haklı itikad edip, katillerini tasvib ettiklerinden aynı cezaya müstehak olmuşlardır. Çünkü küfre rıza; ayn-ı küfür olduğu gibi, masiyete rıza da ayn-ı masiyet olduğundan, geçmişlerinin ef'aline rızaları, onların cezalarına istihkaklarını icabetmiştir.

Babaların cinayeti evlada nisbet olunmak âdettir ve alelekser babanın seyyiatı evlada sirayet ve intikal eder.

Küfürle beraber isyanın ve haddini tecavüz ederek bîgayrı

hakkın enbiyayı katlin züill-ü meskenete sebep olduğundan, züill-ü meskenetlerine sebebin bir kere katille beraber küfür ve bir kere de isyan olduğu zikrolunmuştur. Çünkü; Fahr-i Razi'nin beyanı vechile insan günaha devam ettikçe masiyetin zulmeti tezayüd eder ve nûr-u iman azalır, hattâ bir hâle gelir ki, nûr-u iman külliyyen mahvolur ve onun yerine zulmet-i küfür gelir. Binaenaleyh; günahın devamı küfre ve küfrün de gazaba sebep olduğunu Cenâb-ı Hakk bu âyetle beyân etmiştir.

Meselâ; adâbı terkeden Sünnet'i terke ve Sünnet'i terkeden de Farz'ı terke cesaret eder ki, Farz'ı terkeden ahkâm-ı şeriati istihkara cesaret etmiş olur. Yahut, evvel geçenlerin küfrü ve enbiyayı katilleri zilletlerine sebep olduğu gibi, sonra gelenlerin isyanları da zilletlerine sebep olduğundan âyette tekrar yoktur. Çünkü küfür ve katil; eslafa, isyan; ahlafa ait olduğundan âyetle tekrar şaibesi mündefi olmuştur. Zirâ enbiyayı katleden âbâ ve ecdadı ve Resûlullah'la Kur'ân'a isyan edense, onların evlad ve ahvadıdır. Şu halde her birinin züill-ü meskenete dūçar olmasına sebep; kendi fiilleridir. Taberî'de beyân olunduğu vechile bunların zül ve meskeneti ceza-yı dünyevileridir. Zirâ; ahirette küfürlerinin cezasının ayrıca göreceklerinde şüphe yoktur.

Hülasa; dünyanın her neresinde bulunursa bulunsunlar, Yahudilerin üzerini züill-ü meskenet ihata edip, hiçbir kuvvet ve şevkete malik olmadıkları ve ancak Allah'ın Kitabı'na ve

Resûlüne imanla habl-i metin olan dinine yapışmak veyahut nas-tan ahd alıp zimmet altına girmek sebebiyle meskenetten kurtu-lacakları ve eğer imandan dönerlerse Allah'ın gazabıyla döne-cekleri ve bunun da sebebi Allah'ın hakka delalet eden âyetle-rini inkârla küfredip enbiyayı katletmeleri olduğu gibi isyân edip haddini tecavüz etmeleri dahi zilletlerine sebep olduğu, bu âyetten müstefad olan fevaid cümlesindedir (98).

e) Yahudilerin Peygamberleri Öldürmeleri

Kur'ân-ı Kerim, Yahudilerin karakterlerinden bahseder-ken, onların bazı peygamberleri ve Salih kimseleri öldürmele-rinden ve yalanlamalarından bahseder. Bu fiillerinden dolayı Kur'ân, Yahudileri "Peygamber Katili" olarak nitelendirir. Ve bu kötü taşkınlıklarından dolayı onları doğru yola davet eder.

İsrailoğulları, Babil esaretinden, Beytülmakdis'e dön-dükten sonra, Beytülmakdis'i imar ettiler. İşlerini düzeltti-ler.Oldukça da çoğaldılar. Bu arada karakterleri gereği fesat çıkartmaktan, birtakım kötülükler ortaya koymaktan da geri durmadılar. Yüce Allah onların doğru yola gelmeleri için,

(98) Mehmet Vehbi, HÜlasatü'l-Beyân Fi Tefsiru'l-Kur'ân, İstanbul, 1989, c.II, s. 697-700; Bkz. İbn Kesir Tercümesi, c.IV, s. 1343-1344; Mevduûf, Tef-himu'l-Kur'ân, c.I, s. 251; Fahrüddin Razî, Tefsir-i Kebir Tercümesi, c.IV, s. 549-554; et-Taberi, Taberi Tarihi, c.II, s. 17

peygamberler gönderiyordu. İsrailoğulları ise, gönderilen peygamberlerden bir kısmını yalanlıyor, bir kısmını da öldürüyorlardı (99).

İsrailoğulları'na gönderilen en son peygamberler de, Davud (a.s) hanedanından Zekeriyya, Yahya ve İsa (a.s)'lardı (100).

İsrailoğulları en sonunda, Yahya ve Zekeriyya (a.s)'ı şehid ettiler. Rivayete göre; Yahya (a.s)'ın şehid edilişi, İsa (a.s)'ın otuz üç yaşında semâya kaldırılışından birbuçuk yıl önce olduğuna, o zaman İsa (a.s) otuz bir buçuk yaşında olup, Yahya (a.s) da ondan altı ay büyük olduğuna göre otuz iki yaşında şehid edilmişti (101).

İsrailoğulları, Zekeriyya (a.s) hakkında: "Onu (Hz. Mer-yem'i) Zekeriyya'dan başka kimse hamile bırakmış olamaz ! Onun yanına hep o girer, onun yanından da o çıkar dururdu !" dediler. Zekeriyya (a.s)'ı öldürmek için bahane aramaya başladılar. Zekeriyya (a.s) onlardan kaçtı ise de sonunda kendisini yakaladılar ve şehit ettiler (102). Zekeriyya (a.s)'ı zina suçu isnat ederek şehit etmeleri bir hahane idi. Çünkü Zekeriyya (a.s), çok ihtiyardı. Allah(c.c), kendisine bir oğul vere-

(99) el-Bakara, 87

(100) et-Taberî, Taberî Tarihi, c.II, s. 13-16

(101) et-Taberî, a.g.e., c.II, s. 16

(102) et-Taberî, a.g.e., c.II, s. 16

ceğini haber verince, kendisi dahi âcizliğini dile getirmiştir. Kur'ân bunu açık bir şekilde dile getirmektedir (103).

İsrailoğulları, kendilerine gönderilen üç peygamberden Zekeriyya ve Yahya (a.s)'ı öldürdükten ve İsa (a.s)'ı da öldürmeye teşebbüs etmelerinden dolayı Yüce Allah (c.c), onlara ceza olarak Babil krallarından Haridus adındaki kralı musallat etti. Haridus, Babil halkını yanına alarak İsrailoğullarının üzerine yürüdü ve İsrailoğullarını Şam'a getirdi. Bu arada çok sayıda Yahudi öldürüldü (104). Böylece Yahudiler yaptıkları kötü işlerinin cezasını çekmiş oluyorlardı.

f) Yahudilerin Buzağıya Tapmaları ve Bakara Meselesi

Hz. Musa, vahy-i ilâhi üzerine Tevrat-ı Şerif'i almak için Tûr dağına gider. Gitmeden yerine kardeşi Harun (a.s)'ı vekil bırakır. Hz. Musa kavminin huyunu bildiği için kardeşini sıkı sıkı tenbih edip kavminin üzerinden nasihati eksik etmesini söyler (105).

(103) Meryem, 8-9

(104) et-Taberî, Taberî Tarihi, c.II, s. 17;

Bkz. İbni Kesir Tercümesi, c.III, s. 1204; M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.II, s. 1067-1068; Mehmet Vehbi, Hulasatü'l-Beyân, c.II, s, 567

(105) el-A'raf, 142

Musa (a.s) Tûr'a gidince, kavmi doğru durmadı. Hârun'u da dinlemediler. İçlerinde Samirî diye kuyumculukta usta olan birisi vardı. Oradakilerin yanlarında olan altın ve zînet eşyalarını topladı ve bunlarla bir erkek buzağı yaptı. Sonra; "İşte sizin îlahınız ve Musa'nın ilahı budur" dedi (106). Hz. Musa'nın yanlışlıkla Tûr'a gittiğini, dolayısıyla tekrar buraya döneceğini söyledi (107). Daha sonra önce kendisi buzağıya tapmaya başladı. İsrailoğulları da pek azı istisna hemen tapmaya başladılar. Hz. Hârun, bundan vazgeçirmeye çalıştıysa da, onlar Musa dönene kadar vazgeçmeyeceklerini söylediler (108)

Hz. Musa (a.s), kırk gün sonra (109) Tevrat'la birlikte kavmine döndü. Onları buzağıya tapar görünce, içi burkuldu (110). Kardeşi Harun'a çok sert çıkışınca, o da kendisini dinlemediklerini söyledi (111). Musa da kardeşine yaptığı hareketten dolayı pişman oldu ve şöyle duâ etti: "Yarabbi ! Beni ve kardeşim Harun'u bağışla. Çünkü affetmen senin şânındandır." (112)

(106) Tâhâ, 87; Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, Sad. Ali Arslan, İstanbul, 1977, c.I, s. 131; Taberi Tefsiri, c.XVI, s. 200; Taberi Tarihi, c.I, s. 218

(107) Tâhâ, 88; Mehmet Vehbi, a.g.e., c.I, s. 126

(108) Tâhâ, 90-91

(109) el-A'raf, 148

(110) Tâhâ, 86

(111) el-A'raf, 150; Tâhâ, 92-94

(112) el-A'raf, 151

Sonra Musa (a.s), kavmiyle tekrar konuştu. Samirî'ye bunun sebebini sordu (113). Samirî suçunu i'tiraf etti (114). Musa (a.s), kavmine Samirî'ye yaklaşmalarını, onunla ilişki kurmamalarını emretti. Bunun üzerine kimse Samirî'ye yaklaşmadı ve o da yalnız kaldı. Ve de yalnız şekilde öldü. Samirî'nin yaptığı buzağı heykeli de ateşte yakılıp toz haline geldikten sonra, denize atıldı (115).

Kur'ân kıssalarında sözü edilen bazı hususlar vardır ki, bunların ufak tefek meseleler olduğu sanılabilir. İlk bakışta Kur'ân'ın bunları nakledişinde tarihi bir olayı anlatmaktan başka bir yarar gözetmediği akla gelebilir. İsrailoğullarının ünlü "Bakara kıssası" buna bir örnektir.

Tarih ve tefsir kitaplarında bu kıssa ile ilgili olarak değişik ve çok teferruatlı rivayetler nakledilir. Ancak bu rivayetlerin sağlamlığına dair Rasûlullah(sasv)'dan herhangi bir habere rastlanmaz.

Müfessir İbni Kesir, Bakara kıssası ile ilgili haberin bazılarını tefsirine kaydettikten sonra şöyle der: "Bununla ilgili haberler, İsrailoğulları'nın kitaplarından alınmıştır.

(113) Tâhâ, 96

(114) Mehmet Vehbi, a.g.e., c.I, s. 128

(115) et-Taberi, Taberi Tarihi, c.I- s. 220; Bkz. Necati Kara, Kur'ân'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler, İstanbul, 1989, s.395-409

Bunların nakli caizdir. Rasûl-i Ekrem'in buyurduğu gibi bunlar, ne yalanlanır ve ne de doğrulanır. Ancak Kur'ân'a uygun düşenlerin haricindekilere itimat edilemez (116). İbn-i Kesir'in bu görüşü doğrultusunda, iki ayrı bölümden meydana gelmiş Bakara kıssasının sadece ikinci kısmı ile ilgili bulunan ve Kur'ân'a ters düşmeyen rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:

İsrailoğullarından bir adam, kendi akrabalarından birisini öldürür. Suçunu örtebilmek için kendisi bizzat Hz. Musa'ya giderek kâtilin bulunmasını ister. Kâtil araştırılır, fakat bulunamaz. Allah, katilin bulunabilmesi için onlara, bir sığır kesip onun bir organıyla maktule vurmalarını emreder. İsrailoğulları emir alır almaz, herhangi bir sığır kesecekleri yerde, kesilecek sığırın niteliklerini sormaya başladılar. Sordukça da iş zorlaşır ve uzar gider. Sonunda kendilerine emredilen vasıfta bir sığır bulup keserler, onun bir uzvuyla da maktule vururlar. Allah maktulü diriltir. Maktul kendisini kimin öldürmüş olduğunu söyler ve tekrar ölür. Böylece katilin, şikayet eden adam olduğu ortaya çıkar (117).

Bu olay tek yönlü gibi görünmekte ise de aslında olayın

(116) İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, c.I, s. 110

(117) Fahrüddin er-Razi, Tefsir-i Kebir, c.I, s. 557-559; İbni Kesir, a.g.e., c.I, s. 110; Alusi, Runu'l-Meani, c.I, s. 375; Taberi Tefsiri, c.I, s. 337; M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.I, s. 381-387; Taberi Tarihi, c.I, s. 230-233; Bkz. el-Bakara, 67-74

iki yönü vardır (118).

Birinci yönü; İsrailoğullarının tabiatlarıyla, atalarından miras olarak aldıkları karakterlerini ve bu karakterlerinin dejenere olduğunu ortaya koyar. Onların bu karakterlerinden bazıları şunlardır:

1- Kalpleri ile kendi aralarındaki bağların kopmuş, gaybe iman, Allah'a bağlılık, peygamberlerin getirmiş olduğu hakikatleri tasdik kaynaklarının kurumuş olması.

2- Mükellefiyetleri yüklenmekten kaçınma, deliller uydurma, kalbin laubaliliğinden ve dilin gevezeliğinden doğan hafiflik ve korkaklık gibi kötü hasletlerin sinelerinde yer etmiş olması.

İkinci yönü ise şu maddelerle özetleyebiliriz:

1- Yaratıcının kudretini, öldükten sonra dirilmeyi, ölümün ve hayatın tabiatını göstermek.

2- "Görmediğiniz şeye inanmayın" fikrindeki Yahudi zihniyetini ve uzantılarının saçmalığını göstermek.

3- Kalblerindeki sığır sevgisini yok etmek.

4- Buzağıya tapmadan dolayı yaptıkları tevbenin samimi-

yetini ölçmek (119).

İşte Bakara olayını basit bir olay olarak değerlendirmek gerekir. Bakara olayı ile Kur'ân-ı Kerim'in bize anlatmak istedikleri, yukarıda bahsettiğimiz maddelerdir. Yine bu olay Allah'ın emirlerine engel olan mal, can ve zevk gibi sevgililerinden geçemeyen kimseleri ikaz konusunda en büyük öğütü havidir.

g) Yahudilerin Hz. Musa'ya Karşı Gelişleri

Hz. Musa'nın Yahudileri Firavun'un elinden kurtardığı güne kadar baskı ve tahakküm altında yaşadıkları için, Yahudilerin içine sinen korku ve endişe henüz yok olmamıştı. Daha güç ve cesaret sahibi değildiler. Buna rağmen dünya hayatına da şiddetli bir hırsıla bağlı idiler. Ölüm'den de çok korkuyorlardı. Zelil içinde de olsa yaşamayı şereflice ölmeye tercih edebilecek duruma gelmişlerdi.

Hz. Musa onlardan canları pahasına da olsa, Arz-ı Mukaddes'e ulaşmalarını istemişti. Bu karakterdeki Yahudiler Musa'ya şiddetle itiraz ettiler (120). Hz. Musa onları teskin etti. Allah'ın kendileriyle beraber olduğunu söyledi. Ayrıca oraya

(119) Necati Kara, Kur'ân'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler, s. 437

(120) el-Maide, 22

her kabileyi temsil eden on iki kişi keşif gönderilmesini önermiş, onlar da kabul etmişlerdi (121).

On iki kişi Eriha'ya gittiler ve orada yakalanıp hükümdarın karşısına çıkarıldılar. Hükümdar da onlara gidip, olup biteni başlarına(liderlerine) anlatmalarını söyledi. Hz. Musa içlerinden Yuşa b. Nun ile Kaleb adındaki temsilcilere oralar da olup biteni halka anlatmamalarını tenbihlemişti. Bunlar da kendi arkadaşlarına tenbih ettiler. Fakat arkadaşları bunları dinlemediler ve mubalağalı bir şekilde olup bitenleri anlattılar (122).

Keşif kolunun dönüşünden sonra Hz. Musa'nın kavmi çok şiddetli bir şekilde isyan ettiler ve şöyle dediler: "Ya Musa, o korkunç adamlar orada buldukça ebediyyen biz oraya girmeyeceğiz. Biz, göz göre göre ölmek istemiyoruz. Eğer çok arzu ediyorsan, Rabbinle beraber siz gidin ve onlarla harbedin. Biz buradan, oturduğumuz yerden bir adım bile kıpırdamayız"(123)

Hz. Musa bu sözler karşısında çok üzüldü ve şöyle duâ etti: "Ya Rabbi ! Senin emrine imtisal hususunda nefsimden, Harun ve Yuşa gibi bir iki kardeşimden başkasına söz geçirmeye muktedir değilim. Artık bizimle şu fasık kavmi birbirimizden

(121) el-Maide, 12

(122) M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.II, s. 1643-1644; Taberi Tarihi, c.I, s. 222

(123) el-Maide, 24

ayır ve her birimize layıkımızı ver." (124)

Allah (c.c), Hz. Musa'nın bu bedduası üzerine İsrailoğullarına kırk yıl Mukaddes topraklara girmeyi haram kıldı. Bu müddet içinde yersiz, yurtsuz, vatansız bir şekilde Tih sahrasında dolaşıp duracaklardı (125). Mukaddes topraklara girme ise, bu âsilerin evlatlarına nasip olacaktı (126).

B- HİRİSTİYANLIK

1. Genel Bilgi

"Hıristiyan" deyimi ilk defa 40-50 yıllarında Roma imparatorluğunun en önemli üç şehrinden biri olan Antakya'da kullanıldı. Burada bir kısmı Yahudi olan bir topluluk yaşamakta idi. Bu topluluk da daha önce Filistin'de yaşamış ve Romalı vali Pilate tarafından idama mahkum edilmiş İsa adlı bir kimsenin, Yahudilerin öteden beri bekledikleri kurtarıcı, Mesih olduğu söylenirdi. Böylece Mesih'e bağlılığı ifade etmek üzere Hıristiyan kelimesi kullanılmaya başlandı.

(124) el-Maide, 25

(125) el-Maide, 26

(126) et-Taberî, Taberî Tarihi, c.I, s. 221-222

Hz. İsa da Yahudi idi. Ancak kendi kavminden belirli kimseler ona bağlıydı. Böylece Hıristiyanlık, Filistin dışındaki ülkelere yayıldı. Yahudiler eski dinlerinde inat ettiler. Bundan dolayı Hıristiyanlık ülke dışında daha çok yayılıp evrensellik kazandı.

Hıristiyanlık'ta Allah, vahiy, kutsal kitap, peygamber, ahiret, melek, şeytan gibi ilahi din özelliği taşıyan kavramlar vardır. Her ne kadar Hıristiyanlık, Kutsal Kitab'ın bir bölümünü (Eski Ahit) Yahudilerle paylaşırsa da, üçleme aslı suç, domuz eti yiyebilmek, sünnet olmamak gibi yenilikleri bulunur. Öte yandan Hıristiyanlık'taki kilise teşkilatının ve ruhbanlık sınıfı gibi diğer ilahi dinlerden çok farklı bir durumu vardır.

Hıristiyan dini, çıktığı çevreden etrafa yayılırken gittiği yerlerdeki inançlardan, fikirlerden, cereyanlardan etkilenmiştir. Hz. İsa (a.s) zamanında çok az taraftarı bulunan bu yeni dini, havariler yaymıştır. Bu konuda, ilkin amansız bir hıristiyan düşmanı iken, sonra havarilerin arasına katılan ve onlara yön veren Pavlos'un rolü çok büyüktür. Bugünkü Hıristiyanlık, büyük çapta onun yorumlarına dayanır.

Hz. İsa'nın bakire bir anneden babasız doğması, O'nun peygamberliği için bir delil olsa da bu yetmiyordu. Bu sebeple Hz. İsa, "Tanrı'nın Oğlu" olarak sunuldu. Aslında "Tanrı'nın Oğlu" deyimini, o zaman mecazî bir anlatımdı ve Yahudilerin

kutsal kitaplarında bulunmaktadır.

Havariler, okumayazma bilmeyen kimselerdi. Pavlus, onların arasında tahsili ve kültürü ile sivrildi. Hıristiyanlığın yayılmasında ağırlığını koydu. Kendisi, doğu-batı kültürü, felsefe ve inançlarının bir buluşma yeri olan Tarsus'ta doğmuştu. En önemli İncil yazarı Luka, öğrencisi idi.

Hıristiyanlık, kilise ve misyoner teşkilatı ile dünyanın her yerine yayılmayı başardı. Günümüz dünyasının beşte biri hıristiyandır. Bu da yaklaşık üç milyar civarındadır. Bunların 850 milyonu, takriben iki yüz yıl önce kurulan Hıristiyanlığa inanmaktadır. Bunun 460 milyonu Katolik kilisesine, 230 milyonu Reform kiliselerine ve 160 milyonu da Ortadoks kiliselerine aittir. Dünya halkının % 31'i, Avrupa'nın da % 90'ı bu dinin mensubudur (127).

a) İncillere Göre Hıristiyanlık

Hıristiyanlık temelde monoteist bir dindir. İncillerde ve diğer yazılarda bu hükme ulaştıracak ifadeler vardır. Allah'ın birliğinden söz edilmektedir (128). Buna rağmen aynı

(127) Günay Tümer, Abdurrahman KÜÇÜK, Dinler Tarihi, s. 136; A. Abdullah Masdusi, Yaşayan Dünya Dinleri, çev. Mesud Sadık, İstanbul, 1981, s. 170, 183, 199

(128) Yuhanna, 5:44

metinlerden sonraları yapılan yorumlarda üçleme inancına varan sonuçlar çıkarmışlardır. Buna sebep de Hz. İsa ile İncil yazarları arasındaki zaman aşaması yol açmıştır. İncil yazarları, kendilerine kadar gelen rivayetleri toplamışlar ve değerlendirmişlerdir. Kilisece sahih (kanonik) tutulan bu incil metinlerinde İsa, "Tanrı'nın Oğlu", Allah da "Baba" olarak nitelendirilmektedir. Yine aynı metinlerde İsa için "Peygamber" denilmektedir. Ancak "Peygamberlerden ziyadesi" deyimide vardır. İncillerde İsa'nın Allah'a duâ ettiği de yer alır. Bazı kimselerin O'na secde ettiği, O'nun günahları bağışladığı da belirtilir. Ayrıca İncillerde İsa'dan bahsedildiği kadar Allah'dan bahsedilmez. Yine de Allah'ın "Göğün ve yerin Rabbi" olduğu belirtilmektedir.

Hıristiyan kutsal kitabında üçleme, açıkça hiçbir yerde belirtilmez. Ancak "Ben ve Baba biriz", "Babanızın ruhu", "Allah'ın ruhu" gibi deyimler, zamanla Allah'ın yanında İsa ve Kutsal Ruh'un da Tanrı sayılmasına kadar varan yorumlara yol açmıştır. Bu yorumların ilk sahibi, Hıristiyanlığın kurucusu görünen ve İsa'nın zamanının en büyük ilahiyatçısı Pavlus'tur. Pavlus'un telkinleri Allah'ı değil, İsa Mesih'i ağırlık merkezi olarak almıştır. Ona göre İsa, sadece bir insan değil, Tanrı'nın kudretiyle diriltelen bir kimse idi. O, sadece İsa'nın haç'a gerilmesi ve tekrar dirilmesiyle ilgilenmiştir. Pavlus, asli suç hakkındaki düşüncelerinde çok titizdir. Ona göre insan, katı Tevrat gayretiyle değil, İsa'nın

ölüm ve yeniden dirilişiyle kendini bütünleştirerek ancak vaf-tiz yoluyla kurtulabilir (129).

İncillerdeki insanın günahkâr tabiatı, yani asli suç görünümü, İsa'nın buna keffaret olarak gelmesi, insanları bu suçtan temizlemesi (130) yorumları Pavlus'un fikirlerindedir. Buna göre bugünkü Hıristiyanlık, Pavlus'un yorumlarına dayanmaktadır diyebiliriz. Pavlus'un getirdikleri çıkartılırsa, Hz. İsa bir peygamberdir. Allah birdir. Sünnet vardır, domuz eti yenilmez. Dolayısıyla aslı korunmamış, tahrife uğramış olsa da İncil Hıristiyanlığında tevhid izleri bulmak mümkündür (131).

b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hıristiyanlık

Kur'ân-ı Kerim'de "Hıristiyan" için "Nasrânî", Hıristiyanlar için de "Nasârâ" kelimeleri kullanılır (132). Ancak "Ehl-i Kitap" deyiminin yer aldığı âyetlerde Hıristiyanlar da muhatap alınmıştır. Meselâ; "De ki: Ey ehl-i kitap ! Aramızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım

(129) Pavlus'un Romalılara Mektubu 6: 3-11

(130) Pavlus'un Romalılara Mektubu 6: 3-11; 5: 18-21; Galatyalılara 2: 3-15; Korintoslulara 15-21; Luka I, 1-4

(131) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 137-138

(132) Al-i İmran, 67; el-Bakara, 62, 111, 113, 135, 140; el-Maide, 14, 18, 51, 69, 82; et-Tevbe, 30; el-Hacc, 17

ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım." (133) âyetinde olduğu gibi. Bu âyette yüce Allah, Hıristiyanlığın aslında tevhid inancının bulunduğu belirtmektedir. Yine Kur'ân, Hz. İbrahim (a.s) için "ne yahudi, ne de hıristiyandı" derken; "Hanif" ve "Müslim", yâni tevhid ve İslâm çizgisinde olduğunu da açıklamaktadır (134). Böylece Kur'ân, her üç ilahi dinde de büyük peygamber sayılan Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hıristiyanlık'taki aşırılıklardan uzak olduğunu, tevhid yolunun önemli bir temsilcisi bulunduğunu bildirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, genellikle Hıristiyanları, Yahudilerle beraber ve hitap sırasına göre Yahudilerden sonra muhatap alır. Yahudi ve Hıristiyanlar, sadece kendilerinin cennete girebileceklerini ileri sürüp tartışmaya girişmektedirler. Onlardan her biri, doğru yol olarak kendi dinini ileri sürmekte, karşısındakinin ancak o dine girmekle kurtulabileceğini söylemektedir. Buna karşılık Yüce Allah (c.c), onlara Hz. İbrahim'in dinine uymayı, çünkü bu dinde Allah'a ortak koşmadığını bildirmektedir (135). "Rabbı İbrahim'e 'İslâm ol' demişti. O da 'Alemlerin Rabbına teslim oldum' dedi" (136). şeklinde Hz. İbrahim'in İslâm yolunu tutup teslim olduğunu belirtmektedir.

(133) Al-i İmran, 64

(134) Al-i İmran, 67

(135) el-Bakara, 130, 135

(136) el-Bakara, 131

Kur'ân'a göre, Yahudiler gibi Hıristiyanlar da verdikleri sözde durmadıkları için, kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin salınmıştır. Hz. Muhammed(s.a.v) onlara da gönderilmiş bir elçidir. O, ehl-i kitab'ın gizledikleri ve sakladıkları şeylerin çoğunu onlara açıklamıştır. Ancak Yahudi ve Hıristiyanlar, kendilerinin "Allah'ın oğulları ve sevgilileri" olduklarını söyleyerek, Hz. Muhammed'e karşı çıkmışlardır. Onlar Üzeyr'i, İsa'yı "Tanrı'nın oğlu" kılan kimselerdir. İnsanları tanrılaştırdıkları için küfre girmişlerdir (137). Onların bu gibi iddialarına karşı bir âyette şöyle denilmektedir: "Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve yeryüzünde olanların hepsini yoketmek istese, Allah'a karşı kimin elinde birşey var ?" (138).

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın da Yüce Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, onun da tevhidi tebliğ ettiğini açıklar. Hz. İsa'nın tanrılaştırılmasına karşı çıkar, onun bir peygamber olduğunu ve kendisine İncil verildiğini belirtir. İncil, bir hidayet ve nur kaynağıdır; öğüt vericidir, yol göstericidir. Onda, Hıristiyanlara; Allaha, ahiret gününe inanmaları ve iyi işler yapmaları emredilmiştir. Fakat ehl-i kitap, kitaplarındakilere uymamış, dinlerinde aşırı gitmiş, ahidlerini bozmuş, uymaları gereken hükümlere sırt çevirmişlerdir. Yahudi haham-

(137) el-Maide, 12-18; et-Tevbe, 20

(138) el-Maide, 17

ları gibi, Hıristiyan rabbânileri de üzerlerine düşenleri yapmamış, çevresindekileri günah söz söylemekten, düşmanlıktan ve haram yemekten alıkoymamışlardır. Halbuki Hz. İsa ve İncil, Tevrat'ı doğrulayıcı, daha sonra gelecek, adı "Ahmed" olan peygamberi de müjdeleyici olarak gönderilmiştir. Kur'ân'da, İncil sahiplerinden Allah'ın onda indirdiği ile hükmetmelerini istemiş, böyle yapmayanların sapıtmış olduğunu bildirmiştir (139).

Hıristiyanlar, Meryem oğlu İsa'yı tanrı edinerek, "Allah, üçün üçüncüsüdür" (140) demek suretiyle doğru yoldan sapsamışlar, tevhid çizgisinden uzaklaşmışlardır. Tevhid'den uzaklaşan Hıristiyanları Yüce Allah, dinlerinin özüne, tevhid ve İslâm yoluna çağırmaktadır.

2. Hz. İsa

a) İncil'e Göre Hz. İsa

Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili bilgiler, Hıristiyanlarca kabul edilen dört İncil'e dağılmış durumdadır. Bu bilgileri öşye özetlemek mümkündür:

(139) el-Maide, 46-47; 62-69; 72-77; es-Saff, 6

(140) el-Maide, 72-75

Allah (c.c), Cebrail (a.s)'i Davud (a.s) soyundan Yusuf'un nişanlısı Meryem'e gönderir. Melek Meryem'e, bir oğlan doğuracağını, O'na "Allah'ın Oğlu" denileceğini, adının "İsa" konulacağını, Davud'un tahtının ona verileceğini haber verir (141).

Bu sırada nüfus sayımı yapılması emredilir. Herkes yazılmak için kendi ülkesine gider. Yusuf da yazılmak için nişanlısı Meryem ile Nasıra'da Beytlehem'e gider. Orada iken Meryem çocuğunu doğurur. Adını İsa koyarlar. O civarda bulunan çobanlara melek, bir kurtarıcının doğduğu müjdesini verir. Onlar da bu kurtarıcıyı görmek üzere Beytlehem'e gider; Yusuf ve Meryem ile beraber çocuğu bulurlar. Onun bir kurtarıcı olduğuna inanıp Tanrı'ya hamederek geriye dönerler. Çocuk, sekizinci günü sünnet edilir, adı da İsa konulur (142).

İsa kırk günlük olunca Meryem ile Yusuf, onu Tanrı'ya sunmak üzere Kudüs'e götürürler. Kudüs'te İsrail'in kurtarılmasını bekleyen Simon adında bir adama melek, Mesih'i görmeden ölmeyeceğini bildirir. Ruh'un sevkiyle Simon, Ma'bed'e gelir. İsa'yı kucığına alır. Kurtarıcı'yı gördüğünden dolayı Tanrı'ya şükreder. İsa'nın anasıyla babası, onunla beraber Nasıra'ya geri dönerler (143)

(141) Luka I, 26-38

(142) Luka II, 1-21

(143) Luka II, 21-40

Kral Hirodes zamanında müneccimler, Yahudilerin kralı Mesih'in yeni doğduğunu haber veren yıldızları görürler. mesih'i görmeye gelirler. Hirodes, müneccimlerden, doğan çocuk hakkında bilgi ister. müneccimler, Meryem ile İsa'yı bulurlarsa da Hirodes'e haber vermezler (144). Müneccimlerden sonra melek, Yusuf'a rüyasında görünüp Kral Hirodes'in İsa'yı öldürmek istediğini, bunun için onu ve anasını mısır'a götürmesini söyler. Yusuf da öyle yapar. Hirodes'in ölümünden sonra geri dönüp Nasıra'ya yerleşir (145).

İsa, on iki yaşında iken geleneğe uyarak Fısıh Bayramı dolayısı ile Kudüs'e götürülür. Orada kalan İsa'yı ailesi daha sonra durumu farkedip arar. O'nu Ma'bed'de muallimler arasında dinî tartışmalar yaparken bulur. İsa'nın sorduğu sorular ve verdiği cevaplar, oradakileri hayretler içerisinde bırakır. Ailesi onu alıp Nasıra'ya geri döner (146).

İsa, delikanlılık çağına geldiğinde, Vaftizci Yahya Yahudileri tevbe ettiriyor ve vaftiz ediyordu. O, kendisinin su ile, kendinden sonrakinin Kutsal Ruh'la vaftiz edeceğini bildirir. Onunla beraber Yahudiler büyük bir ümitle Mesih'i beklemeye başlarlar (147). Bu sırada İsa, vaftiz olmak için

(144) Luka I, 1-12

(145) Matta II, 13-23

(146) Luka II, 41-52

(147) Markos I, 4-9

Ürdün'e gider. Vaftizci Yahya onu vaftiz ettiğinde Kutsal Ruh güvercin şeklinde gelip onun başına konar ve gökden "Benim sevgili oğlum budur. Ondan hoşnudum" diyen bir ses işitilir (148).

Yahya zindana atıldıktan sonra İsa, Galile'ye gider. Vaktin tamam olduğunu, tevbe etmelerini ve "İncil'e iman getir"melerini bildirir (149). Üç gün sonra Kana'da bir düğüne gider, suyu şarap yaparak ilk mu'cizesini gösterir. Bir gün sonra balık mu'cizesi bunu takip eder (150). İnananlar çoğalır. O da inananlar arasından bir gün "Havari" adını verdiği on iki kişi seçer (151).

İsa, kendisini dinleyenlerden Tanrı'nın Krallığı için bütün varlıklarını sarfetmelerini ister. Onlara mu'cizeler gösterir. Ölmüş bir kızı diriltir. Beş ekmek, iki balıkla beş bin kişiyi doyurur. Rüzgarı dindirir. Petrus'u suda yürütür. Kötürümü iyi eder. İsa, havarilerin arasında kendisinin kim olduğunu sorar. Petrus, O'na; "Sen Mesih, Allah'ın oğlusun" cevabını verir. İsa onu tasdik edip, bunu gizli tutmalarını ister (152).

(148) Matta III, 13-17

(149) Markos I, 14-15

(150) Luka V, 12-16

(151) Luka VI, 12-16

(152) Matta XIII, 44-48; Luka XI, 1; Matta V, 9-13

İsa, kendisini dinleyenlere Tanrı'yı ve komşuyu sevmeyi öğütler, dünyanın sonunun geleceğini ve ahiret mahkemesinin kurulacağını bildirir. Havarilerine daha sonra başına gelecek hadiseleri anlatır. İçlerinden birinin kendisini elevereceğini, bir diğèrinin ise kendini inkâr edeceğini söyler. Fı-sıh Bayramı yaklaştığında Baba'ya gideceği saatin geldiğini bildirir. Bu sırada, başkâhinler ve yazıcılar İsa'yı ortadan nasıl kaldıracaklarının planını hazırlarlar. Onlara havari-lerden biri olan Yahuda yardım eder (153).

İsa, havarileriyle son akşam yemeğini yemek üzere sof-raya oturduklarında, ekmeği alıp şükrettikten sonra kırar ve şöyle der: "Bu sizin için verilen benim vücudumdur. Bunu benim anılmam için yapın." Yemekten sonra kadehini alıp; "Bu kadeh, sizin için dökülen benim kanımla yeni ahiddir" diyerek kâse-yi de kadehi de onlara verdi (154).

Yahuda, İsa'yı yakalayacak olanları, onun bulunduğu yere götürür. İsa'yı yakaladıklarında şakirtlerinin hepsi onu bırakıp kaçarlar. Petrus bile onu tanımadığını söyler. İsa, Sanhedrin denilen mahkemeye çıkarılır. Mahkemede sorgula-ması yapılırken bir soru üzerine kendisinin Mesih olduğunu açıklar. Bunun üzerine hakkında "Çarmıha germe" kararı alıp

(153) Luka XVIII-XIX. bablar

(154) Luka XXII, 14-22; Yuhanna XIII. bab

onu Vali Pilatus'un huzuruna götürürler. Pilatus onu bırakmak istese de, Yahudiler onun öldürülmesinde ısrar ederler. Bunun üzerine Pilatus, İsa'yı onlara teslim eder. İsa, Golgota denilen yerden çarmıha gerilir. İsa; "Allah'ım, Allah'ım, beni niçin bıraktın ?" diyerek ruhunu teslim eder. Kabre konulur. Üç gün sonra dirilir, şakirtlerinin yanına gelir. Onlarla kırk gün bir arada bulunur. Onlara İncil'i dünyanın her tarafına yaymalarını söyler, günahları bağışlama yetkisi verir. Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına vaftiz etmelerini bildirir. Göğe yükselir. Baba'sının sağına oturur. Onlara Kutsal Ruh'u gönderir (155).

Miladi takvim onun adına yapılmış olmasına rağmen, bir hesap hatası sonucu, Hz. İsa (a.s) o tarihte doğmuş gösterilmiştir. Daha sonra yapılan hesaplamalara göre onun bu tarihten dört veya altı sene önce doğduğu kabul edilmektedir.

Yukarıda İncillere göre Hz. İsa'nın hayatını özetlemeye çalıştık. İncillerde Hz. İsa için hem "Allah'ın Oğlu", hem de "İnsanoğlu" deyimleri kullanılmaktadır. Ayrıca o, "Rab", "Kral, Yahudilerin Kralı", "Mesih", "Allah'ın Kuzusu", "Yusuf oğlu, Davud oğlu, Adem oğlu" şeklinde de İncillerde nitelendirilmektedir. Öte yandan o, "Peygamber, kudretli bir peygamber" olarak da belirtilir. Bu gibi deyimler ve bir kısım ifadeler

Hız. İsa'nın şahsiyeti konusunda büyük bir karışıklık meydana getirmektedir. Diğer yandan İncillerde Hız. İsa'nın Meryem'e Kutsal Ruh'la ilkah edileceği bildirilirken, Meryem'le Yusuf nişanlı gösterilmekte ve beraber yaşadıkları yer almaktadır.

Matta incilinde; "... beni kabul eden, beni göndereni kabul eder. Bir peygamberi peygamber olduğu için kabul eden, peygamber karşılığını alacaktır." (156) denilmektedir. Bunun yanında; "Ben ve Baba biriz", "Baba'nın bende ve benim Baba'da olduğumu" (157) gibi ifadelere de rastlanmaktadır. Hız. İsa'nın gerçek şahsiyeti, bir sonraki konuda görüleceği gibi, Kur'ân-ı Kerim'de en açık ve aslına uygun şekilde verilmektedir.

b) Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hız. İsa

Benî İsrail'den İmran'ın karısı hamile kalır ve karnındaki Allah (c.c)'a adar. Bir kızı olur ve adını "Meryem" koyar. Onu ve soyunu koruması için Allah (c.c)'a duâ eder. Meryem'in himayesi Hız. Zekeriya'ya verilir. Adağa uyularak Meryem, Ma'bed'e konulur, orada hayatını ibadetle geçirir. Allah tarafından rızıklandırılır.

(156) Matta X, 40-41

(157) Yuhanna X, 30; 38; XIII, 3, 16

Meryem; iffetli, temiz, faziletli olarak büyür. Birgün melekler ona şöyle seslenir: "Ey Meryem ! Allah seni seçip temizledi ve seni dünyaların kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem ! Rabbinin divanına dur. Secde et. Rükû edenlerle birlikte rükû et." (158)

Yüce Allah, Meryem'i önemli bir durum için hazırlıyordu. Bu durum, O'nun kudretinin bir tecellisi olarak; Hz. Adem'in anasız-babasız yaratılmasındaki hikmet tekrarlanacak (159), analı-babalı yaratılmaya iyice alışmış, bunu alışkanlık haline getirmiş ve bundaki kudreti görme basiretini kaybetmiş olanlar için ayrı bir imtihan konusu haline gelecekti. Böylece Yüce Allah (c.c), yaratmanın bütün çeşitlerini bildiğini (160) ve kendi koyduğu yaratılış kanunlarının üstüne çıkabileceğini göstermiş olacaktı.

O ân gelir. Cebrail (a.s), Meryem'e insan şeklinde görünür. Allah(c.c)'ın ona bir erkek çocuk vereceğini müjdelmek üzere görevlendirildiğini söyler. Meryem, kendisine kimse dokunmamışken bunun nasıl olacağını sorması üzerine, Cebrail(a.s), bunun Allah(c.c) için çok kolay olduğunu söyler. Bütün yaratılışlardaki mu'cize, burada da kendini gösterir. Meryem'e kimse dokunmamıştır. Allah, dilediğini yaratabilir.

(158) Al-i İmran, 42-43

(159) Al-i İmran, 59

(160) Yasin, 79

O, "ol" der, dilediği de oluverir (161). Öyle de olur (162).

Melekler, Meryem'e İsa'yı şöyle müjdeler: "Ey Meryem ! Allah, sana kendinden bir sözü, adı Meryem oğlu İsa olan Mesih'i, dünya ve ahirette şerefli ve Allah'a yakın kılınanlardan olarak müjdeler. Beşikte ve yetişkinlikte insanlarla konuşacak ve iyilerden olacaktır. O'na kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecektir. Onu İsrailoğulları'na elçi yapacaktır (163).

Meryem, gebe kalınca uzak bir yere çekilir. Doğum yapınca çocuğunu alıp gelir. Onu kınarlar. Bu durum karşısında Meryem, beşikteki çocuğun cevap vermesini işaret eder. Çocuk da kendisinin Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, insanlara yararlı olmak üzere gönderildiğini, namaz, zekat ve annesine iyi davranmakla emredildiğini söyler (164).

Hız. İsa (a.s) büyür, peygamberlikle görevlendirilir. Allah'ın emirlerini İsrailoğulları'na tebliğ eder. Alacalıyı iyi etme, körlerin gözünü açma, ölüleri diriltme, suretten kuş yapma gibi mu'cizeler gösterir; fakat İsrailoğulları, O'na inanmazlar (165).

(161) Ai-İ İmran, 33-47

(162) Meryem, 21

(163) Al-i İmran, 45-49

(164) Meryem, 22-33

(165) el-Maide, 110; es-Safîr, 6

Hız. İsa'nın yardımcıları olan havariler, ona uyar, İncil'e inanır ve Allah'ın birliğini kabulbederler. Havariler, kalblerinin tatmin olması için İsa'dan, Rabbinin onlara gökten sofrı indirmesini isterler. Hız. İsa da, duâ eder, sofrı iner, yerler ve onun hak peygamber olduğuna inanırlar (166).

Benî İsrail, Hız İsa ve havarilerin Allah yolundaki çalışmalarını önlemek için İsa'yı öldürmeye karar verirler. Allah da onların planlarını boşa çıkarır (167). İsa sanarak ona benzeyen başka birini yakalayıp çarmıha gererler. "Meryem oğlu Mesih'i öldürdük" derler. Halbuki onlar İsa'yı değil, başka birini öldürmüşlerdir. İsa'yı Allah kendi katına yükseltmiştir (168).

Hız. İsa'nın ref'i (yükseltilmesi) olayından sonra ona inananlar artar. Ancak Hıristiyanlar da, İsrailoğulları gibi anayolu kaybederler, sapıtırlar. Zira onlardan bir kısmı Hız. İsa'ya Allah, bir kısmı Allah'ın Oğlu, bir kısmı da Üçden Biridir, derler (169).

Onların bu taşkınlıkları karşısında Yüce Allah şöyle buyurur: "Ey ehl-i kitap ! Dininizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin, Meryem oğlu İsa Mesih,

(166) Al-i İmran, 52-53; el-Maide, 111

(167) Al-i İmran, 54-55

(168) en-Nisa, 156-158

(169) el-Maide, 72-73; et-Tevbe, 30

Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve ondan bir ruhtur. Allah'a ve elçilerine inanın, üçtür demeyin. Çünkü Allah, yalnız bir tek Tanrı'dır." (170)

Kur'ân, Allah'tan başkalarını tanrılaştıran Hıristiyanları uyarmak üzere Yüce Allah'ın Hz. İsa'ya şu soruyu soracağını temsilî olarak anlatır: "Ey Meryem oğlu İsa ! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'dan başka iki ilah olarak benimseyin, dedin ? " (171)

Kur'ân, Hz. İsa'nın gerçek şahsiyetini, Onun İsrailoğulları'na şu hitabıyla açıklar: "Ey İsrailoğulları . Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek ve adı "Ahmed" olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size gönderilmiş bir peygamberiyim." (172)

aa) Hz. İsa'nın Annesi Hz. Meryem

Hız. İsa, Hz. Meryem'in oğludur. Meryem, cennet hanımlarının en faziletli birkaç hanımından biridir. Bazı âlimlere göre de nebiyye (peygamber) olan pek mümtaz bir hanımdır. Tertemiz bir sülâlenin, doğumundan itibaren tertemiz büyüyüp yetişmiş, ilâhi kerametlere mazhar olmuş bir kerimesidir. Kur'-

(170) el-Maide, 171

(171) el-Maide, 116

(172) es-Saff, 6

ân'da on dokuzuncu sûre onun adını taşıdığı gibi, hacim itibariyle inici uzun sure olan Al-i İmran suresi de özellikle Hz. İsa ile Hz. Meryem'den bahsettiğinden, bu ismi almıştır. Al-i İmran, "İmran Hanedanı" demektir. İmran ise Meryem'in babası Hz. İsa'nın anne dedesidir.

Bu surede Allah; Hz. Adem ve Nuh'u, Hz. İbrahim hanedanını ile İmran hanedanını topyekün beşeriyetten süzüp, bütün insanlara üstün ve onlara rehber kıldığını bildirir. Meryem'in dünyaya gelişi, Ma'bed'e vakfedişi, eniştesi olan Hz. Zekeriya'nın velayeti altında yetişmesi, Ma'bed'de mazhar olduğu kerametler, melaikenin kendisini temiz bir evladla müjdelemesi uzunca anlatılır.

Meryem'in annesinin adı Hame'dir. Meryem, daha ana karnında iken yetim kaldığından, teyzesinin kocası olan Hz. Zekeriya, kur'â çekmek sonucunda ona nezaret etme hakkına nail olmuştur. Hz. Zekeriya'nın oğlu olan Hz. Yahya ile Hz. İsa, teyze çocukları olup, aşağı yukarı yaşıt oldukları kabul edilir. Hz. Yahya da babası gibi şehit edilip, Hz. İsa'nın nezdi ilâhiye alınmasından önce dünyadan alınmıştır (173).

İşte her türlü pisliklerden ve kötülüklerden arınmış olarak, tertemiz bir hayat sürerek gelişen bu yeni ağaç,

(173) Suat Yıldırım, Hıristiyanlık, Ankara, 1988, s. 14; Bkz. Taberi Tarihi, c.II, s. 13, 113

Allah'ın âlemlere tercih ettiği yüce bir emrin gerçekleşmesi için hazırlanıyordu. Şeytan onun ruhuna sızacak hiçbir nokta bulamamıştı. Melekler, bu temiz ruhlar ona şöyle sesleniyorlar ve Allah'ın kendisini seçtiğini izhar ediyorlardı: "Melekler demişti ki; Ey Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve seni dünyaların kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem, Rabbına divan dur, secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et." (174)

İşte Allah'ın Hz. Meryem'i seçişi, bir insan nutfesi olmadan dünyaya gelecek insanoğluna anne olması içindi. Bu babasız insanın dünyaya gelişi, Allah'ın büyük bir mu'cizesi olacaktı. Asırlar boyu şüphecilerin şüphesini kaldıracak, hiylecilerin dilini kesecek ve mü'minlerin önüne apaydınlık yollar açacaktı. Çünkü onun kendini bütünüyle ibadete ve Ma'bed'e adanmış, Allah duygusundan başka gönlünde hiçbir şeye yer olmayan tertemiz bir anneden babasız olarak doğması, inanan kalpler için doğru yolun ışığı olacaktı. Allah, peygamberlerinden bir peygamberin (Hz. Zekeriya) gözetimi altında kat'iyen yanlış bir yol tutması mümkün olmayan ve zina ihtimali mevcut olmayan tertemiz bir anneden, babasız bir çocuk dünyaya geliyor ve işte bu Allah'ın kâinattaki en büyük mu'cizelerinden birisini sergiliyor inanan gönüllerin önüne. Bu temiz anneye karşı içinde kuşku duyanlar ve yanlış yorumlara düşenler için açık bir kapı bırakmıyor. Çünkü onun hayatı, bu çocuğun dünyaya

gelmesinden önce de, sonra da her türlü kuşku ve şüpheden uzak ve de son derece garantili bir peygamberin gözetimi altında bulunuyordu (175).

bb) Hz. İsa'nın Doğumu

İsa peygamberin annesi Hz. Meryem, dünya kadınlarının en hayırlılarından. Bir Hadis-i Şerif'de Peygamber Efendimiz; "Zamanındaki kadınların en hayırlısı Meryem'dir. Bu ümmetin kadınlarının en hayırlısı da Hatice'dir." (176) buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de on bir yerde Meryem ismi açık olarak geçmektedir. İki yerde de isim zikredilmeden; "Namusunu, iffetini muhafaza eden kadın" diye tavsif yapılmaktadır (177).

Hız. Meryem, kadın olması sebebiyle peygamber olmadığı halde, müstakil olarak Hz. Cebraail(a.s) ile konuşmak şerefine nail olmuştur. Bu da onun, Allah indindeki büyük değer ve kıymetini göstermektedir. Cebraail(a.s), Hz. Meryem'e şöyle hitab etmiş ve şanının yüceliğini âleme şöyle ilân etmişti:

"Ey Meryem ! Allah seni beytine hizmet ve ibadetle seç-

(175) Muhammed Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, Çev.Akif Nuri, İstanbul, 1973, s. 28

(176) Tecrid Terc., IX, 167

(177) et-Tahrir, 12; el-Enbiya, 91

ti ve her türlü kötülüklerden temiz kıldı. Âlemdeki sair kadınlar üzerine seni tafdil ve ihtiyar etti. Binaenaleyh Rabbine ibadet ve duâya devam et. Secdeye kapan. Rükûya giden kimselerle birlikte sen de rükûya git." (178)

Hz. Meryem'in -bu âyette zikredilen- sair insanlar içinden seçilme cihetlerini şöylece sıralayabiliriz:

1- Beyt-i Makdis'in hizmetine kabulü: Halbuki o zamana kadar hiçbir kadın, din hizmetine kabul edilmemişti.

2- Allah tarafından gaybî bir tarzda rızıklandırılması

3- Hz. İsa gibi salih bir peygambere, babasız olarak, sırf kudret-i ilahiyye ile anne olması.

4- Hz. Cebrail (a.s) ile konuşması ve görüşmesi.

5- Kerametlere nâil olması.

6- Hz. İsa'nın beşikteyken konuşmasıyla, Yahudilerin iftirasından beri olduğunun sübûtu...

7- Kendisinin ve oğlunun insanlığa ibret ve örnek kılınması (179).

Bütün bu nîmet ve ihsanlara karşı Hz. Meryem'e üç şey emrediliyordu:

1- İhlâsla duâ ve ibadete devamı.

(178) Al-i İmran, 42-43

(179) Mehmet Vehbi, Hulasatu'l-Beyan, c.II, s. 596-597

2- Secde etmesi... Secde emri namazdan kinayedir. Bir Hadis-i Şerif'de; kulun Allah'a en yakın olduğu hâlin, secde de olduğu zamanki hâli olduğu beyân edilmiştir (180).

3- Rükû edenlerle beraber rükûya gitmesi... Bu ifade ile kastedilen; Hz. Meryem'in cemaatla namaz kılmasıdır. Mücerred secde emriyle de, yalnız başına, şahsî ibadette bulunması emredilmiştir (181).

Meryem, âdeti veçhile Ma'bed'in, kendisine mahsus mahfilinde itikafta iken, günün birinde, ansızın sükûnetini bozan bir adam, önünde peydâ oldu. Meryem çok şaşırılmış olarak: "Senden Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan korkarsan, bana dokunma !" dedi. O da: "Ben sadece Rabbin elçisiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuk hediye edeyim diye gönderildim." dedi. Gelen, Mukaddes Ruh, Cebrail (a.s) idi. Meryem'e düzgün bir insan şeklinde görüldü. Meryem derhal; "Benim nasıl oğlum olabilir ki, bana hiçbir insan dokunmuş değildir ve ben bir kötü kadın da değilim !" Cebrail: "Öyledir, dedi. Rabbin: "O bana kolaydır, onu insanlara (kudretimizi gösteren) bir işaret ve Biz'den bir rahmet kılmak için (böyle yapacağız) ve zaten bu, takdir edilerek olup bitmiş bir iştir" dedi." (182)

Bilindiği üzere Melâike, insan hayatı ile ilgili işler-

(180) Mehmet Dikmen, Peygamberler Tarihi, s. 464

(181) Meryem, 16-17; Mehmet Vehbi, a.g.e., VIII, 3200

(182) Meryem, 17-21

le vazifelendirilmiştir. İnsanın ana karnına düşmesi, melâikenin ruh üflemesiyle olduğu gibi; korunması, amellerinin yazılması, bağışlanması, ilhamları (183) ve nihayet dünyadan ayrılması da o ruhânî, ilâhî elçiler vasıtasıyla olur. Allah'ın yüce iradesi Hz. İsa'yı yaratmayı iktiza edince, indinden Ruh'u (Cebrail'i) pâkize Meryem'e gönderip, hayat nefhasını üflemele görevlendirilmiştir. Böylece, yine zâtının koyduğu yüce nizama uymakla deterministlerin zannettikleri gibi, yarattığı tabiatın esiri olmadığını, herşeye kâdir olduğunu göstermek istiyordu. Özellikle maddileşmiş, rûhu inkâr edecek hâle gelmiş ve Yunan felsefesinin tesirinde kalmış Yahudilere böyle bir ders verilmesi gerekiyordu (184).

Meryem işi anladı. Daha önceki çilelerinden daha çetin bir imtihan başladığını idrâk ederek, ister istemez ilâhi takdire boyun eğdi (185). Derhal hamile kaldı. karnında hareket hissedince, Ma'bed'den ayrıldı.

"Derken, ona hamile kaldı. Onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma dalının altına sevketti. 'Keşke, dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim.' Altından bir ses şöyle dedi ona: 'Üzülme, Rabbin senin altında bir su arki meydana getirdi, hurma dalını kendine doğru çekip, sil-

(183) Buhârî, Kitabu'l-Enbiya, c.IV, s. 161

(184) M. ebu Zehra, Muhaderat Fi'n-Nasraniyye, Kahire, 1966, s. 17-18

(185) el-Erbiya, 91; et-Tahrim, 12

kele ! Üzerine taze hurma dökülsün. Ye, iç, gözünaydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen; 'Ben Rahman için (susma) orucu adadım, bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım.' de. Onu alıp kavmine getirdi. Dediler ki; 'Ey Meryem ! Sen tuhaf bir iş yaptın ! Ey Harun'un kardeşi. Baban kötü bir adam değildi. Annen de iffetsiz değildi. (Sen ne yaptın böyle ?) (Meryem, konuşmaları için) çocuğu gösterdi. Dediler ki; 'Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz ?' Çocuk: 'Ben Allah'ın kuluyum, dedi. (O) bana Kitap verdi, beni peygamber yaptı. Beni, bulunduğu her yerde insanlara yararlı kıldı. Hayatta olduğum müddetçe bana namaz kılmayı, zekat vermeyi emretti. Beni, anneme karşı hayırlı evlat kıldı, başkaldıran bir zorba yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diriltileceğim gün de bana esenlik verilmiştir.' İşte Meryem oğlu İsa, şüphe ve ayrılığa düştükleri hususta işin gerçeği budur. Çocuk edinmek Allah'a yaraşmaz. O, (böyle şeylerden) münezzehtir. Bir işi yapmak istedi mi, sadece "Ol" der (o da) oluverir." (186)

Dinin özüne ait olmayan, ders vermek maksadı taşımayan hususlarda Kur'ân'ın ayrıntılı biyografik bilgi vermediği malumdur. Binaenaleyh, Hz. İsa'nın yetişip büyümesi, gençliği ile ilgili teferruat onda bulunmuyor. Hadis-i Şeriflerde de bu mevzuda bilgi bulamıyoruz. Bu hususta mevcut İncillerde de pek sıhhatli bir bilgi yoktur. Müphem, hatta çelişkili bilgiler

verilmektedir. Zaten bilgi bulunsa da, onlar görgü şahitleri tarafından yazılmadığından ve isnat kuvvetli olmadığından, kesinlik ifade etmez. Markos ile Yuhanna İncilleri, doğumu hakkında pek birşey söylemiyorlar. Matta ile Luka, anne tarafından soykütüğünü verirler. Fakat Matta, Hz. İsa ile Hz. Adem arasında yirmi altı baba sayarken, Luka kırk iki isim sayar. Bu büyük farklılık da güvenilirlikleri konusunda tereddüt uyandırmaktadır. İncillerin değerlendirilmesine göre, Hz. İsa'nın adını taşıyan Milâd başlangıcından önce dört veya beş yılında Kral Büyük Herod'un ölümünden birkaç ay önce dünyaya geldiği anlaşılmaktadır (187).

Hz. İsa, beşikte konuşmaya başladı, sözleri açıkça annesinin temizliğini dile getiriyordu. O, Allah'ın kulu oylduğunu ve babasız dünyaya geldiğini söylüyordu. İbni Kesir, İbni Abbas'tan rivayet ederek der ki: "Meryem oğlu İsa Peygamber; beşikte konuşup, annesinin temizliğini dile getirdikten sonra bir daha konuşmadı. Ta delikanlı çağına gelinceye kadar. Bilâhare Allah ona hikmeti ve konuşmayı öğretti. Yine de Yahudiler onun ve annesinin hakkında pek kötü sözler söylediler, hattâ ona "Fahişenin oğlu" diyorlardı. İşte Cenâb-ı Allah, bunlara telmihen Kur'ân-ı Kerim'de; "Küfre dalmaları ve Hz. Meryem'e büyük iftiralar söylemeleri dolayısıyla" derken, bunu

(187) Suat Yıldırım, Hıristiyanlık, s. 15-16; Hz. İsa(a.s)'nın büyümesi, gençliği için bkz. Asım Köksal, Peygamberler Tarihi, c.II, s.113-115

kastetmekteydi. Hz. Peygamber'den; Hz. İsa'nın yetişmesi ve büyümesiyle ilgili ve nasıl peygamber olduğuna dâir sahih, hiçbir hadis varid olmamıştır. İşte, sıhhatli bir kaynak bulunmadığı için biz de, İsrailoğulları arasında bilgi ve takvasıyla seçkinleşen, yaşlıları gibi büyüyüp geliştiğini belirtmekten başka birşey söyleyemeyeceğiz. Tahminlere göre Hz. İsa, çocukken ruhânî bir zâta delâlet eden birçok belirtiler göstermiştir. O, maddeyi putlaştıran materyalist bir toplumun içerisinde, bu maddî duyguları yenmek için, ruhî hayata çağırmıştır (188).

cc) Hz. İsa'nın Risâleti ve Mu'cizeleri

Hz. İsa'ya nerede ve ne zaman risalet verildiği, Kur'ân ve Hadisler'de bildirilmiyor (189). Fakat bazı İslâmî âsara ve mevcut İncillere göre otuz yaşında tebliğe başladığı söylenebilir.

Hz. İsa'nın peygamberliği, fanî lezzetlerin ve maddî servetlerin herşey sayıldığı, ruhsuz ve havasız madde hapishanesi haline gelen dünyaya, ruhun soluklarını getirdi. Mesih ilâhî, tertemiz bir ruh olarak geliyordu (190). Çünkü insana

(188) M. Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, Çev.Akif Nuri, İstanbul 1978, s. 31; Bkz. Taberi Tarihi, c.II, s. 18

(189) M. Ebu Zehra, Munadarat, s. 18-19

(190) en-Nisâ, 171

ilâhî ruhu üfleyen Yüce Rabbimiz (191), hiç onu ruhsuz, soluksuz bırakmaz, bedenî şehvetlerde hapsedmez, çürütmezdi. Nasıl ki Ruhu'l-Emin'in (192), Ruh'ül-Kudüs Cibrîl'in (193) getireceği ilâhî bir ruh olan Kur'ân'da (194) mutlak risâletin tek sahibine (Hz. Muhammed'e) kâinatın ruhu ve şuuru olmak üzere ihsan edilecektir.

Hz. İsa, bir ruh gibi gelerek, ruhu müjdeledi, ruhlara soluk getirdi. Dünya servet ve kudretinin peşinde hırsla koşmak sebebiyle ruhu unutmuş ve neticede gâh Mezopotamyalı, gâh Yunanlı, gâh Romalı müşrik güçlerin esiri olarak ruhları zilletle düşmüş, ruhsuzlaşmış Yahudilere, ruhun kuvvetlerini gösterip ayağa kaldırmak, dünya ve ahiret mutluluğuna götürmek istedi.

Doğumdan itibaren ruhun esas olduğu dersini veren bu canlı âyet, bu burhan-ı nâtık idi. Peygamberliğinden sonra da Allah Teâlâ tarafından, nice mu'cize ve âyetlerle te'yid edildi. Ona verilen mu'cizenin ekserisininin, hattâ hepsinin ruhla ilgili olmasından anlaşılan odur ki, ruhun kuvvetlerini göstermesi, ruhun soluklarını dünyaya üflemesi, öyle murad-ı ilâhîdir, mesajının ağırlık merkezi ve özüdür. Babasız dünyaya gelen, pek küçük iken konuşan Hz. İsa'ya Tevrat öğretildi,

(191) el-Hicr, 29

(192) eş-Şuara, 193

(193) en-Nahl, 102

(194) eş-Şuara, 52

İncil gönderildi. Kuşlar gibi mütevekkil olan o hazretin duâ-sı ile Cenâb-ı Hakk, yıldızlarla yaldızladığı semâdan bir ziyafeti, onun havarilerinin önüne indirdi (195). Kuş şeklinde çamurdan yaptığı suretle ruh verdi. Onulmaz ala tenlileri ruhânî tedavi ile iyileştirdi. Hattâ bu ilâhî ruh mucizesi ölümlere bile ruh verdi, onları diriltti (196). Nice ruh hastalarına, onun diriltici solukları, şifâ sebebi oldu.

Ne yazık ki asıl itibariyle kendilerine gönderildiği halde Yahudiler'in çoğu, ölümleri bile diriltten bu ruhla hayat bulmadılar. Halbuki Allah, onun nefesiyle ölümleri diriltmekle, onlara ve herkese şu gerçekleri göstermek istiyordu: "Ümitsizliğe kapılmayın. Her derdin çaresi, her hastalığın şifâsı bulunabilir, ölümler bile dirilebilir. Allah'ın izniyle, çürümüş ruhlar hayat bulabilir. Müşrik zalimlere, iman ruhu ile dirilen esirler nice dersler verebilir, onları öldürmek isteyenler, onlarda dirilebilir. Roma'dan kalkıp gelen müşrik, nasıl olur da Kudüs'deki mü'mini esir eder ? Boynundan çekip, istediği tarafa sürer ? Allah, ölümleri dirilttiği gibi, ölmüş nice ruhları dünyada ve çürümüş bütün cesetleri ahirette diriltir. Dünya sahifesini kapatıp, ahiret sahifesini açacak, işlenenlerin karşılığını verecektir, hazırlanınız!..." (197)

(195) el-Maide, 114

(196) Al-i İmran, 49

(197) Suat Yıldırım, Hıristiyanlık, s. 17

Ama Yahudilere, büyük çoğunlukları itibariyle, aç kurtlar gibi fani dünyaya saldırıyorlardı. Hz. Musa'nın talimatının temellerinden olan ahireti bile inkâr ediyorlardı. Ellerindeki muharref Tevrat'a, âhiret görünmez olmuştu. Milâd'a yakın zamanlara kadar, epeyce bir zamandan beri Yahudi, ölümden sonra, yeraltında ölümler diyarında (sheol), gölgeler (rephaim) halinde, hayatiyet belirtilerinden yoksun bir şekilde, kalacağına inanırdı. Milâd'dan önceki ikinci asırdan itibaren Filistin'de Daniel Kitabı ile (12,2 vd) âhiret gününe ve ölümlerin diriltileceğine dair inanç, yeniden başlar. Fakat üç büyük Yahudi grubundan Sadukiyye fırkası, ahirete inanmamakta devam eder (198).

Din adamlarındaki mal hırsı, normal Yahudilerinkinden daha fazla idi. Üstelik malı, dünyevi çalışma kapısından değil, halkın dinî duygularını istismar ederek; meselâ fakirlerin sundukları adaklar, kurbanlar suretiyle temin ediyorlardı. Rüşvet ve faiz gibi haksız yollarla halkın malını yiyorlardı (199). Mesih, bunları şiddetle kınayacaktı (200). Ferisîler grubu ise yalnız muttakilerin kıyamette diriltilip, Mesih'in hakimiyetine katılacaklarına ve ebedî olarak mutlu bir dünya hayatı süreceklere inanıyorlardı. Yani Ba'se inanmalarında, yine bir dünya hakimiyeti ve saadetine nâil olmak

(198) Resullerin İşleri, IV, 1-2; Matta XII, 23-33

(199) en-Nisâ, 161

(200) M. Ebu Zehra, Muhadarat, s. 23

şeklinde, ikinci bir hayat inancı taşıyorlardı (201).

Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadislerde, Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderildiği yaş konusunda hiçbir açıklama yer almaz. Sadece otuz yaşında peygamber olarak gönderildiğine dâir bazı ifadelere rastlıyoruz ki, bu ifadeler Hıristiyanlar tarafından muteber sayılan İncillerce zikredilen ifadelerdir. Bizim de bu görüşü benimseyip, otuz yaşında peygamber olmuş bulunduğunu kabullenmemizi engelleyecek herhangi bir neden yoktur.

Hz. İsa'nın peygamber olarak geldiği günlerde, insanların içine gömüldükleri zevk ve eğlenceli hayat revaştaydı. O, bu insanlara zevk ve eğlenceyi terketmelerini söylüyor, ruhu müjdeliyor ve dikkatleri âhiret âlemine çekiyordu. O'nun kendi doğumu bir mu'cize olduğu gibi, bunun ötesinde de Allah, kendisine birçok mu'cizeler vermişti. Şehristanî, "el-Milel Ve'n-Nihal" isimli eserinde dediği gibi; "Hz. İsa'nın açık mu'cizeleri ve parlak delilleri vardı. Ölülere diriltmek, körleri ve sağırları gördürmek ve işittirmek, yaralıları iyileştirmek gibi... Aslında O'nun kendi doğuşu, varlığı da doğruluğunun mükemmel bir delili idi. Önceden hiçbir insan menisi olmadan dünyaya gelmesi ve doğunca da hiçbir kimseden öğrenim görmeden konuşması birer mu'cize idi."

Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. İsa'ya ait zikrettiği mu'cizeler beş başlık altında toplanır ki, bunlardan dördü Maide suresinde şöyle ifade olunmaktadır:

"Allah demişti ki: "Ey Meryem oğlu İsa, sana ve annene olan nîmetimi hatırla, hani seni Ruhü'l-Kudüs ile desteklemiştim; beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun; sana Kitab'ı, hikmeti ve İncil'i öğrettim. Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde birşey yapıyor, içine üflüyordun; benim iznimle kuş oluyordu; anadan doğma körü ve alacalıyı benim iznimle iyileştiriyordun; benim iznimle ölüleri çıkarıyordun ve İsrailoğulları'nı senden savmıştım, hani sen onlara açık deliller getirdiğin zaman, içlerinden inkâr edenleri; "Bu açık bir büyüden başka birşey değil" demişlerdi de Ben, onların sana zarar vermelerini önlemiştim. Havarilere: "Bana ve peygamberime inanın" diye bildirmiştim. "İnandık, bizim müslümanlar olduğumuza şahit ol" demişlerdi. Havariler demişlerdi ki: "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?" demişlerdi de, "İnanıyorsanız, Allah'dan korkun." demişti. "İstiyoruz ki, ondan yiyelim, kalplerimiz iyice yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve bunu bizzat görenlerden olalım" dediler. Meryem oğlu İsa da; "Allahım, Rabbimiz. Bize ve bizden sonra gelecek olanlara bayram ve Sen'den bir delil olarak gökten bir sofraya indir, bizi rızıklandır. Sen, rızık verenlerin en hayırlısıdır" dedi. Allah buyurdu ki: "Ben onu sizin üzerinize indireceğim, ama ondan sonra sizden kim

inkâr ederse, Ben ona dünyalarda hiç kimseye yapmayacağım azâbı yaparım!..." (202)

Hz. İsa'nın gösterdiği mu'cizeleri bu âyet-i celile'den şöylece tasnif edebiliriz:

1- Hz. İsa, çamurdan kuş biçiminde bir heykel yapıyor ve ona üfleyince Allah'ın izni ile kuş uçuyordu. Yani Yüce Allah, onun vasıtasıyla çamuru kuş haline getiriyordu. Bu durumda yaratan yine Allah idi. Fakat yaratma işlemini, İsa peygamberin eliyle cereyan ettiriyordu. İsa peygamber, İzn-i İlâhî ile o varlığa ruh veriyordu.

2- Hz. İsa yine Allah'ın izni ile ölüleri diriltiyordu. Aslında gerçek diriltici, güç ve kudret sahibi olan Allah'dı. Ancak, dirilme fiili Hz. İsa'nın elinde gerçekleşiyordu. Bu da onun peygamberliğinin delili ve elçiliğinin gereği idi.

3- Anadan doğma körü ve alacalıyı (abras) iyi ediyordu. Eski zamanlarda ve günümüzde bu iki hastalığı iyi etmek ve şifalandırmak konusu tıp âlemini çok meşgul etmiştir. Hz. İsa, bu iki hastalığı iyileştiriyor ve peygamberliğine delil olmak üzere, okuyunca hemen iyileşiveriyorlardı.

4- Sayıları belirli olan Havariler'in isteği üzerine gökten bir sofrayı indiriyordu. Böylece onlara gerçek peygamber olduğunu gösteriyordu. Bunu gören Havariler'in kalbi mutmaîn oluyordu.

Bu surede zikredilmeyip de, Al-i İmran suresinde zikredilen beşinci bir mu'cize de Gayb'den haber vermesiydi. Görmediği halde arkadaşlarının ve öğrencilerinin evlerinde ne yediklerini, ne sakladıklarını söylüyordu. Bu konuyu anlatarak Yüce Allah; Al-i İmran suresinde şöyle buyuruyor:

"Ve size evinizde ne sakladığınızı ve ne yediğinizi haber veririm. Muhakkak ki bunda; eğer inananlar iseniz, sizin için bir âyet vardır." (203)

dd) Hz. İsa'nın Urucu ve Nuzulu Meselesi

* Hz. İsa'nın Urucu Meselesi

Hz. İsa'nın akibeti konusunda Kur'ân-ı Kerim'in kullandığı ifade açık ve kesindir. Allah, onu Yahudilerin elinden kurtarmıştır. Onlar O'nu ne öldürebilmiş, ne de Haç'a gerebilmişlerdir. Sadece onlar, tereddüde düşürülmüşlerdir. Bazı âsıra göre Allah Teâlâ, onun suretini (Hıristiyanlarca on iki harariden olan) Yahuda İskaryot'un üzerine atmış, böylece Hz. İsa'yı ele vermenin cezasını ona çektirmiştir. İncillere göre

(203) Muhammed Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, Çev.Akif Nuri, İstanbul, 1978, s. 35-36; Bkz. Taberi Tarihi, c.II, s. 21; Hz.İsa'ya risalet verilmeden önceki olağanüstü halleri için bkz. Asım Köksal, Peygamberler Tarihi, c.II, s. 312-313

Hız. İsa'nın bulunduğu yer bilinmiyordu. On ikilerden olan Yahuda İskaryot, muarızlardan aldığı otuz gümüş gibi az bir rüşvet karşılığında yerini göstermişti (204). Hız. İsa'nın hakkında mevcut dört İncil bile, çok farklı bilgiler ihtiva ederler. Öyle ki, onlar bu hususta olduğu kadar, başka hiçbir mevzuda bu derece i'tilafa düşmemişlerdir (205). Hıristiyanlar içinde bile O'nun Haç'a gerildiğini kabul etmeyenler çıkmıştır. Cerinthi ve Tatianos mezhebinde olanlar bunu reddederek (206).

Kur'ân-ı Kerim'i İngilizce'ye çeviren George Sale, şöyle diyor: "Bazı kimseler, bu düşüncenin Muhammed'in kendi icadı olduğunu sanırlar. Fakat, yanılmaktadırlar. O'nun zamanından çok önce bazı Hıristiyan mezhepleri, bu düşünceyi benimsemişlerdi. Photius, okuduğu "Rasüllerin Seyahatleri" adlı eserde gördükleri arasında şu cümlenin de bulunduğunu yazıyor: "İsa çarmıha gerilmedi, bir başkası onun yerine çarmıha gerildi. Onun için, onu çarmıha gerenlere güldü (207).

Bu husustaki Kur'ân âyetinin meâli şöyledir:

"Halbuki onu öldüremediler de, asamadılar da. Fakat onlara, benzer bir durum gösterildi. ("Onlara tereddüt verildi" manâsı da mümkündür. Birçok müfessir de; "(Öldürdükleri) kendilerine (İsa'ya) benzer gösterildi" manâsını verirler.) Onun

(204) Matta XXVI, 14-16

(205) M. ebu Zehra, Muhadarat, s. 25

(206) Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerim Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri, c.I, 665-667

(207) Süleyman Ateş, a.g.e., c.I, s. 667

hakkında anlaşmazlığa düşenler, o hususta tam bir şüphe içindedirler, o hususta bilgileri yoktur. Sadece zanna tabii olurlar. Kesinlikle onu öldüremediler. Bilakis Allah onu kendine yükseltti. Allah, mutlaka gâlip, yüce hikmet sahibidir." (208)

Müfessirlerin ekserisi, bu âyette ve Hz. İsa'nın ölmediğini, kıyametten önce gelip Haç'ı kırarak, domuzu haram kılarak, adaletle hükmedeceğini bildiren Hadis-i Şeriflere bakarak, onun ruhu ve bedeni ile semâya yükseltildiğini kabul eder (209). Az sayıdaki bazı âlimler ise şu âyetlerde kullanılan "vefat" tabirine bakarak, yaşadığını, fakat sonra vefat ettiğini ileri sürerler:

"Ve yine Allah demişti (diyecek ki): Ey Meyrem oğlu İsa, sen mi insanlara: "Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edin, dedin ? "Hâşâ", dedi. "Seni (ortaktan, noksanlardan) tenzih ederim, gerçek olmayan herşeyi söylemek, benim için münâsip olmaz. Eğer demiş olsam, Sen bunu bilirsin. Sen, bende olanı bilirsin, ben ise Sen'in zâtında olanı bilemem. Çünkü gaybları bilen yalnız Sen'sin, Sen...." "Ben, onlara: Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a, tek olarak kulluk edin, diye Sen'in bana emretmiş olduğundan başka birşey söylemedim. Onların aralarında olduğum müddetçe kendilerini kolladım, fakat Sen beni vefat ettirince onları gözetleyen yalnız sen oldun.

(208) en-Nisâ, 157-158

(209) M. Ebu Zehra, Muhadarat, s. 25

Sen herşeyi görensın.." "Eğer onlara azab edersen, onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Sen mutlak kudret ve hikmet sahibisin...?" (210)

"Allah demişti ki: Ey İsa, Ben seni öldüreceğim. Bana (nezdime) yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim." (211)

Müfessirlerin cumhuru, bu hussta gereken açıklamaları yapıp, Hz. İsa'nın vefat ettiği görüşünün zayıfladığını göstermişlerdir. Fakat burası, o ihtilafların ve delillerin zikredileceği yer değildir. Binaenaleyh, bu meseleyi burada bırakıyoruz (212).

"Ey İsa, seni öldürecek ve katıma yükselteceğim." (213) âyeti için İbni Ebu Hatim, Katade'den naklen der ki: O, şöyle demektir: Burada takdim ve te'hir vardır. Yani, seni katıma yükseltecek ve canını alacağım, demektir. Bu te'vil, âyetin zâhirinin; başka âyette tasrih edilmiş olan meşhur açıklamaya aykırı olmasının ortaya çıkardığı te'vil yollarından birisidir. Hz. Peygamber(s.a.v)'in de buyurduğu gibi, Hz. İsa ölmemiştir

(210) el-Maide, 116-118

(211) Al-i İmran, 55

(212) Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık, s. 21

(213) Al-i İmran, 55

ve kıyametten önce sizin yanınıza dönecektir. İkinci te'vil ise şöyledir: Burada kastolunan; ben senin ecelini tamamlayacağım ve hemen seni öldüreceğim, seni öldürecek birini üzerine musallat etmeyeceğim, demektir.

Te'vildeki ifade; Hz. İsa'nın düşmanlarından veya O'nun canını almak isteyen düşman yerine kaim kişilerden korunacağından kinaşyedir. Çünkü bu yorum; Allah'ın, İsa'nın süresini tamamlatacağını ve O'nun canını alacağını gerektirmemektedir. Ayetteki ölümden maksat, Hz. İsa'nın melekuta ulaşmasına engel olan şehvet güçlerinin ölmesidir. Denildi ki; âyet zahirine hamledilmiştir. İbni Cerir, Vehb İbn Münebbih'den tahric eder ki; o, şöyle demiştir: Allah, gündüzün üç saatliğine Meryem oğlu İsa'nın canını almış ve sonunda O'nu kendi katına yükseltmiştir.

Hakim'in Vehb İbni Münebbih'den tahricine göre; Allah, Hz. İsa'nın yedi saatliğine canını almış, sonra da diriltmiştir. Hz. Meryem, on üç yaşındayken İsa'ya hamile kalmış; Hz. İsa, otuz üç yaşındayken göğe çekilmiş, annesi de O'nun göğe çekilmesinden altı sene sonra vefat etmiştir (214).

(214) Mahmut Alusi, Ruh-el Meani, Beyrut, (trs), III, 164-165; İ.Hakkı Bursevî Ruh-u'l Beyan, s. 327; M.Hamdi Yazır, a.g.e., c.IV, s. 4281; er-Razi, Tefsiru'l Kebir, c.XI, s. 102-103; M. Hayek, Le Christ de L'İslâm, Paris, 1959, s. 248; Jezus Selon, Le Coran, Paris, 1960, s. 67

*** Hz. İsa'nın Nuzulu Meselesi**

Meryem oğlu İsa'nın âhir zamanda, kıyamet gününden önce gökten yeryüzüne ineceğine ve O'nun tek ve ortağı olmaksızın sadece Allah'a ibadete devam edeceğine dâir vârid olan hadiseleri zikredelim:

İmam-ı Buhari, herkesçe kabule mazhar olmuş "Sahih"inin "el-Enbiya" bölümünde şöyle der: Meryem oğlu İsa (a.s)'nın nuzulu babı:

Bize İshak İbni İbrahim'in... Ebu Hureyre'den rivayetine göre; Allah Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurdular: "Nefsim kudret elinde bulunan (Allah)'a yemin ederim ki; Meryem oğlu aranızda adaletli bir hakem olarak inecek, Haç'ı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacaktır. Mal gelecek de hiç kimse kabul etmeyecektir. Nihayet bir secde, dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlı olacaktır." Sonra Ebu Hureyre şöyle ekler: Dilerseniz "Kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce O'na inanacak olmasın. O da kıyamet günü aleyhlerinde şahid olacaktır" âyetini okuyunuz.

Hadisin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: İmam Ahmed der ki: Bize Affan'ın... Ebu Hureyre'den rivayetine göre; Hz. Peygamber(s.a.v) şöyle buyurdular: "Peygamberler, üvey kardeşlerdir. Anneleri değişiktir, dinleri birdir. Ben, Meryem oğlu İsa'ya, insanların en lâyıkıyım. Zira benimle onun arasında (başka bir) peygamber yoktur. O, inecektir. O'nu gördüğünüzde

tanırsınız0 Kırmızı ve beyaza çalar birisidir. Üzerinde hafif sarı renkte iki elbise vardır. Kendisine yaşlık isabet etmemiş olsa bile, başından su damlar gibidir. Haç'ı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacak, İnsanları İslâm'a davet edecektir. O'nun zamanında Allah, İslâm'ın dışında bütün dinleri kaldıracak ve O'nun zamanında Mesih, Deccal'ı helâk edecektir. Sonra yeryüzünde emniyet hasıl olacak da aslanlar develerle, kaplanlar ineklerle, kurtlar koyunlarla birlikte otlayacak, çocuklar yılanlarla oynayacak da, onlara zarar gelmeyecektir. Hz. İsa kırk sene kalacak, sonra vefat ederek Müslümanlar O'nun üzerine (cenaze) namazı kılacaklardır (215).

Bu konuda müfessirlerimiz de şöyle der:

Hz. İsa indiği zaman, mevcut olan ehli kitaptan herkes ölümünden önce ona inanacaktır. Rivayet edilir ki; Hz. İsa, âhir zamanda gökten inecektir. Kitap ehli olan herkes O'na inanacak ve hepsi de tek bir millet olarak İslâm Milleti halinde birleşecektir. Allah, O'nun zamanında Deccal'i yok edecektir (216).

Allah Teâlâ, Hz. İsa göğe çekildikten sonra, niçin tekrar yeryüzüne indirilmemiştir ? denilir ki; Allah onu, tekrar

(215) İbni Kesir, a.g.e., c.V, s. 1991-1992; er-Razi, et-Tefsiru'l kebir, c.XI s. 102-103

(216) Ebu's-Suud, İrşad'ül Akli's-Selim İlâ Mezayal Kur'ânı'l-Kerim, Bulak, 1275, c.I, s. 396

yeryüzüne indirmeyi sona bırakmasının sebebi, kıyamet alâmeti olması ve umûmî velayetin hatemi bulunması içindir. Çünkü Allah'ın Muhammedî dönemi ondan sonra erdirdiği bir velî yoktur. Hz. Muhammed'in döneminini şerefleştirmek içindir. Yahudiler ve Hıristiyanlar, o zaman O'na inanırlar ve Allah O'nunla nübüvvet dönemini yeniler. Mehdi ve Kehf ashâbı O'na hizmet eder. Evlenir, çoluğu çocuğu olur ve Hz. Muhammed(s.a.v)'in ümmetine girer. Velayet cihetinden O'nun velilerinin hatemi ve varisi olur (217).

Reşit Rıza bu konuda, gerçekten Kur'ân'da, Hz. İsa'nın gökten inip, yeryüzüne hakim olacağını ifade eden bir nass mevcut değildir. Bu konuda varid olan hadisler de Kadiyanîler'in iddialarının tersinedir. Çünkü hadislerde, İsa(a.s)'nın Hindistan'da değil, Şam'da ineceği ve kendisinden önce ortaya çıkan Deccal'ı öldüreceğini, yeryüzünü adaletle doldurup hüküm vereceğini, yeryüzünün zulüm ve azgınlıkla doluyken bunu ortadan kaldıracığını belirtmektedir. Günümüzde Balkanlar'da cereyan eden olaylar, bizi bu inançtan uzaklaştırmaktadır. Bilindiği gibi Balkanlar'daki Hıristiyan devletler, Osmanlılar'a karşı nerede mücadele vermişlerse, orada büyükleri öldürmüşler, küçükleri doğramışlar, kadınları ve çocukları yok etmişlerdir. Hıristiyanlar bunu -güyâ- Haç'ı yükseltmek için yapmışlardır.

(217) İsmail Hakkı, Ruhu'l-Beyan, İstanbul, 1266, c.I, s. 510

Nerede Kadiyanîler'in söyledikleri gibi Hz. İsa'nın Haç'ı kıraçağına dâir rivayetler ? (218)

3. İnanç ve İbadetler

a) Hıristiyan İnançları

Hıristiyanlığa yeni giren bir kimse vaftiz edilip Hıristiyan cemaatine kabul edilmeden önce ondan inançlarını açıklamaması istenir.

Hıristiyan inancı özellikle, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" şeklinde ifade edilen "Üçleme"ye (teslis) dayanır. Üçleme, açıklanışı pek zor konudur. Hıristiyanlar bu güç konuyu açıklamada iki nokta üzerinde dururlar:

Birincisi: Kâinatı yaratan ve devam ettiren Allah'dır. İsa'yı O gönderdi. İsa, dünyevî hayatında O'na duâ etti. İsa, babası Tanrı gibi hayat sahibi bir şahıstır. Öte yandan, Kutsal Ruh da İsa gibi bir şahıstır. Çünkü kuvvetlendirmekte ve rehberlik etmektedir. Bu bakımdan Hıristiyanlar duâ edince, üç ayrı şahsa tapmış olurlar.

(218) Reşit Rıza, Tefsir'el Menar, Kahire, 1954, s. 59; Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Yazdığı Reddiyeler, s. 17'deki 106.dipnota bkz.

İkincisi : Hıristiyanlar, bu üç ayrı şahsın bir varlıkta ve tanrılıkta birleşmiş olduklarına inanırlar. Bir kimse, kulluk edinmede bu üç şahsa kulluk etmiş olur. Meselâ vaftiz, bir ad altındaki bu üç şahsın namına yapılır. Hamd, bir Tanrı nâmına, üçüne olur. "Baba'ya, Oğul'a ve Kutsal Ruh'a hamdolsun. Bütün âlemin başlangıçta, şimdi yaptığı ve sonsuza kadar yapacağı gibi, Amin."

Üçlemede iş bölümü şöyle belirtilmiştir: Baba yaratır, Oğul kurtarır ve Kutsal Ruh takdis eder. Bunları daha ileriki konularda ayrıntılı olarak ele alacağız.

b) Hıristiyanlıkta İbadet

Hıristiyanlıkta ibadet, kiliselerde cemaatla ve papaz nezaretinde olur. Ferdî duâ, oruç da vardır. Kilisenin sembolü "Haç"dır. Hıristiyanlar, çeşitli vesilelerle Haç çıkarırlar. İbadete çağrı, Çan'la olur. İbadetler günlük, haftalık ve yıllık olur.

aa) Günlük İbadet

Önceden günde yedi defa yapılmakta iken, sonraları sabah, akşam olmak üzere ikiye indirilmiştir. Kilise, toplu ibadetleri ferdi ibadetten üstün gördüğü için, mecburi olmasa da

sabah ve akşam ibadeti papaz nezaretinde kilisede yapılır. İbadet saatleri iklime ve hayat şartlarına göre ayarlanır. Bu ibadetlerde, Hıristiyan kutsal kitabından parçalar okunur. Ayrıca ilahiler söylenir.

bb) Haftalık İbadet

Pazar günü yapılır. Sabah ve akşam olmak üzere iki vakte yapılır. Pazar günü yapılan ibadetin Hıristiyanlar için büyük önemi vardır. Her hıristiyan, temiz olarak gelmeğe itina gösterir. Bu ibadete katılmak, Katoliklerde mecburi, diğerlerinde farklıdır. Öyle mezhep vardır ki, senede birkaç defa pazar ibadetine katılmayı yeterli görür. Bunu, kiliseye bağlılığın bir işareti olarak kabul eder. Çünkü her hıristiyan, bir kiliseye kayıtlıdır.

Hıristiyanlıkta pazar gününe verilen önem, bu günün Hz. İsa'nın diriliş günü kabul edilmesinden kaynaklanır. Pazar günü "Ekmek-Şarap Âyini (Evharistiya)" ile İsa'nın manevî vücuduna iştirak edilmiş olunacağına inanılır. Bu ibadet, mutlaka kilisede ve papaz nezaretinde olur.

Pazar ibadetine, Hıristiyan kutsal kitabından parçalar okunur, ilahiler söylenir, duâ edilir ve vaazlar verilir.

cc) Yıllık İbadet

Bayram ve anma günü şeklindedir. Kilise yılı, normal yıldan farklıdır. Bazı bayramların günü sabittir, bazıları her yıl yeniden tespit edilir. Meselâ "Noel" sabittir. Paskalya ise 22 Mart-19 Nisan tarihleri arasında bir pazar günü yapılır. Her sene yeniden tespit edilir. Kilise yılında genellikle dört devre bulunur:

1- Advent devri : İsa'nın doğum gününü hazırlayan dört haftalık bir tevbe zamanı,

2- Noel devri : İsa'nın doğum günü,

3- Büyük Paskalya Oruç hazırlığı,

4- Paskalya devri.

Yıllık İbadetlere birkaç örnek verelim:

Noel : İsa'nın doğumunun hatırasına yapılan bir bayramdır. Katolik, Ortadoks ve Protestan kiliselerinde 25 Aralık'ta, Ermeni kilisesinde 6 Ocak'ta kutlanır. Noel, 24 Aralık akşamı Hıristiyanların kilisede âyinle ve evlerinde yaptıkları kutsal gece eğlencesiyle başlar. 25 Aralık sabahı ise, kilisede şenlikler yapılır. İkinci bayram günü olan 26 Aralık'ta genellikle misafir ağırlanır, ziyafetler verilir, hastaneler ve kimse-siz çocuklar ziyaret edilir.

İlk Noel 336'da Roma'da kutlanılmaya başlandı. Aslında İsa'nın doğum yılı ve günü Hıristiyanlarca kesin olarak bilin-

memekte idi. Fakat Romalılar'ın İran'dan aldıkları Mitra dinindeki ölümsüz Güneş Tanrısı'nın doğum günü bayramını Hıristiyanlar, İsa için kullanmaya başladılar. Bu putperest Roma Bayramı, 21 Aralık-31 Aralık tarihleri arasında kutlanıyordu. Milâdi takvim yılı başlangıcı olan Yılbaşı ile Noel Bayramı'nın bir ilgisi yoktur. Aziz Nikolas'la "Noel Baba"nın bir ilgisi olmadığı gibi, Noel Baba, Noel gecesi çocuklara hediyeler dağıttığına inanılan efsanevî bir kişidir. Gerçek bir şahsiyet değildir. Bugün kutlanan Noel gecesiyle ilgili olarak yapılan çamlı, eğlenceli uygulamalar, dinî olmaktan çıkıp, tamamen folklorik bir mahiyet kazanmıştır.

Paskalya : İbranice "geçiş" anlamına gelen "pesah", Yunanca "paskhalia"dan gelir. Hıristiyanlığın ilk devirlerindeki Yahudi Pesah bayramına denk olan bir bayramdır. O zaman Hıristiyanlar, İsa'nın pazar günü dirilişini her pazar kutlardı. Kilise teşkilatının yerleşmeye başladığı sırada, kiliselerde özel bir Paskalya günü kabul edildi. Paskalya, en büyük Hıristiyan bayramlarından biridir. Paskalya, doğu kilisesi için çok önemlidir. İnsanı ebedî ölümden kurtaracağına inanılan İsa'nın yeniden dirilişi olayının, kilisenin ve her insanın hayatının merkezi sayılmaktadır. Ortadokslar ile Katolikler'in Paskalyaları arasında tarih bakımından fark vardır.

Haç Yortusu : Birbirine dik iki ağaç vb. den meydana gelen şekildir. Hıristiyanlık devresi öncesinde de çeşitli milletlerde Haç sembolü vardı. İsa'nın çarmıh olayından sonra Haç,

Hıristiyanları diğer dinlerin vasıflarından ayıran, onlara ait bir sembol olmuştur. Bu sembol, Hıristiyanlara İsa'nın çarmıhta çektiği acıları ve ölümünü hatırlatır. Bu ânı hatırlamak için Hıristiyanlar (Protestanlar hariç) Haç sembolünü kiliselerinde, mezarlarında, yol kavşaklarında, üzerlerinde bulundururlar. Kostantin zamanında İsa'nın çarmıha gerildiği ağaçlar bulunduğu (326'da) için, bu olayın hatırasına bir bayram başlatılmıştır. Ortadokslar'ın Haçı'nın kolları genellikle birbirine eşitken, Latin Haçı'nın alttaki kolu diğerlerinden uzundur.

Meryemana Günü : Meryem'in günahsızlığı, lekesizliğini, ahlâk ve iffetini tanımak için Roma'da 1477'de başlatılan bir anma günüdür. Advent devresine dahil olduğundan, anılma günü yıldan yıla değişir.

Protestanlık dışında, Katolik ve Ortadoks kiliseleri, Meryem'e büyük saygı duyarlar; O'na özel duâ, bayram ve ilahiler tahsis ederler. İsa gibi Meryem'in de günahsız olduğunu kabul ederler (219).

c) Hıristiyanlıkta Âyinler (Sakrementler)

Kilise mensuplarına İsa tarafından konulduğunu açıkladığı yedi "Sakrement" bildirdi ve onlardan buna uyulmasını istedi. Sakrement, kutsal şey, âyin anlamına gelir. Zamanla sakrementler konusunda ihtilaf çıktı. Kiliseler birbirinden ayrıldıktan sonra, kabul edilen sakrementlerin sayısında görüş ayrılıkları oldu. Katolik ve Ortadokslar yedi sakrement kabul ederken, Gregoryen Ermeniler altı, Protestanlar ise iki tane-sini benimsediler. Ünitaryenler ve Kveykırlar (Quakers) Tanrı ile insan arasında hiçbir şeyi kabul etmedikleri için, bunların hepsini reddederler. Bu sakrementler şunlardır:

1- Vaftiz : Sakrementlerin ilki vaftiz'dir. Vaftiz olmakla hıristiyan olunduğu gibi, bir kiliseden diğerine geçmek de yine vaftizle başlar. Vaftiz âyini Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına yapılır. Hz. İsa tarafından konulduğu kabul edilir. Vaftiz, İsa'nın manevi vücuduna iştirak edişi, Kutsal Ruh'la yeniden doğuşu ifade eder. Asli suçun vaftizle giderilebilineceğine inanılır. Vaftiz, Yunanca "suya batırmak" anlamına gelir. Vaftiz, kilisede yapılır. Kiliseler arasında vaftize uyulması farklıdır. Suyu daldırmak, batırmak, su sepelemek ve su dökmek yollarıyla vaftiz çeşitli şekillerde yapılabilir. Vaftiz yapılacak olanın yaşı kiliselere göre değişmektedir. Genellikle küçük yaşlarda yapılmaktadır. Vaftizsiz ölen, asli suçtan temizlenmediği için, günahkâr ölür.

2- Evharistiya (Ökarist: Ekmek-Şarap Âyini): Bu âyin, Hıristiyanlıkta önemli sakrementlerden ikincisidir. Evharistiya, çarmıha gerilmeden önce Hz. İsa'nın havarilerle yediği son akşam yemeğinin hâtirasıdır. İncillere göre son akşam yemeğinde Hz. İsa, ekmeği böldü, parçaladı; bu benim etimdir, diyerek havarilere verdi. Sonra bir kâse içindeki şarap için, bu benim kanımdır deyip onlara içirdi. Pavlus, bu olayın yorumunu yaptı. Kilise, onu âyin haline getirdi. Önce, senede bir defa yapılırken, sonra her hafta yapılmaya başlandı. Eski hıristiyanlar, Evharistiya'yı bir çeşit kurban olarak gördüler. Bugün de kiliselerde yapılan Evharistiya âyininde verilen ekmek ve şarap, kurban olarak nitelendirilmektedir.

Evharistiya, pazar günü kilisede yapılan bir âyindir. Kiliseler arasında farklı bazı noktalar dışında, genellikle aynı şeyler yapılır.

3- Kontirmasyon (kuvvetlendirme): Vaftiz edilen çocuğun takdis edilmiş bir yağla, vücudunun çeşitli yerlerinin yağlanmasıdır. Vaftiz, âyinin kuvvetlendirilmesidir. Bu sakrement, Doğu kiliselerinde vaftizden hemen sonra, Batı kiliselerinde ise daha sonra yapılır. Vaftizle kontirmasyon arasında yakın bir ilgi bulunduğundan, bunların arka arkaya yapılması tercih edilir.

Yağlanmış çocuk, kilisenin bu iş için ayrılan yerine götürülür. Orada ona kontirmasyon ekmeği yedirilir; yiyemeyecek

durumda ise, dudağına dokundurulur. Böylece kilisenin bir üyesi olmuş olur.

4- Günah i'tirafı: Kaybolan vaftiz inayetini yeniden elde etmek için yapılan âyindir. Günah işleyen, günahlarını i'tiraf eder. Papaz, affetme yetkisine sahip kilise adına, i'tirafta bulunanın günahlarını bağışlar. Kişi, ne kadar günahkâr olursa olsun, pişman olup tevbe ve i'tirafta bulunursa, günahları affolunur; kaybettiği inayeti yeniden kazanır. Bazı durumlarda papaz, kefaret olarak ceza takdir edebilir.

5- Son yağlama: Takdis edilen yağın hem şifa, hem günahların bağışlanması, hem de rahat ölüm için hastalara sürülmesi âyiniidir.

6- Rahip takdisi: Kilise hiyerarşisinin üç üst mertebesinde bulunan diyakos, papaz ve piskopasların takdisi âyiniidir. Bu görevler, sadece tayinle değil, takdis âyiniyle verilir. Takdis, piskopos tarafından yapılır.

7- Nikâh: Katolik kilisesine göre nikâh, İsa ile kilise arasındaki çözüme ruhani münasebetin bir sembolü ve bundan dolayı kutsal bir sakramenttir. Bir âyin olarak evlilik, iki kişinin anlaşmasının kilise tarafından takdis edilmesi ve bu çiftin kilisede mukaddes bir bağla bağlanmasıdır. Evlilik, Tanrı'nın meydana getirdiği bir kurum sayıldığı için, ilk çağlardan beri kutsal sayılmıştır. Evlenme âyinleri genellikle kadının bağlı bulunduğu kilisede yapılır. Katolik ve Ermeni

kiliseleri, boşanmaya kesinlikle izin vermez. Ortadoks kiliselerinden boşanma ise belirli şartlara bağlıdır (220).

4. Kur'ân-ı Kerim'de Hıristiyanlık

a) Kur'ân-ı Kerim Açısından Hz. İsa'nın Allah'ın Kulu ve Rasûlü Oluşu

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğu konusunu ele alır. Hz. İsa'nın kul ve elçilikten başka niteliklerini kabul etmez. Kur'ân-ı Kerim, ısrarla Hz. İsa'nın Allah tarafından bir tebliğci olarak gönderildiğini belirtir. Kur'ân-ı Kerim, bu konuyu şöyle dile getirir:

"Meryam oğlu İsa (şöyle) demişti: Ey İsrailoğulları, ben size Allah'ın peygamberiyim. Benden evvelki Tevrat'ı tasdik edici..." (221) veya "İsrailoğullarına şöyle diyen bir peygamber kılacak..." (222) Yine, Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın ağzından, Rabbinin Allah olduğunu (223) ve İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamber olduğunu, ayrıca Hz. İsa'nın, Allah'ın kulu (224) olduğunu da açıkça zikreder.

(220) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 102-104; Bkz. Ahmet Kahraman, Dinler Tarihi, s. 174; Mehmet Aydın, Osman Cılacı, a.g.e., s. 88

(221) es-Saff, 6; Bkz. Meryem, 30

(222) Al-i İmran, 49

(223) Al-i İmran, 51

(224) en-Nisâ, 172; Al-i İmran, 79

Hız. İsa'nın peygamber ve kul olduğunu Mevdudî "Tefhîm"inde şöyle açıklar: Bütün peygamberler gibi Hız. İsa'nın da öğrettikleri şu üç esasa dayanır:

1- İnsanların boyun eğip teslim olması gereken en yüce otorite, sadece Allah'dır.

2- Bu yüce gücün temsilcisi olarak peygambere de kayıtsız şartsız itaat edilmelidir.

3- Kanunlar yapma, haram ve helalleri tayin etme yetkisi sadece Allah'a aittir.

Bu da gösteriyor ki, bütün peygamberlerin aynı amaçla geldiğini, Hız. İsa'nın da bir peygamber olarak diğer peygamberlerden farklı olmadığı bir gerçektir. Bugün elimizdeki İncillerin hiçbirisi Kur'ân-ı Kerim'deki gibi açık ve seçik Hız. İsa'nın peygamberliğini ve görevini açıklamamaktadır. Yine de bu İncillerde Hız. İsa'nın peygamberliği ve görevleri, oraya buraya serpiştirilmiş halde rastlanmaktadır. Meselâ; "Başkahinler ve Ferisiler onun meselelerini işitince, kendileri için söylediğini anladılar. Ve onu tutmak istedilerse de, halktan korkular, çünkü onlar İsa'yı peygamber sayarlardı." (225) Burada Hız. İsa'ya o dönemde inananlar "Allah'ın oğlu" değil, bir pey-

(225) Matta XXI, 45-46; Bkz. Matta XXIII, 8, 9; XXIV, 36; XXV, 39; XXVII, 7-8; Yuhanna XIV, 15-16; XV, 26-27; XV, 5-9; XVI, 12-14

gamber olarak kabul ediyorlardı (226).

Görüldüğü gibi Hz. İsa (a.s), Hıristiyanların dediği gibi Allah'ın oğlu değil, diğer peygamberler gibi bir peygamber ve Allah'ın diğer kulları gibi bir kuldur. Kur'ân-ı Kerim bunu açık ve seçik olarak ortaya koyup Hıristiyanların fikirlerini çürütmüştür. Yine Kur'ân-ı Kerim, Müslümanlara Hz. İsa'ya, Allah'ın bir kulu ve resûlü olarak iman etmelerini açıklar.

b) Kur'ân-ı Kerim Açısından Keffaret Problemi ve Çarmıh Hadisesi

Hz. İsa'nın beşeriyetin günahlarına "keffaret" olarak gelmiş olması ve bunun için "çarmıh"a gerilmesi, Hıristiyan ilahiyatının çok önemli inanç ilkelerinden birisidir. İnciller İsa'nın, Baba'nın nezdinde yegane şefaatçi olduğunu (227) ve O'nun bütün beşeriyetin günahlarına keffaret olarak geldiğini haber verir (228).

Allah, bizi sevdiği için günahlarımıza keffaret olarak,

(226) Muhammed Takıyyü'd-Din el-Hilali, Hz. İsa(a.s) İnsandır, Allah Değildir, Çev. Osman Cılacı, İstanbul, 1977, s. 9-15; Bkz. Mehmet Aydın, Redd-yeler, s. 149-157

(227) I. Yuhanna II, 1

(228) I. Yunanna II, 2

oğlunu gönderdi (229) şeklindeki Yuhanna'nın ifadesi, daha sonra Hıristiyan konsillerinde iman ilkesi olarak kabul edilmiştir.

Hıristiyan ilahiyatına göre, beşeriyeti bu yükten kurtarmak için Allah'ın oğlu İsa gelmiş, İnsanlık için geçerli kanunlara riayet etmiştir (230). Fakat onda, bizdeki günah yükü yoktur. Çünkü onun günahının gücü kırılmıştır. Böylece o, günahsız olarak kalmıştır (231). Neticede İsa(a.s), insanlık için bir keffaret olarak kurban olmuş ve onun şahsında beşerin boynundaki "günah yükü" asli suç kaldırılmıştır. Beşeriyetin Adem(a.s)'dan beri sırtında taşıdığı günahı, kendi canıyla ödeyen İsa Mesih, çarmıha gerilmiş (232), gömülmüş ve sonra da diriltilerek (233) görevini tamamlamış ve Allah'ın sağına oturmuştur (234).

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini "Asli Suç" unsurunu reddetmektedir. Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın öldürülmesi ve Haç'a gerilmesi konusunda şöyle demektedir:

(229) I. Yuhanna IV, 4

(230) Momalılara, VIII, 3; Galatyalılara, IV, 4

(231) II. Korintos V, 21; Romalılara, VIII, 3

(232) Matta XXVII, 54-50; Markos XV, 25; Luka XXIII, 46; Yuhanna XIX, 18; İsa'nın ölümü için bkz. Matta XVII, 23; XX, 19; XXVII, 1-11; Markos, XVI, 9-15; Luka XXIV, 36-47; Yuhanna XX, 17; Romalılara VI, 8

(233) I. Korintos XV, 3-4

(234) Markos, XVI, 19

"Biz, Allah'ın peygamberi olan Meryem'in oğul İsa'yı öldürdük, demeleri sebebiyle kendilerini lanetledik, rahmetimizden kovduk. Halbuki onlar, İsa'yı öldürmediler ve asmadılar. Fakat kendilerine bir benzetme yapıldı. Esasen İsa'nın katli hakkında kendileri de ihtilafa düşüp kesin bir şüphe içindedirler. Onların bu öldürme hadisesine ait bir bilgileri yoktur. Ancak kuru bir zan peşindedirler. Onu gerçekten öldürmemişlerdir." (235)

Görüldüğü gibi Hz. İsa'nın öldürülme meselesini Kur'ân-ı Kerim kabul etmemektedir. Yine Kur'ân, bu olaya bir açıklık getirir. Çarmıha gerilen Hz. İsa değil, İsa'ya benzetilmiş biridir (236).

Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini, Allah'a yükseldiğini (237) açıklarken, bu konuda Hıristiyanların fazla bilgilerinin olmadıklarını ve aralarında ihtilafa düştüklerini de belirtir (238).

(235) en-Nisâ, 157

(236) en-Nisâ, 157

(237) en-Nisâ, 158

(238) en-Nisâ, 157; Ayrıca bkz. İslâm Peygamberi, c.I, s. 452; M.Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.III, s. 1516-1517; Tefsir-i Kebir, c.III, s. 400-408; Mevdudî, Tefhimü'l-Kur'ân, c.I, s. 380-381; Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler, s. 16-17; Hıristiyanlar Üzerine Konferanslar, s. 44-45; İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, c.I, s. 362

c) Kur'ân-ı Kerim Açısından İncillerdeki
Tahrif Belirtileri

İncil, daha geniş manâsıyla "Yeni Ahid" birçok bölümden meydana gelmiştir ve Hıristiyanların kutsal kitabıdır. Esas itibariyle İncil denince, Hz. İsa'nın havarilerine isnad edilen ilk dört (239) kitap anlaşılırsa da, bütün bölümleriyle birlikte Yeni Ahid'in tümüne de İncil adı verilir.

Kur'ân-ı Kerim, peygamberler vasıtasıyla gönderilen eski kitaplardan bahseder ve müslümanların bu kitaplara inanmalarını emreder (240).

Kur'ân-ı Kerim, Hıristiyanları kutsal kitaplarını tahrif etmekle suçlar. Kur'ân aynı ithamı Yahudilere de yapmıştı (241). Kur'ân-ı Kerim'in bu suçlamalarına göre, Hz. İsa'nın kendilerine tebliğ ettiği "Mesih Allah'ın oğludur" gibi sözleri, Hıristiyanlar kendi ağızlarıyla uydurmuşlar (242) ve "Meryem oğlu Mesih"i de kendilerine Allah'dan başka Rab edinmişlerdir (243). Yine Kur'ân-ı Kerim, mevcut Hıristiyanların Hz. İsa'nın getirdiği İncil'le hiç bir alakalarının olmadığını

(239) Matta İncili, Luka İncili, Markos İncili, Yuhanna İncili

(240) en-Nisâ, 136

(241) el-Bakara, 75, 79, 85; Al-i İmran, 78

(242) et-Tevbe, 30

(243) et-Tevbe, 31

nı (244) açıklamaktadır. Ayrıca gerek Yahudi bilginlerinin ve gerekse Hıristiyan rahiplerinin menfaat temini için, Allah'tan kendilerine indirilmiş olan kitapların hükümlerini değiştirdiklerini, Kur'ân-ı Kerim açık ve seçik olarak ortaya koymaktadır (245).

Kur'ân-ı Kerim'in, Hıristiyanlara karşı yönelmiş olduğu tahrif, tebdil ve tağyir isnadı, zımmen Hz. Peygamber'in tebsirâtı konusunda da geçerlidir. Kur'ân, bizzat Hz. İsa'nın kendi lisanıyla İsrailoğullarına Tevrat'ın tasdikçisi ve kendinden sonra ismi "Ahmed" (Muhammed" olan bir peygamberin müjdecisi olarak geldiğini haber verir (246). Yine İncil'de isim ve sıfatı yazılı olan bu ümmi Nebi'ye tabi olan Hıristiyan ve Yahudiler övülür (247).

Böylece Kur'ân-ı Kerim'e göre mevcut İncillerde, Hz. İsa'nın haber verdiği "Ahmed" (Muhammed) Peygamber'in isminin bulunması zaruridir. Hıristiyanların ise, böyle bir ismin bulunmadığını iddia etmeleri, mevcut İncillerin tahrifinin bir neticesi olduğu anlamını doğrudan doğruya çıkaracaktır(248).

(244) el-Maide, 68

(245) et-Tevbe, 34

(246) es-Saff, 6

(247) el-A'raf, 157

(248) Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 17-18; Bkz. Jacques Jomier, Tevrat, İncil ve Kur'ân, Çev. Sakıb Yıldız, İstanbul, 1974, s. 65-74; M. Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, s. 24-42

Tetkik edildiği zaman İncil'de birçok tenakuzların bulunduğu göze çarpar. Bu çelişkiler mevcut İncillerin, Allah'ın vahyi olmadıklarını isbat eder.

Bu çelişkilere birkaç misâl verelim:

1- Matta (3/3-17)'den, Markos (1/9-12)'den, Luka (3/21-22 ve 4/1)'den anlaşıldığına göre; Hz. İsa, Yahya tarafından vaftiz edildi. Ve bu vaftizden sonra onun yanından derhal veya aynı gün ayrılmıştır (249). Fakat Yuhanna İncili ise herhangi bir vaftizden bahsetmez.

2- Yuhanna (4/3 ve 43-45)'den anladığımızı göre; Hz. İsa'nın asıl memleketi Yahûdiye idi. Matta (13/54-58), Luka (4/29) ve Markos (6/4) Hz. İsa'nın memleketinin Yahûdiye değil, Galile olduğunu söyler.

3- Yuhanna'nın (3/22-26 ve 4/1-3)'in bize anlattığına göre; Hz. İsa, Hz. Yahya hapse atılmadan önce tebliğ vazifesine başlamıştır. Fakat Matta (4/12-17) ve Markos (1/14-15) ise Hz. İsa'nın, Hz. yahya'nın hapse atılmasından sonu

ladığını nakledeleler.

4- Luka (3/23)'e göre; Hz. meryem'in kocası Yusuf, Heli'nin oğludur. Halbuki Matta (1/16)'ya göre Yusuf, Yakub'un oğludur.

(249) Beşiruddin Mahmud Ahmed Mirza, Kur'an-ı Kerim'in Tetkikine Giriş, Çev. Şinasi Siber, Ankara, 1960, s. 45

5- Luka'nın (24/21, 29, 36, 51) ifadesine göre Hz. İsa, ölümler arasından kalktığı gün ve ertesi gün veya ertesi gece kaldırılmıştır. Rasüllerin işlerine göre (113). Hz. İsa, ölümler arasından kalktıktan kırk gün sonra göğe kaldırılmıştır (250).

d) Günah Çıkarma Olayı

Katoliklerde, eski ve imtiyazlı olan günah çıkarma müessesesi, iptidai şeklinden epey uzaklaşmış halde duruyor. İşte günah çıkarmada kullanılan resmî terimler:

"Kâdir olan Tanrı'ya, hâlâ bakire olan mes'ut Meryem'e, Mikail'e, Saint Jean-Baptiste'e, havarilerden Saint Pierre ve Saint Paul'a, bütün azizlere (ve siz pederime), i'tiraf ederim ki ben düşünceyle, sözlerle, hareket ve unutkanlıklarla çok günah işledim. Bu benim hatam, bu benim hatam, bu benim hatamdır. Bunun içindir ki hâlâ bakire olan mes'ut Meryem'e, Mikail'e, Saint-Jean-baptiste'e, havarilerden Saint Pierre ve Saint Paul'a, bütün azizlere (ve siz pederime) benim için Tanrımıza duâ etmeniz için yalvarıyorum. Herşeye kâdir olan Tanrı, bizi bağışlasın, günahlarımızı affetsin ve bizi ebedî hayata yöneltsin. Amin. Kâdir ve bağışlayıcı olan Tanrı, bütün günahlarımız

(250) Bişuriddin Mahmud Ahmed, a.g.e., s. 53; Bkz. Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 172-216

için bize af ve bağışlamasını versin. Amin. Tanrım, sana karşı gelmekten büyük bir pişmanlık içerisindeyim. Çünkü sen sonsuzca iyi, sonsuzca sevgilisin ve günah hoşuna gitmez. Senin mukaddes rahmetine güvenerek, bir daha sana karşı gelmemeye karar ve tevbe ettim."

Bu pişmanlık yakarışından sonra papaz şöyle der:

"Baba'nın, Oğul'un ve Mukaddes Ruh'un adına günahlarını affettim." (251)

Yukarıdaki sözlerle, adamların, kadınların ve meleklerin uluhiyyette ortak koşulduğu görülmektedir. Papaza gelince, o, ilâhi affın ümidini vererek günahkârı teselli etmesi gerekir, affetmesi değil; zira af yetkisi tamamen kalblerimizin surlarını bilen Tanrı'ya aittir.

İslâm dini böyle bir olaya karşıdır. İslâm dininde böyle bir müessese yoktur. İslâm dininde şefaât vardır. Kur'ân-ı Kerim, yapılan suçun tamiri, affı için sadaka vermeye ve yalnız Allah'dan af dileme ilkesini getirmiştir (252). İslâm, doğru-
dan doğruya, aracısız ve formalitesiz olarak Allah'dan istenen aftan başka af dileme şeklini reddetmiştir.

(251) İhsan Süreyya Sırma, İslâmiyet ve Hıristiyanlık, s. 31-32

(252) en-Nisâ, 64; el-Mücadele, 12; Bkz. Albert M. Besnard ve Arkadaşları, Hıristiyan İlahiyatı, Çev. Mehmet Aydın, Konya, 1983, s. 106-108

e) Teslis ve Unsurları

Hıristiyanlıktaki "teslis" inancına, Hıristiyanlığın Kutsal Kitab'ından nakiller yaparak gidelim:

"Kelam başlangıçta var idi ve kelam Allah nezdinde idi. Ve kelam Allah'dı. Herşey O'nunla oldu. Ve olmuş olanlardan hiçbir şey onsuz olmadı." (253)

"Ve kelam beden olup inayet ve hakikatle dolu olarak aramızda sakin oldu. Ve biz onun izzetini Baba'nın biricik Oğlu'nun izzeki olarak gördük." (254)

"İmdi, siz gidip bütün milletleri şakird edin, onları Baba ve Oğul ve Ruh'u'l Kudüs ismi ile vaftiz eyleyin." (255)

"Nasıl ki, Ey Baba, Sen bendesin ve Ben de Sen'deyim, onlar da Biz'de olsunlar da Ben'i, Sen gönderdiğine dünya iman etsin." (256)

"Hıristiyan "teslis" doktrininin ana kaynağı olarak gösterilen bu metinlerde, esasen açıkça bir "Trinité" (Üçleme) lafzı görülmez. Fakat ikinci asırdan sonra gerek felsefesi ve İskenderiye'de gelişen Yeni-Eflatuncu görüşlerin tesiri

(253) Yuhanna I, 1-3

(254) Yuhanna I, 14

(255) Matta XXVIII, 19; II. Korintoslulara XIII, 13

(256) Yuhanna XVII, 21

altında Hıristiyan ilahiyatının aldığı şekil içinde teslis'in doğmasına büyük etkisi vardır. Bu kitabı, metinlerden hareketle, Yahudi Monoteizmiyle aynı şekilde ilah olan üç uknum (asıl esas) un uzlaştırılması hedefine gidilmiş ve Miladi 325'de İznik'te toplanan konsilde resme "Teslis Doktrini" ortaya konmuş, Aziz Augustin tarafından da doktrin tamamlanmıştır. Böylece "Teslis Doğması" bütün Hıristiyan cemaatlerinin inancının temeli olmuştur (257).

"İznik Dinsel İlkeri" adı altında Althanase'in kaleme aldığı Kredo'da (Amentü) bilhassa teslis'in ilk iki unsuru vuzuha kavuşmuştur. Kredo'da inanılan Baba ilâhtır ve her şeyin yaratıcısıdır. Mesih ise Allah'ın Oğlu'dur. Sadece Baba'dan doğmuştur. Böylece O da Baba'nın cevherinden hak ilâhtır. buna rağmen Oğul, yaratılmış değildir. Yerde ve gökte olan bütün şeyler, oğul ile mevcut bulmuştur. O, biz insanların kurtuluşu için gökten inmiştir. Cesetlenip insan olmuştur. Miladi 381'de toplanan İkinci Genel Konsil'de, teslisin üçüncü unsuru olan Ruhü'l-Kudüs'ün, Baba ve Oğul'la aynı cevherden olduğunu ve üçünün de uluhiyet bakımından aynı seviyede olduğunu ilân etmiştir.

İkinci Genel Konsil'den sonra "Teslis İnancı"nın resmen kabul edildiği ve bunun dışındaki düşüncü şekillerinin "Rafizî" olarak kabul edildiğini görüyoruz. Fakat "Teslis"in resmî

(257) Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 113

kilisece kabulü ve unsurlarının beyanı, Hıristiyanlık dünyası-
sındaki ihtilafların sonunu getirmedi. Yine konsiller toplan-
dı. Yeni yeni itizaller vuku buldu. Dördüncü Milâdî asırda
resmen açıklanan "Teslis Doktrini"ni, resmî Hıristiyanlık daima
korumuştur. Böylece Hıristiyanlık "Üçte Bir, Bir'de Üç" ilâh
sistemini sürekli muhafaza etmiştir (258).

Hıristiyanlıktaki teslis'in unsurları, "Baba-Oğul-Ruhu'l-
Kudüs"den meydana gelmektedir (259). Şimdi bunları tek tek
görelim:

Baba = Allah

Teslis'in birinci ve asıl rüknü olan Baba, Hıristiyan-
lıkta Allah olarak tasavvur edilir. Bu tasavvur içinde Allah,
en mükemmeldir ve sonsuz saf bir ruhtur. O, herşeyin yaratıcı-
sı ve sahibidir (260). Baba'ya ruhta ve hakikatte tapınmak
gerekir. Bu tapınmayı bizzat isteyen Baba'dır (261). Aslında
Ruh olan Allah'ı (262) kimse görmemiştir. Baba'nın kucığında
olan biricik Oğul, kendisi O'nu bildirmiştir (263). Hattâ Baba
ismini bizzat veren İsa olmuştur. İsa, talebelerine öğrettiği

(258) Mehmet Aydın, Osman Cılacı, a.g.e., s. 81; Bkz. G. Weter, Histoire des
Sectes Chretiennes, paris, 1950, s. 49-52; H. Lietzmann, Histoire de
L'Englise Ancienne, Paris, 1937, c.II, s.110; Dinler Tarihi Ansiklope-
disi, İstanbul, 1975, c.II, s. 272; Şehristani, el-Milel ve'n-Nihal,
c.II, s. 61-62; Muhammedü'l-Behiy, İslâmı Düşüncesinin İlahi Tarafı, Çev.
Fuat Sezgin, İstanbul, 1948, s. 88-92

(259) Matta XXVIII, 19

(260) G. Descuffi, Hıristiyan Dini, İzmir, 1955, s. 11-12

(261) Yuhanna IV, 23-24

(262) Yuhanna IV, 24

bir duâda; "Ey göklerde olan Babamız, ismin mukaddes olsun; melekutun gelsin. Gökte olduğu gibi yerde de Sen'in iraden olsun" demiştir (264). Bu inanca göre, Baba = Allah, göktedir (265).

Allah'ın özü sevgidir. Allah bu sevgiyi biricik oğlu İsa'yı, insanları günahattan kurtarmak için dünyaya göndermekle göstermiştir. Allah'ın özü, baba Allah, Oğul Allah ve Kutsal Ruh Allah olarak görünürse de, yine O birdir (266).

Oğul = Allah'ın Oğlu = Rab İsa

"İznik Dinsel İlkeleri" içinde Teslis'in ikinci unsuru olarak kabul edilen Oğul=Allah'ın Oğlu=Rab İsa da Baba'nın cevherinden kabul edilerek Hakk ilâh sayılmıştır. Yerde ve gökte vücut bulan bütün şeylerin, Allah'ın Oğlu, Rab İsa tarafından yaratıldığı kabul edilmiş ve insanların kurtuluşu için gökten indiği ilân edilmiştir (267). Allah'ın Oğlu rab İsa hakkındaki Hıristiyanlığın ikinci uknum üzerinde kendilerini destekler mahiyette gösterdikleri İncil metinlerine bakalım:

Hıristiyan Kitab-ı Mukaddes'inde "Allah'ın Oğlu" tabiri çeşitli şekillerde geçmektedir: Bir yerde İsa için "Sevgili

(264) Matta VI, 9-10; Luka XI, 2

(265) Markos XVI, 19; Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 116

(266) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 150

(267) Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 117

oğlum" (268) denirken, bir başka yerde "Sen Hayy olan Allah'ın oğlu Mesih'sin" (269) denmiştir. Yine başka yerde; "Baba'nın kucağında biricik oğul" (270) tabiri kullanılmıştır. Pavlus ise, "Rab İsa ile Babasının" aynı seviyede taziz edilmesini ister (271). Yine "İsa'yı Allah'ın kendi oğlu" olarak (272) ve "Başkahinimiz Allah'ın oğlu İsa" diyerek (273) niteler. Yuhanna ise "Allah'ın oğlu İsa'nın günahlarımıza keffaret olarak" geldiğini belirtir (274) ve "İsa'nın Allah'ın oğlu olarak kabulünü "teşvik eder" (275).

Hıristiyanlıkta İsa, insan şeklinde bir ilâhtır. Allah, İsa'da bedenleşmiştir. Baba Allah, insanlara sevgi ve merhametini gösterebilmek için, İsa Mesih suretinde yaklaşmış ve aralarında yaşamıştır. Böylece Allah'ın inayeti, insanlara İsa Mesih vasıtasıyla erişmiştir. İsa'ya tapınmak, ona kul olmak, Baba Allah ile temas kurmaktır. Çünkü O, Baba ile aynı cehdedir ve Baba gibi mükemmeldir. O, gerçek Allah'dır. Çünkü Allah'ın oğludur. O, aynı zamanda gerçek insandır (276).

(268) Matta III, 17; XVII, 5; Markos I, 11; Luka IX, 35

(269) Matta XVI, 16; Markos III, 11

(270) Yuhanna I, 18; III, 16

(271) Pavlus'un Romalılara Mektubu, XV, 6

(272) İbranilere Mektub, I, 2

(273) İbranilere Mektub, IV, 14

(274) Yuhanna I. Mektub, IV, 10

(275) Yuhanna I. Mektub, IV, 15; Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 117; Bkz. Histoire des Sectes Chrétinnes, s. 52; Histoire de L'Eglise, c.II, s.110

(276) Günay Tümer, Osman Cılacı, a.g.e., s. 151

Ruhu'l-Kudüs = Kutsal Ruh = Allah'ın Mukaddes Ruh

Teslis inancının üçüncü unsuru "Ruhu'l-Kudüs"dür. İznik Konsili'nde resmen kabul edilen Ruhu'l-Kudüs'ün Milâdî 381'de İstanbul'da toplanan ikinci Konsil'de, Baba ve Oğul'la aynı cevherden olduğu kabul edilerek aynı seviyede ilah olduğu ilân edilmiştir.

İznik Konsili'nden itibaren Teslis'in bilhassa ikinci uknumu üzerinde, birçok ihtilaf olmuş ve bunun halli için birçok konsil daha toplanmıştır. Ancak IX. asrın ortalarında "Ruhu'l-Kudüs"ün çıktığı yer konusunda ihtilaf alevlenmiş ve bu konuda çok şiddetli tartışmalar başlamıştır. Neticede Miladi 869'da İstanbul'da bir konsil toplanmış ve şu kararları almıştır:

1- Ruhu'l-Kudüs, Baba ve Oğul'dan neş'et etmiştir.

2- Hıristiyanlık inancıyla ilgili hüküm mercii, Roma Kilisesi'dir.

3- Roma Kilisesi'nin aldığı kararlar, bütün hıristiyanlar için geçerlidir (277).

Böylece resmi kilise, "Ruhu'l-Kudüs"ün hem Baba'dan, hem de Oğul'dan çıktığını resmen ilân etmiştir.

(277) Muhammed Cabir Abdu'l-Ali, ei-Hıyni, Diraset İslâmiyye Fi'l-Akaid ve'l-Edyan, Mısır, 1971, s. 247

"Milâdî 869'da İstanbul Konsili'nde "Aforoz" edilen Patrik Photius, 10 yıl sonra İstanbul'da M.879'da yeni bir konsil toplamış ve bu konsilde "Ruhu'l-Kudüs"ün sadece Baba'dan doğduğunu kabul etmişti. Böylece M.869 konsiline "Latin Batı Konsili", M.879 Konsili'ne de "Yunan Şark Konsili" denmişti. Bundan böyle "Lâtin Batı Kilisesi"ni, Roma Kilisesi temsil edecektir. Yunan Kilisesi ise, "Şark Kilisesi"ni temsil edecektir. Bunlardan birinciye "Roma Katolik Kilisesi", ikinciye "Rum Ortadoks Kilisesi" denir (278).

İncillerde de teslisin üçüncü unsuru olan Ruhu'l-Kudüs'e birtakım kutsiyetlerin izafe edildiğini görüyoruz. Meryem'i cinsi birleşme olmadan gebe bırakan Ruhu'l-Kudüs'tür (279).

Ruhu'l-Kudüs'ün sembolü, beyaz güvercindir. Kutsal Ruh, vaftiz ile insana gelir; Baba'dan çıkan, Oğul'da bütün doluluğu ile duran ve Oğul'dan insanlara verilen Ruh Allah'dır. Kili-seyi hatalardan korur, iyi düşünceler verir. Tevbe, duâ ve niyaz öğretir. Yine Kutsal Ruh, azizlere ve iyilere peygamberlerin ve havarilerin seslerini ilham eder (280).

(278) Mehmet Aydın, Osman Cılacı, a.g.e., s. 82

(279) Mehmet Aydın, Osman Cılacı, a.g.e., s. 82

(280) Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 94; Bkz. Mehmet Aydın, Red-diyeler, s. 118; M. Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, s. 194-198, 224-253; Albert M. Besnard ve Arkadaşları, Hıristiyan İlahiyatı Çev. Mehmet Aydın, s. 64-68

Netice olarak diyebiliriz ki; Baba Allah, yaratıcı; İsa Mesih kurtarıcı ve Kutsal Ruh da takdis edicidir.

f) Kur'ân Açısından Teslis

Kur'ân-ı Kerim'in önemle üzerinde durduğu konulardan biri de Hz. İsa'nın uluhiyetinin reddidir. Dolayısıyla bu, Hıristiyan Teslisi'nin reddi demektir. Kur'ân-ı Kerim bu konuda "Allah, ancak Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kâfir olduklarını (281), halbuki İsa'nın "Ey İsrailoğulları, Rabbin ve Rab-bimiz olan Allah'a kulluk edin, kim Allah'a ortak koşarsa, muhakkak Allah ona cenneti haram eder, varacağı yer ateştir, zulmedenlerin yardımcıları yoktur." dediğini haber verir (282). Yine Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın uluhiyetini red sadedinde ona uluhiyet isnad edenlerin mutlak kâfirlikleri yanında, Allah güç ve kuretni de tanımadıklarını ve İsa'yı veya anesini yok ettiği zaman kimsenin Allah'dan birşey kurtaramayacağını (283) İsa'ya isnad edenlere bildirir.

Hız İsa, babasız dünyaya geldiği için çoğunlukla "Allah'ın kelimesi" diye anılır. Allah, Hz. Meryem'in hiçbir erkek dokunmadan hamile kalmasını emretmiş ve Hz. meryem de

(281) el-Maide, 72

(282) el-Maide, 22

(283) el-Maide, 17

Hız. İsa'ya hamile kalmıştır. Başlangıçta Hıristiyanlara Hız. İsa'nın Allah'ın emri (kelimesi) ibe babasız dünyaya geldiği söylenmişti. Fakat onlar yine de Yunan felsefesinden etkilendikleri için "kelime"yi (emir), "ilâhi kelâm" anlamında kabul ettiler. Daha sonra "ilâhi kelâmı", "Logas"a çevirdiler. Daha sonra da Hız. İsa'nının ilâhlığı inancını savunan batıl Logas doktrini kurdular. Bu şekilde Allah'ın kendisini veya kendi sıfatını Hız. İsa'nın kişiliğine tezahür ettirdiğine inanmaya başladılar (284).

Kur'ân-ı Kerim'de Hız. İsa için; "Allah'dan bir ruh"(285), "Kutsal ruh"(286) tabirleri kullanılmaktadır. Bunlardan maksad, Allah'ın Hız. İsa'yı yüksek ahlâkî faziletlere ve mükemmel bir hak sezgisine sahip ve tüm kötülüklerden uzak, kutsal bir ruhla techiz ettiği anlamındadır. Hıristiyanlara bu öğretilmiş olmasına rağmen, onlar yine aşırı giderek; "Allah'dan bir ruh"u "Allah'ın ruhu" diye değiştirdiler ve "Kutsal Ruh"un anlamını Hız. İsa'ya hülûl eden, "Allah'ın kendi ruhu" diye saptırdılar. Dinde yaptıkları bu tahrif "Üçlü doktrin" inancına neden oldu. Üçün birliği, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bir tek Tanrı'da birleşmesi inancı doğdu.

"Allah'dan bir ruh" ifadesini Matta incilindeki ifadesi-

(284) Bkz. Yuhanna I, 14

(285) el-maide, 171

(286) el-Bakara, 253

nin tersine, "Allah'ın ruhu (Kutsal ruh)" diye değiştirdiler. Oysa Matta'da (287) "Meryem'de hasıl olan şey Kutsal Ruh'tan idi" ifadesi geçiyordu. Yani Kutsal Ruh'un kendisi değildi. "Hz. İsa, sadece Allah'dan bir ruh olduğuna ve O'nun ilâhlıkta bir payı olmadığına sınırları aşmayın ve sadece Allah'a inanıp Hz. İsa dahil bütün rasllere inanın." Hz. İsa'nın öğrettiği gerçek de budur ve gerçek Hıristiyanlar da buna inanmalıdır.

Kur'ân-ı Kerim, Hıristiyanları "Üçün birliği"ne (Teslise) inandıkları için eleştiriyor ve onları haddi aşmakla suçluyor. Fakat Hıristiyanlar, haddi aşmaktan geri kalmayıp Hz. İsa ile Allah arasındaki ilişkiyi normalde Baba-oğul ilişkisine benzettiler (288).

Böylece Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa'nın uluhiyetini reddetmekte ve Hıristiyanları haddi aşmakla suçlamaktadır. Yine Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın ağzından annesinin uluhiyetini şöyle reddeder:

"Hatırla ki kıyamet gününde Allah şöyle buyuracak: Ey Meryem oğlu İsa, Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edin diye insanlara sen mi söyledin ? İsa: Seni tenzih ederim. Hakk olmayan sözü söylemek bana yakışmaz. Syledimse muhakkak onu bilirsin, fakat ben, senin katında olanı bilmem.

(287) matta I, 20

(288) Mevdudî, Tefhimu'l-kur'ân, c.I, s. 387-388

Şüphesiz ki sen, gaibleri kemal üzere bilensin." (289)

Böylece Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa'nın bu soruya; "Sen bana ne emrettinse ben kendilerine ondan başkasını söylemedim" (290) diyerek cevap verdiği beyan edilir.

Kur'ân-ı Kerim, Hıristiyanları Hz. İsa ve Ruhü'l-Kudüs fikirlerinden sonra Hz. Meryem'i de ibadet edilecek bir nesne haline getirmiş olmalarından dolayı da bunları yargılamaktadır. Hıristiyanlar, her ne kadar Kitab-ı Mukaddes'de yok ise de Hz. Meryem hakkında da haddi aştılar. O'na "Allah'ın Annesi" dediler. İ.S.431 Efes Konsili'nde bu tabiri kullandılar. Sonuç olarak, "Meryem'e tapıcılık" fikri gelişti. Kiliselere heykelleri dikilip resimleri yapıldı. Böylece Meryem konusunda da Kur'ân, bunları uyarmakta ve doğru yola çağırmaktadır (291).

Kur'ân-ı Kerim Hıristiyanlara, dınlerinde taşkınlık etmemelerini ve "İsa Allah'ın oğludur" gibi sözler söylememelerini ikaz eder (292). Ayrıca Hıristiyanların "Mesih Allah'ın oğludur" gibi sözlerini de ancak kendilerinin uydurmuş olduğu sözler olarak gösterilir (293).

(289) el-Maide, 116; Bkz. M.Hamdi Yazır, a.g.e., c.III, s. 1852; et-Taberi, Camiu'l-Beyan, c.VI, s. 468

(290) el-Maide, 117

(291) Mevdudî, Tefhimu'l-Kur'ân, c.I, s. 457; Bkz. Seyyid Kutub, Fizılal-il Kur'ân, c.IV, s. 500-503; İbni Kesir Tercümesi, c.VI, s. 2532-2536

(292) en-nisa, 171

(293) et-Tevbe, 9

Yine Kur'ân-ı Kerim şiddetle, Hıristiyan 'Teslisi'ni red mahiyetinde; "Allah, üç ilâhdan üçüncüsüdür" (294) diyenleri de kâfir olarak telakki eder. Hıristiyanları "Teslis"den vazgeçerek Allah'a ve Rasûlüne imana çağırır (295).

-
- (294) el-Maide, 73; Bkz. M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c.III, s.1773; İbni Kesir Tercümesi, c.VI, s. 2060-2068
- (295) en-Nisa, 171; Bkz. Mehmet Aydın, Reddiyeler, s. 128-130; İbni Teymiye, el-Cevabu's Sahih Li'men Bedele Dine'l Mesih, Mısır, 1905, c.II, s. 246-254

SONUÇ

Araştırmamın Birinci Bölüm'ünde; "Kur'ân-ı Kerim'de İlâhî Olmayan Dinler" başlığı altında Sabîlik, Müşriklik ve Mecûsîlik dinleri incelenmiştir. Bunlardan Sabîlik, Kur'ân-ı Kerim'de geçmekte fakat, ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmemektedir. Sabîlik, tarihi itibariyle Milâd'dan önceki asırlara dayanan çok eski bir dindir. Aslında ilâhî bir din olmakla birlikte, zamanla tahrif edilerek bu vasfını kaybetmiştir. Kur'ân Sabîliği, Yahudîlik ve Hıristiyanlık'tan sonra zikretmektedir. Bugün Sabîliğin aslından herhangi bir şeyin kaldığını söylemek oldukça zordur. Ancak bunun kendilerine Sabî denilenler Putperestlik, Hıristiyanlık ve Yahudilik'ten alınarak ve başka kalıplara sokularak değiştirilmiş inançları yaşamaktadır. Sabîler başlıca iki grupta toplanmaktadırlar. Bunlar Harran ve Betayih sabîleri'dir.

Çalışmamızda Kur'ân'ın bu gruptan Harran ve Betayih Sabîleri'nden hangisini kastedtiğini tespit etmeye çalıştık.

Harran Sabîleri ile Betayih (Mandeenler) Sabîleri arasında çok fark vardır. Hattâ çeşitli kaynaklar, bunların

menşeylerinin de ayrı olduğunu söyler. Kur'ân'ın bahsettiği Betayih sabîleri'dir.

Betayih Sabîleri, Güney Irak'ta yaşayıp eski Sabîî ibadet ve geleneklerinin büyük bir kısmına uyarlar. Bunlar Hz. yahya ve Hz. Şit'e intisap etmişlerdir. Bu peygamberlere, Allah'ın Kitap indirdiğine, bu Kitap'ın da kendi kitapları olduğuna inanırlar. Ebu hanife de bu Sabîiler için "Ehl-i Kitap" muamelesi yapılmasına, kestiklerinin yenilmesine, kadınlarının nikâh edilmesine cevaz verir.

Harran Sabîileri, harran civarında yaşamış ve putlara tapmışlardır. Peygamberleri ve kitapları yoktur. İnançlarına göre, evrendeki bütün doğa olaylarının üzerinde yıldızlar ve yıldız üzerinde de melekler hakimdir. Kâinatı melekler idare eder, inancındadırlar. Ebu Hanife bunları "Ehl-i Kitap" olarak kabul etmez. Kestikleri yenmez, kadınları nikâh edilemez.

Aynı bölümde ikinci din olarak "Müşriklik"i ele aldık. Müşriklik'i Kur'ân'ın bakışıyla incelemeye çalıştık. Müşriklik, Kur'ân'ın nazil olduğu zamanda ve Hz. Peygamber'in tebligatı sırasında en çok muhatap olunan bir din idi. Bu konuda önce şirk ve müşrik kelimesinin lügat ve terim manâları ile Kur'ân'daki müşrik kelimesinin çeşitli kullanım biçimlerini konu edindik. Kur'ân'ın müşrikleri nasıl vasıflandırdığını belirttik. Ayrıca şirk koşulan şeylerin durumunu Kur'ân'ın ifadesiyle dile getirmeye çalıştık. Müşrik, açıktan açığa Allah'a ortak

koşan, sayısız ilâhlara inanan, onları ilâh ittihaz eden olarak tanımlar. Kur'ân'da ise müşriklerin Allah'a ortak koşmaları, putlara tapmaları, cinleri ortak koşup O'na oğul ve kız isnad ederek putların isimlerini çocuklarına ad olarak vermek gibi vasıfları sayılmaktadır. Ayrıca putlardan yardım bekleme, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlama gibi özellikleri sıralanmaktadır.

Kur'ân, müşriklere, taptıklarının güçsüz ve âciz olduğunu misallerle dile getirmiş, kıyamet günü o taptıklarıyla beraber cehenneme konulacaklarını açıklamıştır.

Bu bölümde en son incelediğimiz din, "Mecûsîlik"tir. Çalışmamızda bu dinin menşei ve tarihi gelişimini anlatarak, kurucusundan bahsedip, inançları hakkında bilgi vermeye çalıştık. Mecûsîlik, Eski İran dinlerindedir. Bu dine göre, ateşe aydınlatıcı ve ısıtıcı hassalar bulunmasından dolayı, temiz kalpli insanlar da böyledir. Bu sebeple ateş, böyle insanların hayatında bir timsal olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden de ateşi kutsal sayarak ona tapmışlardır. Sonraları, bu dini sistemleştiren Zerdüşt olmuştur. O, M.Ö. VI-VII. yy'da Azerbaycan'da ve Baktriyan'rdaki yaşamıştır. Hükümdar ailesine mensup olan Zerdüşt, otuz yaşına geldiği zaman dinini yaymaya başlamıştır. Zerdüşt'ün koyduğu esaslar "Avesta" adındaki kitapta toplanmıştır. Bu dine göre herşeyin bir iyi, bir de kötü tarafı vardır. İyi işleri "Hürmüz", kötü işleri de "Ehriman" adındaki

tanrılar idare eder. Bir gün gelecek, iyilik kötülüğü alt edecek, Hürmüz düşmanlarını ateşle mahfedecektir.

Kur'ân ise Mecûsîlik'ten bir defa arızî olarak bahseder. Onların inançlarından ve ictimai hayatlarından bahsetmez. Kur'ân'ın ifadesinde bu dinin inançlarının da bâtil olduğuna işaret vardır. Buna rağmen Hz.Peygamber'in Mecûsîler'e Ehl-i Kitap muamelesi yaptığına dâir haberler vardır. Bu Ehl-i Kitap uygulamasında daha çok cizye konusu göze çarpmaktadır. Bunların kestikleri yenmez, çünkü Allah'ın adını anmazlar. Bunlar kendi kızkardeşleriyle evlendikleri için de kadınlarıyla nikâh yasaklanmıştır. Mecûsîler'in İslâm hukukundaki yeri de bu merkezdedir.

Araştırmamızın ikinci bölümünü "Haniflik" oluşturmaktadır. Çalışmamıza "Hanif" kelimesinin manâsını vererek başladık. Daha sonra Haniflik'in inanç ve ibadetlerinden bahsedip Kur'ân'ın bu inanç hakkında bize verdiği bilgileri özetlemeye çalıştık.

Hanif, delâletten istikamete meyleden, bâtıldan hakka dönen demektir. Hz. İbrahim'in dini üzere olan, sünnet olan, Beyt'i hacceden, gusleden kimseler için de Hanif kelimesi kullanılır. İslâm geldikten sonra İslâm'a inananlara da bu ad verilmiştir.

Kur'ân'da "Hanif" kelimesi, Hz. İbrahim'in ismiyle birlikte zikredilir. Bu âyetlerde "Hanif" tâbiri daha çok bâtil

ve sapık inançlardan kurtulup Hz. İbrahim'in dinine bağlı olarak yaşayan kimseler için kullanılmıştır. Yine Kur'ân "Hanif" kelimesini İslâm'la eşanlamda kullanır. İslâm kaynaklarının hepsi de Haniflik'in iman, ibadet ve ahlâk esasları bu kaynaklarda bulunmakta ve hepsi de Haniflik'in tebliğcisinin Hz. İbrahim olduğunu bildirmektedir.

Buna rağmen bazı müşrikler, Hanif kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'in kullandığı anlamın tam zıddına anlamda kullanmışlardır. Başka dillerden Arapça'ya geçtiğini, putperest ve benzeri manalara geldiğini iddia etmişlerdir. Fakat İslâm âlimleri bunlara cevap verip "Hanif" kelimesini Kur'ân'ın doğru kullandığını göstermişlerdir. Böylece müsteşriklerin çalışmalarının kuru bir iddiadan öteye gitmediği anlaşılmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümüne ise "Kur'ân'da İlâhî Olan Dinler" teşkil etmektedir. Bundan maksat ta Muharref Yahudilik ve Hıristiyanlık'tır. Bu dinlerin bozulmamış şekilleriyle yâni orjinal durumlarıyla İslâm'dan bir farkları yoktur. Fakat zamanla bu dinler tahrife uğramışlardır. Bu tahrifatın oluşunu Kur'ân bize haber vermektedir.

Bu bölümde, Yahudilik hakkında önce kendi kutsal kitaplarına, sonra Kur'ân'a göre genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra da inanç ve ibadetlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilik başlığı altında, Kur'ân'ın Yahudiler hakkında verdiği bilgiler incelenmiştir. Burada Yahudilere verilen nîmetler, fesatçılıkları, ahitlerini bozmaları, hayata

düşkünlükleri, Tevrat'ı değiştirmeleri, uymaları gereken hükümler ve Yahudiler'in Hz. Musa'ya karşı gelişleri vb. konular üzerinde durularak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Yahudiliğin büyük peygamberi Hz. Musa'dır. O, Yakub'un oğlu Lavi'nin soyundandır. Babası İmran, annesi Yuhabis'dir. Hz. Yusuf zamanında Mısır'a yerleşen Benî İsrail'in Mısırlılar tarafından çeşitli zulümlere ma'rûz kaldıkları sırada M.Ö.1705 yılında dünyaya gelen Hz. Musa, annesi tarafından bir sepete konularak Nil nehrine bırakılmıştır. Zirâ o zaman Firavun'u Benî İsrail'in erkek çocuklarının öldürülmesini emretmişti. Sepet, Firavun'un cariyeleri tarafından bulunarak saraya teslim edilmiş, süt anneliğini kendi annesi yapmıştır. Hz. Musa birgün gezerken kendi kavminden birine bir kıbtinin eziyet ettiğini görür ve müdahale eder. Kazara attığı bir tokat kıbtinin ölümüne sebep olur ve Hz. Musa Medyen'e kaçar. Medyen'de Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenir. On yıl sonra Mısır'a tekrar geri dönerken Tûr dağında Cenâb-ı Allah ile konuşur ve kavmini Mısır'dan çıkarması için yoluna devam etmesi bildirilir. Bu arada âsâsı mucize olarak verilir. Bu tebliğde kardeşi Harun da kendisine yardımcı olarak verilmiştir.

Hz. Musa mısır'a gelir gelmez tebliğe başlar. Hem kavmine hem de Firavun'a tebliğde bulunur. Hz. Musa, sihirbazlıkla suçlanarak Firavun'un sihirbazlarıyla musabaka yapar. O'nun âsâsı ejderha olur ve sihirbazların yaptıkları şeyleri yutarak tekrar âsâ haline gelir. Sihirbazlar Musa'ya ve Rabbına iman

ederler. Firavun iman etmez. Hz. Musa, kavmini alarak yola çıkar ve Kızıl deniz sahiline gelir. Âsâsını denize vurur ve açılan yoldan kavmini geçirir. Kendisini takip eden Firavun, askerleriyle beraber suda boğulur. Nihayet Musa, kavmiyle Tih sahrasına ulaşır ve onları kardeşi Harun'a emanet ederek Tûr dağına gider. Allah'la mulâki olan Hz. Musa'ya levhalar halinde Tevrat verilir. Musa, kırk gün sonra kavminin yanına döndüğünde onları buzağıya tapar görür. Kavmiyle mücadele eder. Fakat kavmi O'nu üzmemekten geri durmaz. Bu arada Arz-ı Mevud'a göç etmeleri emri gelirse de kavmi gitmek istemediği için kırk sene oraya gitmeleri haram kılınır. Tih çölünde bu şekilde kavmiyle kırk senelik bir mücadele hayatı geçiren Hz. Musa'dan sonra Hz. Yuşa Benî sraîl'i Arz-ı Mevud'a götürür.

Kur'ân, Yahudi kavminin liyakatini asla inkâr etmez. Onlara Tevrat'ın mukaddes bir kitap olduğunu ve onu tatbik etmeleri gerektiğini bildirir. Yine Kur'ân, Yahudi kadınlarıyla evlenilebileceğini, kestiklerinin yenilebileceğini de bildirmiştir.

Bu bölümde ikinci din olarak Muharref hıristiyanlık incelenmiştir. "Hıristiyan" kelimesi Hz. İsa'nın lakabı olan "Hıristos"tan alınmıştır. Hıristos, Yunanca Mesih kelimesinin karşılığıdır. İbranicesi "Moşiyah"dır. Bu dinin peygamberi Hz. İsa'dır. Mukaddes Kitabı İncil'dir. Hz. İsa, babasız olarak dünyaya gelmiştir. Hz. Meryem bâkire iken bu çocuğu dünyaya getirmiştir. İsa, bir insandır. Allah'ın kulu ve elçi-

sidir. Hıristiyanların iddia ettikleri gibi Allah'ın Oğlu değildir. Bunu Kur'ân bize açıkça belirtmektedir. Yine Hıristiyanların iddia ettikleri gibi, Hz. İsa öldürülmemiş, Allah'ın katına yükseltilmiştir. Bu konuda Kur'ân, Hıristiyanları uyarmakta ve bize olayın doğru yönünü haber vermektedir. Yine Kur'ân bize Hıristiyanların yanlış olmuş oldukları noktaları bildirir. Hz. İsa'nın kul ve resûl oluşu, İsa'nın uluhiyetinin yanlışlığı, İsa'nın çarmıha gerilme olayını asli suç meselesini dile getirip bunların doğru şeklini bize gösterirken, "Teslis" in şiddetle karşısına çıkarak onu reddedip Hıristiyanları tevhide dâvet eder. Ayrıca Hıristiyanların İncil'i tahrif ettiklerini de bize açık-seçik delilleriyle gösterir. Bunda en büyük belirtinin İncil'deki Hz. Muhammed'le ilgili haberlerin yok edilmesi olduğudur. Bu gerçeği Kur'ân, Hıristiyanların yüzüne vurur ve onları, İncil'i tahrif etmekle suçlar. Bu bölümde Hıristiyan inanç ve ibadetleri hakkında da bilgi verilmiştir. Aslında tevhid dininde iken sonradan "Teslis" e kaymışlardır. "Baba-Oğul-Ruhu'î Kudüs"ten oluşan bir tanrı inancına saplanmışlardır. Günahların affı sadece kul ile tanrı arasında iken, Hıristiyanlar "Günah Çıkarma"yı kurumlaştırmışlar ve din adamlarına imtiyazlar vererek bir "Ruhban Sınıfı" meydana getirmişlerdir.

Kur'ân bu iki muharref dini, orjinal durumları itibariyle İslâm ile aynı sayar. Muharref şekilleri ile onlara yanlışlıkları noktaları göstererek onları, Kur'ân ve Son Peygamber'e tabi olmaya dâvet eder.

BİBLİYOGRAFYA

1. Ahmed Emin, Duha'l İslâm, Mısır, 1938
2. ————— Fecru'l İslâm, Mısır, 1955
3. ————— Fecru'l İslâm, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Ankara, 1976
4. Ahmed Cevded Paşa, Kısas-ı Enbiya, Sad. Ali Arslan, İstanbul, 1977
5. Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah eş-Şeybani, Müsned, c. I, V. İstanbul, 1982
6. Ahmed Midhad Efendi, Tarih-i Edyân, İstanbul, 1329.h.
7. Alûsi Mahmud, Rûh el-Meani, Beyrut, (trs)
8. Ateş, Süleyman, Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri, Ankara, 1982
9. Aydın, Mehmet, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya, 1989
10. ————— Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Kitabı, İstanbul, 1988
11. Aydın, Mehmet, Cılacı, Osman, Dinler Tarihi, Konya, 1980
12. el-Bağdadî, Ebu Mansur Abdulkadir b. Tahir b. Muhammed, el-Fark Beyne'l Fırak, Çev. E. Ruhi Fırlalı, İstanbul, 1979

13. Besnard, Albert, M., Clément Olivier ve Melh Roger, Hıristiyan İlahiyatı, Çev. Mehmet Aydın, Konya, 1933
14. Bursevî, İsmail Hakkı, Ruhü'l Beyan, İstanbul, 1286.h.
15. Caetani, Leone, İslâm Tarihi, Çev. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1924
16. el-Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, Ahkâmu'l Kur'ân, İstanbul, 1916
17. Cerrahoğlu, İsmail, Kur'ân-ı Kerim ve Sabifler, A.Ü.İ.F.D., c.X, s. 106-115, Ankara, 1963
18. ————— Kur'ân-ı Kerim ve Hanifler, A.Ü.İ.F.D., c.XI, s. 82-92, Ankara, 1963
19. el-Cevherî, İsmail b. Hammad, es-Sıhah, I; V, Mısır, 1956
20. Challege, Félicien, Dinler Tarihi, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960
21. Cılâcı, Osman, Dinler ve İnsanlar, Konya, 1989
22. Dehlili Rahmetullah Efendi, İzharu'l Hakk Tercümesi, Çev. Ömer Fehmi Efendi, Nuzhet Efendi, İstanbul, 1972
23. Descuffi, G., Hıristiyan Dini, İzmir, 1955
24. ed-Dinaveri, Ebu Hanife Ahmed b. Davut, el-Ahbaru't-Tıval, Mısır, 1911
25. Dinler Tarihi Ansiklopedisi, I-III, İstanbul, 1976
26. Doğruş, Ömer Rıza, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, 1947
27. Dursun, Hakkı ve Arkadaşları, Büyük İslâm Tarihi, I-XIV, İstanbul, 1986

28. Ebu's-Suud Efendi, İrşadu'l Akli's-Selim İlä Mezayal Kur'âni'l Kerim, Beyrut, (trs)
29. Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim, Kitabü'l Harac, Çev. Ali Özek, İstanbul, 1970
30. Ebu Zehra, Muhammed, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, Çev. Akif Nuri, İstanbul, 1973
31. - - Muhadarat Fi'n-Nasraniyye, kahire, 1966
32. e-Firûzubâdi, Necmuddin Muhammed b. Yakub, el-Kamusü'l-muhit, mısır, 1301.h.
33. Günay Tümer, Küçük abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara,1988
34. Hamidullah, Muhammed, Le Coran, Paris, 1959
35. ————— İslâm Peygamberi, Çev. M. Sait Mutlu, İstanbul, 1972
36. ————— Konferanslar, Erzurum, 1975
37. Heyek, M. Le Christ de L'İslâm, Paris, 1959
38. Hervé- Rousseau, Dinler, Çev. Osman Pazarlı, İstanbul, 1970
39. el-Hıyni, Diraset İslâmiyye Fi'l Ahkaid ve'l Edyan, Mısır, 1971
40. el-Hılâli, Muhammed Takıyyü'd-din, Hz. İsa İnsandır, Allah Değildir, çev. Osman Cılâcı, İstanbul, 1977
41. İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, ei-Fasl fi'l Milel ve'l ehvai ve'n Nihal, mısır, 1947
42. İbn İshak, Muhammed b. Yesar, Siretü İbn İshak, Neşr. Muhammed Hamidullah, konya, 1981
43. İbn el-Kelbi, kitabü'l-Esnam, Çev. Beyza Düşüngen, Ankara, 1969

44. İbn Kesir, Tefsîrü'l Kur'âni'l Azim, Beyrut, 1966
45. ————— Tefsirü'l Kur'âni'l Azim, Çev. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1984
46. ————— el-Bidaye ve'n-Nihaye, Beyrut, 1966
47. İbn Manzur, Cemaaluddin Muhammed b. Mükerrerem, Lisanu'l Arap, Beyrut, 1955
48. İbn Meymun, Muse el-Kurtubî, el-Endulisiî, Delâletu'l Hairin Neşr. Hüseyin Atay, Ankara, 1974
49. İbn Nedim, Muhammed b. İshâk b. Ebi Yakub, el-Fihrist, Beyrut, (trs)
50. İbn Teymiye, Ahmed Takiyyu'd-Din Ebu'l Abbas, İktisadu's-Sıratı'l Müstagım Muhalefetu Ashabi'l Cahim, Neşr. Muhammed Hamid el-Faki, Mısır, 1950
51. ————— el-Cevabu's Sahih Li'men Beddele Dine'i Mesih, I-IV, Mısır, 1905
52. el-İsfenani, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed, el-Müferredat fî Garibi'l Kur'ân, Beyrut, (trs)
53. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1951
54. İslam-Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1940
55. İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988
56. İzmirli, İsmail Hakkı, Yeni İlimi Kelâm, İstanbul, 1341.h.
57. Jeffery, Artur, The Foreign Vocabulary of the Qur'an, Kahire, 1937
58. Jomier, Jacques, Tevrat, İncil ve Kur'ân, çev. Sakıb yıldız İstanbul, 1974
59. Kahraman, Ahmet, Dinler Tarihi, İstanbul, 1984

60. Kapar, Mehmet Alı, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti, İstanbul, 1987
61. Kara, Necati, Kur'ân'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler, İstanbul, 1989
62. Kesler, M. Fatih, Sabiîlik ve Sabiîler, Diyanet Dergisi, c.XXIV, s. 57-74, Ankara, 1988
63. Kılavuz, Ahmed Saim, İman-Küfür Sınırı, İstanbul, 1932
64. Kitab-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, İstanbul, 1974
65. Köksal, Asım, Peygamberler Tarihi, I, II, Ankara, 1990
66. Köymen, M. Altay, Tarih Ders Kitabı, İstanbul, 1990
67. Kutub, Seyyid, Fizılâil-il Kur'ân, Çev. Bekir Karlığa ve arkadaşları, İstanbul, 1974
68. Kuzgun, Şaban, Hz. İbrahim ve Haniflik, Ankara, 1985
69. Lietzmann, H., Histoire de L'englise Anciennes, Paris, 1937
70. el-Mesudî, Ebu'l Hasan b. Hüseyin, Murûcu'z-Zehab ve Meadinu'l-Cevher, mısır, 1948
71. Mevdudî, Ebu'l A'la, Tefhimu'l Kur'ân, Çev. Yusuf Karacan ve Arkadaşları, İstanbul, 1986
72. ——— Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Pevgamber, Çev. N. Ahmet Asrar. I. I. Ankara, 1983
73. Mirza, Beşuriddin Muhammed Ahmed, Kur'ân-ı Kerim Tetkikine Giriş, Çev. Şinasi Seber, Ankara, 1960
74. Muhammedu'l Behiv, İslâm Düşüncesinin İlâhi Tarafı, Çev. Fuat Sezgin, İstanbul, 1948
75. Müslim, Ebu'l Hüseyin b. el-Haccac el-Kuşeyrî, en-Nisaburî, Sahih-i Müslim, İstanbul, 1981

76. en-Neccar, Abdulvehhab, Kıssası'l Enbiya, Kahire, 1966
77. Nedvî, Seyyid Süleyman, Hz. Muhammed Hakkında Konferanslar,
Çev. Osman Keskiöglü, Ankara, (trs)
78. Nicholson, Reynold, A. literarg, History of the Arabs, com-
brindege, 1941
79. Örs, Hayrullah, Musa ve Yahudilik, İstanbul, 1966
80. er-Razi, Muhammed b. Ömer Fahrüddin, Tefsir-i Kebir, Çev.
Suat Yıldırım ve Arkadaşları, Ankara, 1988
81. Reşit, Rıza Muhammed, Tefsiru'l-Menar, kahire, 1954
82. Sarıkcıoğlu, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi,
İstanbul, 1983
83. Sadık, Muhammed, Dudley Wrightphıl D. Hıristiyanlık Karşı-
sında İslâmiyet, Çev. Şinasi Siber, Ankara, 1982
84. Schimmel, Annemarie, Dinler Tarihine Giriş, Ankara, 1955
85. Selon Jezus, Le Coran, Paris, 1960
86. eş-Şehristanî, Muhammed b. Abdulmelik b. Ahmed, el-Milel
ve'n-Nihal, Mısır, 1947
87. Şelebi, Ahmed, Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik, Çev.
Ahmet M. Büyükçınar, Ömer F. Harman, İstanbul,
1978
88. ——— el-Mesihyye, Kahire, 1973
89. Tabbara, Afif Abdul-Fettah, Kur'ân Açısından Yahudi Menşei
ve Karakteri, Çev. Mehmet Aydın, İstanbul,
1978
90. et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Camiu'l Beyan an
te'vili Ayi'l Kur'ân (Tefsiru't-Taberi), Mısır,
1954

91. Taberî, Tarihu'r-Rusûl ve'l Mûlûk (Tarihu't-Taberî), Mısır,
1960
92. Taplamacıoğlu, mehmet, Dinler Tarihi, Ankara, 1966
93. Tanyu, Hikmet, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, İstanbul,
1976
94. ——— Türklerin Dini Tarihçesi, İstanbul, 1978
95. ——— Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi, A.Ü.İ.F.D., c.XIV, s. 95-124,
Ankara, 1967
96. Türk-İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1981
97. Vehbi, Mehmed, Hülasatü'l-Beyan Fi Tefsiru'l Kur'ân, İstanbul,
1969
98. Welter, G., Histoire des Sectes Chretiennes, Paris, 1950
99. Yıldırım, Suat, Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık,
Ankara, 1988
100. Yazır, M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul, 1979
101. Yıldırım, Celâl, Tefsirli Kur'ân-ı Kerim, İzmir, 1984
102. ez-Zebidî, Murteza Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak,
İthafu Sadeti'l-Müttekin bi Şerhi Esrarı İhyai
Ulumi'd-Din, Mısır, (trs)